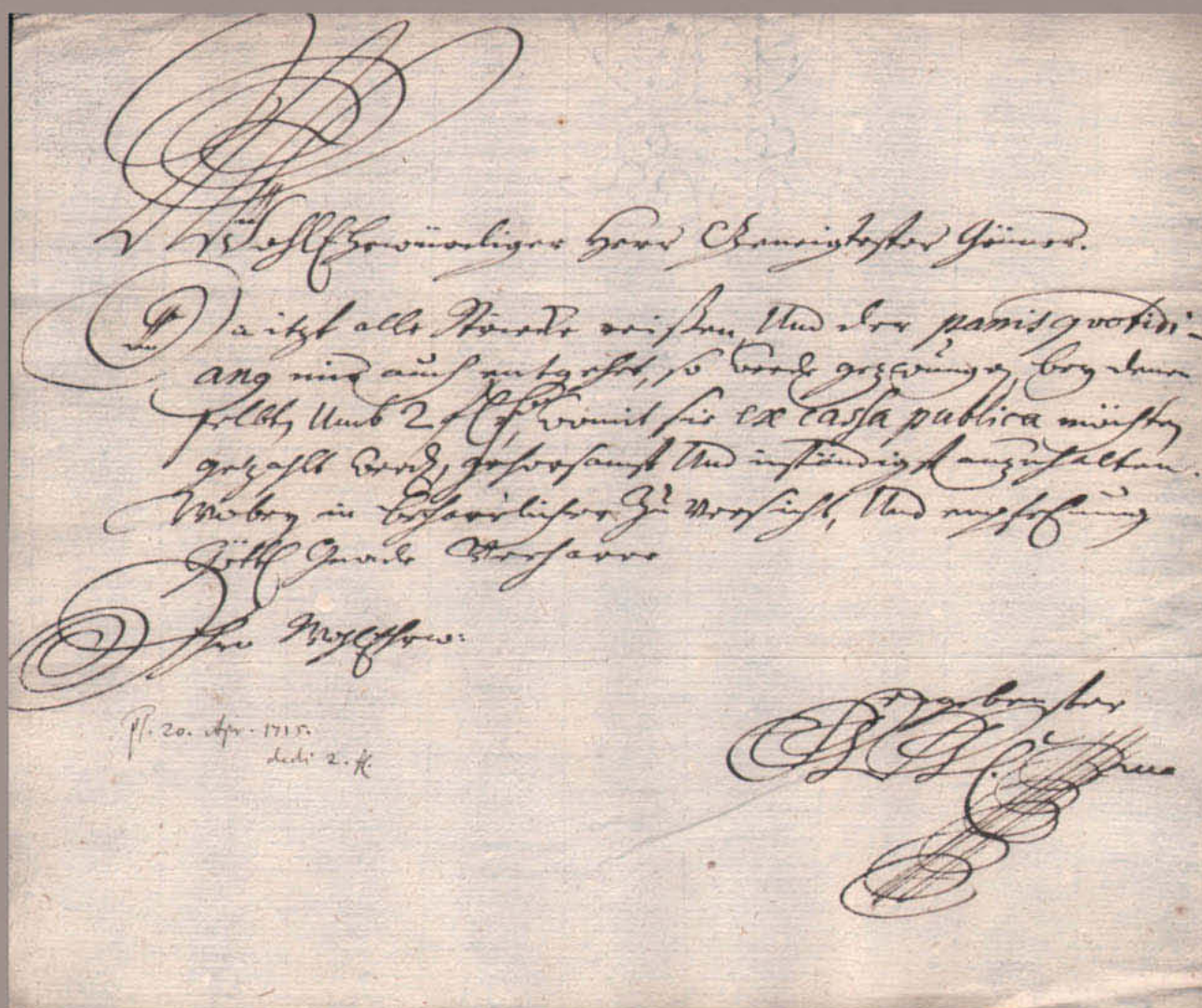

Zenon Mojżysz

Kultura muzyczna ewangelików na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku

T.1

Kultura muzyczna ewangelików
na Śląsku Cieszyńskim
w pierwszej połowie XVIII wieku

T. 1

Rys historyczny z wybranymi materiałami źródłowymi

Mojej Matce

Zenon Mojżysz

Kultura muzyczna ewangelików
na Śląsku Cieszyńskim
w pierwszej połowie XVIII wieku

T. 1

Rys historyczny z wybranymi materiałami źródłowymi

Seria
Dyskursy sztuk(i) 2

Redaktor serii
Karolina Tomczak

Rada naukowa serii
Justyna Bajda
Irena Dżurkova-Kossowska
Ryszard Mączyński
Marcin Trzęsiok
Arkadiusz Wojtyła
Bogumiła Mika
Mirosława Sobczyńska-Szczepańska

Recenzent
Szymon Paczkowski

Spis treści

Część I. Rys historyczny

Wprowadzenie	9
1. Sytuacja źródłowa – stan wiedzy i zakres badań	11
2. Reformacja i kontrreformacja na ziemi cieszyńskiej oraz ich skutki dla kultury muzycznej w Cieszynie	14
3. Sytuacja ewangelików w Księstwie Cieszyńskim na początku XVIII wieku	23
4. Katolicka muzyka religijna w Cieszynie i okolicach w drugiej połowie XVII i na początku XVIII wieku	25
5. Organizacja życia muzycznego cieszyńskiego zboru ewangelickiego	31
5.1. Zbór, pastory i muzycy	31
5.2. Zadania i obowiązki kantora	34
5.3. Zadania i obowiązki organisty	37
6. Kantorzy i organiści Kościoła Jezusowego oraz inne osoby związane z muzyką w latach 1709–1750	39
7. Muzyka i jej zadania	50
7.1. Muzyka w ramach nabożeństw	50
7.2. Muzyka w szkole	53
7.3. Muzyka podczas uroczystości kościelnych i państwowych	55
8. Repertuar i instrumentarium	58
8.1. Pieśni kościelne	58
8.2. Kantaty i arie	61
8.3. Instrumenty kościelne i szkolne	62

Część II. Wybrane materiały źródłowe do historii kultury muzycznej ewangelików cieszyńskich

Wprowadzenie	69
1. Fragmenty ze statutu szkoły, tzw. porządku szkolnego (<i>Schulordnung</i>), dotyczące obowiązków kantora, a także nauczania retoryki, poezji i muzyki	72
2. Wybrane zapisy w księgach rachunkowych i kwity rachunkowe	78

3. Inne dokumenty	110
4. Ilustracje	127
Bibliografia	143
Indeks nazw osobowych	149
Summary	153
Zusammenfassung	155
Streszczenie	157

Wprowadzenie

W nowożytnych dziejach ziemi cieszyńskiej, jednej z historycznych części Górnego Śląska, wielką rolę odgrywa Kościół ewangelicko-augsburski. Od czasów reformacji jest on jednym z ważniejszych czynników kształtujących tożsamość regionu i światopogląd jego mieszkańców.

Różne działania kontrreformacyjne prowadzone przede wszystkim w XVII wieku (a także, do pewnego stopnia, w wieku następnym) pod egidą panujących tu Habsburgów doprowadziły wprawdzie w znacznym stopniu do rekatolizacji kraju i zniszczenia wszystkich oficjalnych struktur Kościoła ewangelickiego, jednak spora liczba mieszkańców, zwłaszcza na terenach wiejskich, zdołała się im oprzeć.

Na początku wieku XVIII, w obliczu niestabilnej sytuacji politycznej, cesarz Józef I został zmuszony do częściowego przynajmniej tolerowania śląskich ewangelików. Jego zgoda na budowę w Cieszynie Kościoła Jezusowego, jedyne oficjalnie działające kościoła luterńskiego w tej części władztwa Habsburgów, sprawiła, że od roku 1709 miasto to stało się najważniejszym ośrodkiem protestanckim na Górnym Śląsku. Niezwykły wysiłek organizacyjny, ogromne zaangażowanie (także finansowe) i wytrwałość okolicznych ewangelików umożliwiły rozpoczęcie i doprowadzenie do końca budowy potężnego kościoła wraz z budynkami towarzyszącymi oraz przyczyniły się do przekształcenia Cieszyna w centrum protestanckiego życia religijnego i kulturalnego o ponadregionalnym znaczeniu.

Na terenie Śląska Cieszyńskiego zachowało się stosunkowo niewiele zabytków kultury muzycznej. Przyczyny tego są wielorakie. Przede wszystkim istniały tu pewne naturalne bariery dla rozwoju życia muzycznego w jego „wysokiej”, artystycznej odmianie. Księstwo Cieszyńskie, położone na terenach podgórskich i niezbyt zasobnych w naturalne bogactwa nigdy nie należało do zamożnych. Zamieszkiwane było w przeważającej większości przez ludność wiejską, a główne miasta: Cieszyn, Frydek, Frysztat, Skoczów i Bielsko były stosunkowo niewielkie. Całe życie kulturalne, w tym muzyka, było adekwatne do ograniczonego potencjału gospodarczego księstwa i jego mieszkańców. Ponadto pewien wpływ musiało tu mieć także samo położenie tych ziem – pogranicznych i dość oddalonych od ważnych centrów kulturalnych.

Burzliwe losy ziemi cieszyńskiej wpłynęły z kolei na liczbę i stan zachowania wszystkich świadectw życia muzycznego. Instytucje i obiekty, w których różnego rodzaju muzykalia zwyczajowo były gromadzone i przechowywane, tzn. zamki i pałace, kościoły, biblioteki i archiwa, na przestrzeni wieków często były przebudowywane, dewastowane,

a nawet całkowicie niszczone, co sprawiało, że znajdujące się w nich ruchomości (np. nuty, książki, instrumenty i archiwalia) narażone były na rozproszenie bądź całkowity przepadek¹. Wszystkie większe miasta Księstwa wielokrotnie były nawiedzane przez katastrofalne pożary (np. Cieszyn w latach 1720, 1789 i 1836), a w XVII i XVIII wieku także łupione i rujnowane podczas działań wojennych (np. w latach 1645–1648 przez wojska szwedzkie)². Także głębokie przemiany, których cały region górnośląski doświadczył w następstwie dziewiętnastowiecznej industrializacji, gruntownie zmieniły jego oblicze.

W ramach niniejszej pracy autor podejmuje na podstawie zachowanych źródeł pierwszą próbę całościowego opisu kultury muzycznej ewangelików skupionych wokół cieszyńskiego Kościoła Jezusowego w pierwszej połowie XVIII wieku. W dotychczasowych opracowaniach dotyczących historii cieszyńskich luteran tematyka ta była albo pomijana, albo stanowczo niedowartościowywana.

¹ Dobrym przykładem są tu dzieje klasztoru benedyktynów w Orłowej

² Por.: W. GOJNICZEK: *Okupacja szwedzka księstwa cieszyńskiego w czasie wojny trzydziestoletniej i stosunek do niej miejscowego społeczeństwa*. W: *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową* = *On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relations between Scandinavian and Central European Countries*. T. 1. Red. J. HARASIMOWICZ, P. OSZCZANOWSKI, M. WISŁOCKI. Wrocław 2006, s. 103–108.

1. Sytuacja źródłowa – stan wiedzy i zakres badań

Istnieje niemało opracowań naukowych dotyczących różnych aspektów funkcjonowania cieszyńskiego zboru ewangelickiego w XVIII wieku. Pierwsze z nich, to np. powstała już pod koniec tego wieku rękopiśmienna historia¹ szkoły Jezusowej². Kilka ważnych pozycji pochodzi też z wieku XIX. Są to przeważnie publikacje osób bezpośrednio związanych z działalnością cieszyńskiego Kościoła Jezusowego i cieszyńskiej szkoły, jak nauczyciele Karl Radda i Gottlieb Biermann³. Kolejne ważne prace pochodzą już z XX wieku. Wśród wszystkich tych druków znajdujemy dzieła o charakterze zarówno ogólnym, np. fundamentalne *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim* ks. Karola Michejdy⁴, jak i bardziej szczegółowym, dotyczące tylko wybranych tematów, np. *Der Pietismus im Teschener Schlesien...* Herberta Patzelta⁵. W ostatnich latach, w związku z jubileuszami 300-lecia istnienia Kościoła Jezusowego i 500-lecia Reformacji oraz działaniami, mającymi na celu ponowne umożliwienie szerszego dostępu do archiwum kościelnego i biblioteki, zauważyć można wyraźny wzrost zainteresowania historią cieszyńskich ewangelików. Przejawem tego jest chociażby intensyfikacja badań naukowych prowadzonych na tym obszarze oraz powiązany z nimi wzrost liczby publikacji oraz prezentacji na konferencjach naukowych⁶.

Działalność muzyczna cieszyńskiego zboru pozostawała jednak do tej pory dziedziną niemal zupełnie nierozpoznaną. To, że w Kościele Jezusowym rozbrzmiewała muzyka oraz że kilka osób (kantorzy, organiści) muzykę tę aktywnie kształtowało, jest wprawdzie często wspomniane w różnych pracach⁷, ale wzmianki te pozostają zazwyczaj bardzo ogólnikowe. Podczas prób ich weryfikacji okazywało się też wielokrotnie, że brak było (zwłaszcza

¹ Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie (dalej: APEAC), sygn. 1684.

² Tak często nazywa się funkcjonującą od roku 1709 przy ewangelickim Kościele Jezusowym w Cieszynie szkołę.

³ K. RADDA: *Materialien zur Geschichte des Protestantismus im Herzogtum Teschen*. In: *XII. Programm der k. k. Staatsrealschule in Teschen am Schlusse des Schulsjahre 1884/1885*. Teschen 1885, s. 1–42; G. BIERMANN: *Geschichte der Evangelischen Kirche oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen*. *Denkschrift zum 150-Jährigen Jubelfeste der evangelischen Jesuskirche vor Teschen*. Teschen 1859.

⁴ K. MICHEJDA: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. T.J. ZIELIŃSKI. Katowice 1992.

⁵ H. PATZELT: *Der Pietismus im Teschener Schlesien 1709–1730*. Göttingen 1969.

⁶ W tym kontekście szczególne znaczenie mają dwie prace zbiorowe: *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Red. R. CZYŻ, W. GOJNICZEK, D. SPRATEK. Cieszyn 2010 oraz *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*. Red. J. BAHLCKE, W. GOJNICZEK, R. KACZMAREK. Katowice 2018.

⁷ Por. przypisy 4–6.

w starszej literaturze) jednoznacznych odniesień do źródeł, a same informacje były niepełne, niejasne lub wręcz błędne. Oprócz tego ta niewielka liczba danych była dostępna jedynie w bardzo rozproszonej formie, niekiedy w trudno dostępnych publikacjach, a nikt jeszcze nie podjął próby ich opracowania w sposób monograficzny.

Niniejsze opracowanie opiera się przede wszystkim na źródłach archiwalnych, z których większość do tej pory nie była badana ani cytowana. Pochodzą one przede wszystkim z Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie oraz z Biblioteki Tschammera (dalej: Bibl. Tsch.), działającej przy tejże parafii. W ramach kwerendy konsultowane były też zbiory Książnicy Cieszyńskiej, Biblioteki Śląskiej, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego i Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu oraz bazy danych, takie jak RISM oraz standardowe europejskie katalogi biblioteczne.

Zbiory Biblioteki Tschammera w Cieszynie są obecnie najcenniejszymi spośród zebranych w bibliotekach protestanckich na terenie Polski. Już wkrótce po założeniu Kościoła Jezusowego zaczęto gromadzić książki, z których wiele pochodziło z darowizn różnych osób związanych z kościołem. Podstawą tego księgozbioru stały się jednak przede wszystkim tomy przekazane parafii w testamencie przez Georga Greupnera, zmarłego w 1717 roku sekretarza hrabiego Sunnegha, pana Bielska⁸. Kolejne duże partie książek przekazane bibliotece pochodziły ze zbiorów barona Jerzego Fryderyka Bludowskiego i jego zięcia Adolfa Bogusława Schmelinga (ok. 1750 r.) oraz Bogumiła Rudolfa Tschammera (1787), który oprócz tego przekazał parafii 1 tys. florenów na utrzymanie biblioteki⁹. Obecnie jej zbiory liczą ponad 23 tys. woluminów, z czego prawie 5 tys. to starodruki¹⁰. Należy zaznaczyć, że przez niemal całą drugą połowę XX wieku zbiory biblioteki (jak też i parafialnego archiwum) z przyczyn lokalowych były dostępne dla badań naukowych tylko w bardzo ograniczonym stopniu.

W samym archiwum parafialnym (APEAC) zgromadzone są różnorodne akta dotyczące budowy i działalności Kościoła Jezusowego oraz związanej z nim gminy ewangelickiej od roku 1709, a także pewna ilość archiwaliów o wcześniejszym datowaniu. Kwerenda w jego zasobach, która objęła w sumie ok. 150 jednostek archiwalnych, pozwoliła odnaleźć dużą liczbę dokumentów związanych z muzyczną działalnością cieszyńskich ewangelików. Są to przede wszystkim:

- muzykalia właściwe, tzn. rękopiśmienne partytury i głosy utworów muzycznych,
 - księgi rachunkowe i pojedyncze rachunki, często powiązane z wpisami w księgach finansowych,
 - listy i podobne dokumenty odnoszące się do działalności osób z muzyką związanych.
- Do tego w zbiorach bibliotecznych znajduje się spora liczba muzykaliów drukowanych: śpiewników, czy kancjonałów.

Analiza dokumentów archiwalnych pod kątem ich przydatności do badań nad muzyką pozwoliła na wyciągnięcie kilku podstawowych wniosków:

1. Za najbardziej obszerne źródło informacji uznać należy parafialne księgi rachunkowe wraz z ich załącznikami, tzn. kwitami, rachunkami etc. Do dziś zachował się niemal pełny

⁸ Por.: M. GABRYŚ: *Pierwsi donatorzy luteranckiej biblioteki kościelnej. Przyczynek do dziejów Biblioteki i Archiwum im. Rudolfa Tschammera w Cieszynie*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2013, R. 68, nr 1.

⁹ W uznaniu tych zasług biblioteka nazwana została jego imieniem.

¹⁰ Por.: J. SZTUHLIK, G. CIOMPA-WUCKA, W. GOJNICZEK: *Biblioteka i Archiwum im. Tschammera. Muzeum Protestantyzmu. Informator*. Cieszyn 2010.

komplet tych dokumentów za okres 1709–1750 (brak jedynie ksiąg z lat 1711–1712 i całego rocznika 1736). Same księgi rachunkowe dokumentują drobiazgowo przychody i wydatki związane z całokształtem działalności cieszyńskiej gminy luterańskiej, a wśród nich także te dotyczące różnych działań muzycznych. Są one bezcennym i w większości przypadków jedynym źródłem informacji na tematy takie, jak:

- nazwiska poszczególnych współpracowników gminy luterańskiej związanych z muzyką;
- okres ich pracy w Kościele Jezusowym, wysokość ich wynagrodzeń oraz zakres ich obowiązków i szczególnych zadań, jakie wypełniali;
- daty i bliższe informacje na temat niektórych uroczystości kościelnych;
- rodzaj, liczba i stan instrumentów używanych w kościele i w szkole;
- zakres repertuaru muzycznego na różne okazje.

2. W zbiorach APEAC brak jest przeważnie źródeł o charakterze opisowym, dotyczących np. przebiegu różnych uroczystości ze wskazaniem na znaczenie muzyki. Brakuje też często konkretnych dat, nazwisk wykonawców, informacji na temat wykonywanych utworów etc. Po analizie całości materiału nasuwa się wniosek, że muzyka uważana była w owym czasie za element funkcjonowania gminy tak integralny i oczywisty, że zazwyczaj niewarty jakiegoś specjalnego wzmiankowania. Nawet w powstałej pod koniec XVIII wieku historii przykościelnej szkoły łacińskiej nie traktuje się muzyki jako tematu odrębnego i wartego specjalnego wspomnienia, chociaż skądinąd wiadomo, że to właśnie nauczyciele i uczniowie tej szkoły odgrywali pierwszorzędą rolę podczas wszelkich występów muzycznych.

3. Ogólnie mało jest bezpośrednich informacji na temat życia kulturalnego (nie tylko muzycznego), a tym bardziej roli kultury w życiu codziennym cieszyńskich ewangelików w tamtych czasach. Poza sporadycznymi wzmiankami (głównie datami urodzin, ślubów i śmierci) brak też obszerniejszych zapisów na temat życia osobistego i losów poszczególnych osób.

4. Zachowany do dziś w zbiorach APEAC korpus kilkunastu utworów muzycznych z ówczesnego repertuaru, pomimo jego fragmentarycznego charakteru, pozwala na ogólną rekonstrukcję całości tego repertuaru i umożliwia określenie jego charakteru, a także funkcji, jaką muzyka pełniła w środowisku cieszyńskich ewangelików – bez uciekania się do zbyt daleko idących przypuszczeń. Edycje tych utworów, zamieszczone w tomie drugim, są integralną częścią niniejszej pracy.

5. Niektórych ze źródeł wzmiankowanych czy cytowanych we wcześniejszych pracach (głównie z XIX i początku XX w.) nie udało się niestety odnaleźć. Należy przypuszczać, że owe księgi i archiwalia zaginęły bądź zostały zniszczone wskutek nieodpowiedzialnych działań wcześniejszych użytkowników biblioteki i archiwum albo podczas łączenia, przenoszenia i wydzielania różnych elementów zbiorów, skutkujących ostatecznie ich przemieszaniem i częściową dezorganizacją.

2. Reformacja i kontrreformacja na ziemi cieszyńskiej oraz ich skutki dla kultury muzycznej w Cieszynie

Na wstępie rozważań na temat specyfiki kultury ewangelickiej Śląska Cieszyńskiego w wieku XVIII, należy przyrzeć się samym procesom przemian religijnych, zachodzącym w tym regionie w wiekach XVI i XVII. Początki reformacji w Księstwie Cieszyńskim sięgają lat czterdziestych XVI wieku¹, a dynamiczne zmiany struktury wyznaniowej tego obszaru w kolejnych dekadach miały daleko idące konsekwencje w sferze społecznej i kulturalnej. Są one na dobrą sprawę zauważalne do dziś. Z historycznej perspektywy przed rokiem 1709, w którym to ponownie umożliwiono cieszyńskim luteranom publiczne praktykowanie ich religii, wyróżnić można trzy okresy, które zdecydowanie różnią się pod względem wzajemnych relacji zwolenników katolicyzmu i protestantyzmu, a także realnego wpływu tychże relacji na kształt ówczesnego społeczeństwa i życie kulturalne regionu:

- do roku 1609 – czas reformacji w duchu wyznania ewangelickiego,
- lata 1610–1653 – okres ograniczonej, odgórznej rekatolizacji za panowania ostatnich cieszyńskich Piastów,
- lata 1653–1709 – prześladowania protestantów i intensywna rekatolizacja po przejęciu bezpośredniej kontroli nad Księstwem Cieszyńskim przez Habsburgów.

Druga połowa XVI wieku do roku 1609 to na większości obszaru Księstwa Cieszyńskiego czas gwałtownego rozprzestrzeniania się protestantyzmu w formie wyznania ewangelicko-augsburskiego. Prawdopodobnie już krótko po roku 1550 w samym Cieszynie dominowali ewangelicy, a tamtejszy główny kościół parafialny św. Marii Magdaleny, dziś już nieistniejący², przeszedł w ich ręce. Także na obszarach wiejskich, kontrolowanych przez miejscową szlachtę, zdecydowana większość ludności opowiedziała się za wyznaniem luteranckim. Będące jeszcze przez pewien czas ostoją katolicyzmu klasztory (np. franciszkanów i dominikanów w Cieszynie lub benedyktynów w Orłowej) straciwszy w protestanckim otoczeniu rację bytu, podupadły i zostały zlikwidowane, a ich majątki – na nowo rozdysponowane. Panujący od roku 1545 książę Wacław III Adam otwarcie opowiedział się po stronie protestantyzmu i wydał dnia 21 stycznia 1568 roku ordynację kościelną regulującą sprawy religijne Księstwa w duchu luteranckim. Już po śmierci księcia, za rządów regentki, księżnej

¹ Por. R. JEŻ: *Reformacja książęca w księstwie cieszyńskim w XVI wieku. Kilka refleksji o przemianach wyznaniowych rozwoju religii w okresie konfesjonalizacji*. W: *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*. Red. J. BAHLCKE, W. GOJNICZEK, R. KACZMAREK. Katowice 2018, s. 69–95.

² Nieodbudowany po wielkim pożarze miasta w 1789 r., umiejscowiony był w okolicy dzisiejszego teatru.

Sydonii Katarzyny (drugiej żony Wacława III Adama), w 1584 roku ordynacja ta została znowelizowana, to znaczy przede wszystkim doprecyzowana i rozszerzona. Początkowo kontynuatorem polityki wyznaniowej Wacława III Adama był także jego syn Adam Wacław. W roku 1598 wydał on dla mieszczan cieszyńskich dyplom, nakazujący im „na wieczne czasy pozostać przy wyznaniu luterzańskim”³.

Podsumowując – na początku XVII wieku ludność Księstwa Cieszyńskiego w większości była protestancka. Protestanci mieli też największy udział w kształtowaniu krajobrazu kulturalnego regionu. W mieście Cieszynie, oprócz kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, gdzie nabożeństwa odprawiane były w języku czeskim, używano także położonej niedaleko rynku świątyni poddominikańskiej⁴ (kazania głoszone tam w językach niemieckim i łacińskim), a pod koniec lat dziewięćdziesiątych XVI wieku wybudowano przy cmentarzu na Górnym Przedmieściu jeszcze jeden nieduży kościół pw. Świętej Trójcy (istniejący do dziś).

Wiadomo, że przy cieszyńskim kościele parafialnym oprócz proboszcza i jego pomocnika działali i kantor, i organista⁵. Stąd też, mimo braku bardziej szczegółowych informacji, przyjąć można, że muzyczna oprawa nabożeństw nie odbiegała od norm przyjętych w tamtych czasach na terenie Śląska. W ramach liturgii wykonywano zapewne zarówno śpiewy jednogłosowe, jak i wielogłosowe, a instrumentem towarzyszącym były organy. W większych ośrodkach miejskich, jak we Wrocławiu,

od połowy XVI wieku w czasie głównego nabożeństwa wymiennie występuje chór figuralny zamiast jednogłosowego chóru i organy⁶.

Przykład ten promieniował prawdopodobnie także na miasta mniejsze, takie jak Cieszyn. Generalnie dominował w tym czasie na Śląsku repertuar w stylu późnorenansowym, obejmujący dzieła mistrzów takich, jak Lasso, Palestrina, Gallus, de Monte czy Andrea i Giovanni Gabrieli, oraz muzykę kompozytorów lokalnych w tym stylu. Co ciekawe, repertuar ten znajdował zastosowanie w nabożeństwach zarówno katolickich, jak i ewangelickich. W kościołach ewangelickich od strony czysto formalnej zmienił się przede wszystkim układ nabożeństw, znaczną rolę odgrywały w nim też niełacińskie pieśni w nowym, reformacyjnym duchu⁷.

Obraz ten jednak można w części tylko przenieść na realia cieszyńskie. Cieszyn drugiej połowy XVI i początku XVII wieku należał do miast małych⁸ i średnio zamożnych, co było niejako naturalnym ograniczeniem dla skali, w jakiej różne przejawy kultury muzycznej mogły się rozwijać. Jednak zachowane źródła potwierdzają pośrednio, że w kwestii ogólnych

³ *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. Red. I. PANIC. T. 2: *Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848*. Red. W. GOJNICZEK, J. SPYRA i zespół. Cieszyn 2010, s. 105.

⁴ Za czasów dominikańskich pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny; po wielkim pożarze w roku 1789 przejął on funkcję kościoła parafialnego św. Marii Magdaleny.

⁵ *Dzieje Cieszyna...*, T. 2, s. 102.

⁶ „Im Hauptgottesdienst alterniert von der Mitte des 16. Jahrhunderts an des Figuralchor statt des einstimmigen Chorus mit der Orgel“ – F. FELDMANN: *Schlesiens Musikgeschichte im Überblick*. In: L. HOFFMANN-ERBRECHT, F. FELDMANN: *Musik in Schlesien. Schlesiens Musik – einst und jetzt*. Dülmen 1970, s. 35.

⁷ R. POŚPIECH: *Muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na Śląsku w XVII i XVIII wieku*. Opole 2004, s. 106–110.

⁸ Na początku XVII w. Cieszyn liczył ok. 2 tys. mieszkańców, Wrocław – ok. 30 tys.

tendencji rozwoju muzyki Cieszyn nie różnił się zbyt od większych miast, a sama muzyka odgrywała w ramach nabożeństw bardzo istotną rolę⁹. Widać to wyraźnie w zachowanym opisie uroczystego poświęcenia kościoła Świętej Trójcy w niedalekim Bielsku, autorstwa miejscowego pastora Lucasa Wenceliusa¹⁰. Píše on, że samo nabożeństwo

zostało odprawione jak zwykle i ozdobione piękną muzyką. [...] Po zakończonym kazaniu rozpoczęto niemieckie *Te Deum Laudamus*, które to cały lud w kościele śpiewał tak nabożnie, że niemal każdemu z radości oczy napęłniły się łzami. [(...) Po komunii i błogosławieństwie] zaśpiewano na kolanach piękną pieśń *Verleih und Frieden gnädiglich, Herr Gott zu unsern Zeiten* [= *Obdarz nas łaskawie pokojem, Panie Boże, w tych naszych czasach*]. Potem zaintonowano łacińskie *Te Deum Laudamus* i śpiewając ruszono z nowego kościoła w podobnym jak przedtem porządku do tego innego kościoła, a to wszystko w końcu zakończono niemiecką modlitwą i końcową piosenką *Das helf uns der Herr Jesus Christ, d[er] unser Mittler worden ist* [= *Niech nam pomoże Pan Jezus Kryst, który stał się naszą pomocą*]¹¹.

Podobnie musiała wyglądać oprawa nabożeństw także w Cieszynie. Ogólnego oglądu w wielogłosowym repertuarze muzycznym, jaki mógł być praktykowany w lokalnych kościołach, dostarczyć może rękopiśmienny kancjonał (prawdopodobnie z początku XVII w.) przechowywany obecnie w Bibliotece Tschammera. Jego dokładna proveniencja jest wprawdzie trudna do ustalenia, można jednak przypuszczać, że używano go w rejonie śląsko-morawskim. Kancjonał ten zawiera pieśni jednogłosowe oraz niemal dwieście utworów wielogłosowych w układzie odpowiadającym porządkowi roku kościelnego. Ich teksty zapisano w językach czeskim i łacińskim¹². Zbiór ten z pewnością przeznaczony był do praktycznego użytku

⁹ Por.: Z. MOJŻYSZ: *Muzyka czasów reformacji w księstwie cieszyńskim*. W: *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*. Red. J. BAHLCKE, W. GOJNICZEK, R. KACZMAREK. Katowice 2018, s. 595–611.

¹⁰ Por.: *Słownik pisarzy śląskich*. Red. D. ROTT, J. LYSZCZYNA. T. 2. Katowice 2007, s. 153–154. Sam Wencelis był autorem co najmniej dwóch śpiewników – być może dlatego w swoim opisie zwraca tak wielką uwagę na wykonywaną muzykę.

¹¹ Cytat: L. WENCELIUS: *Sacra ac debita templi novi inauguratio: Christliche Einweyhungs-Predigt, so da bey d. Einsegnung d. new-erbawten Kirch, zur H. Dreyfaltigkeit genandt, auff d. Begräbniß zur Bilicz d. 24. Juni im Jahr 1608 geh. worden ist, in großer volkreicher Versammlung durch Lucam Wencelium, d. Göttl. Wortes Predigern daselbst*. Oleśnica 1610, zawarty w: A. SCHMIDT: *Reformation und Gegenreformation in Bielitz und Umgebung*. In: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 28. Wien 1907, s. 178–179; cały opis uroczystości w języku niemieckim: „[...] hat man mit der Christlichen Andacht den Gottesdienst angefangen, und das Ampt, wie gebräuchlich, verrichtet, und dasselbige auch mit einer schönen Musica gezieret. Darauf ist die Predigt von mir unwürdigen Diener Gottes gehalten, wie dieselbige sambt den zugehörigen Gebetlein beschrieben und verzeichnet worden. Nach vollendeter Predigt, hat man das deutsche *Te DEum Laudamus* angefangen, da dann all das Volk in d. Kirchen mit solcher Andacht gesungen, das fast jedermann vor frewden die Augen übergangen seind. Als es aber auß gewesen, ist die heylige Communion gehalten worden, da dann in die 72 Personen herzu getreten, und das heylige und hochwürdige Abendmal mit gebürlicher Reverentz und Andacht empfangen haben. Nach geschעהner Danksagung für solche selige Speiß und Trank, ist der Kirchen seggen über das Volck gesprochen, und kniende das schöne Gesängelein, *Verley uns Frieden genediglich, HERRGOTT zu unsern Zeiten*, gesungen worden. Auff dieses hat man das Lateinische *Te DEum Laudamus* intonieret, unnd also singende auß der Newen Kirche inn voriger Ordnnung wider in die and^e Kirch, so in der Stadt ligt, gangen, unnd entlichen dieses alles mit einem Deutschen Gebetlein, und mit dem Beschlußliedlein, *das helf uns der HERR Jesus Christ, d'unser Mitler worden ist, beschlossen und vollendet*“.

¹² Kancjonał ten nie został jeszcze gruntownie opracowany; wstępne ustalenia na jego temat są wynikiem badań własnych autora; por.: Z. MOJŻYSZ: *Tzw. „Kancjonał Cieszyński” ze zbiorów Biblioteki im. Tschammera – zabytek niesłusznie nieznan i zapomniany*. W: *Edukacyjne konteksty doświadczania świata sztuki*. Red. E. KOCHANOWSKA, R. MAJZNER, E. ZAWADA. Kraków 2017, s. 185–195.

w ramach liturgii, a zamieszczone w nim utwory odzwierciedlają – jak można przypuszczać – realne możliwości wykonawcze miejscowych śpiewaków. Z tego punktu widzenia szczególnie interesująco prezentują się utwory wielogłosowe. Ich stosunkowo zwięzła forma jest wynikiem dostosowania warstwy muzycznej do praktycznych wymogów wykonawczych. Kompozycje muzyczne, będące opracowaniami pierwszych strof pieśni kilku- lub nawet kilkunastozwrotkowych, z natury rzeczy nie mogły być zbyt długie. W pewnych przypadkach jednemu tekstowi można też przyporządkować dwie różne wersje muzyczne. Uderzająca w tym zbiorze jest jego wielka różnorodność. Poszczególne utwory różnią się od siebie co do układu i liczby głosów (od dwóch do sześciu), stylu oraz faktury. Można tu znaleźć zarówno proste opracowania homofoniczne w fakturze *nota contra notam*, jak i dużo bardziej skomplikowane utwory polifoniczne, skomponowane z wykorzystaniem różnych elementów techniki renesansowego kontrapunktu. W znakomitej większości nie były to utwory przeznaczone do śpiewania przez wszystkich wiernych. Jako ich wykonawców można sobie wyobrazić jedynie osoby dysponujące solidnymi podstawami praktycznego wykształcenia muzycznego, choć niekoniecznie muzyków profesjonalnych. W realiach cieszyńskich takimi wykonawcami mogli być na przykład uczniowie miejskiej szkoły parafialnej (z zachowanych przekazów wynika, że niektórzy z nich śpiewali w kościele)¹³, a także szkoły łacińskiej¹⁴.

Sytuacja cieszyńskich¹⁵ ewangelików w zdecydowany sposób zmieniła się na gorsze od roku 1610. Wpłynęły na to w głównej mierze dwa czynniki zewnętrzne, na które sami mieszkańcy Cieszyna nie mieli żadnego wpływu: konwersja władcy Księstwa (i jego następców) na katolicyzm oraz wojna trzydziestoletnia, która wybuchła kilka lat później.

Wychowany w wierze luteranńskiej i deklarujący jeszcze kilka lat wcześniej bezwzględne poparcie dla protestantów książę Adam Waclaw jako pierwszy spośród książąt śląskich zmienił wyznanie na katolickie. Sam akt konwersji, który oficjalnie dokonał się w wigilię Bożego Narodzenia 1609 roku, poprzedzony został dłuższym okresem nacisków i tajnych rokowań, prowadzonych w imieniu cesarza Rudolfa II przez opawskiego proboszcza Mikołaja Sarkandra. Trudno ocenić, w jakim stopniu konwersja ta była wynikiem przemyśleń natury światopoglądowej ze strony księcia, a w jakim – rezultatem politycznego pragmatyzmu¹⁶. Najprawdopodobniej w tym przypadku chodziło zarówno o sposób osobistego postrzegania wiary, jak i dalekosiężne kalkulacje polityczne¹⁷. Z perspektywy czasu trudno ocenić, jak bardzo ta zmiana wyznania była dla księcia opłacalna. Wprawdzie 6 lutego 1617 roku Adam Waclaw mianowany został starostą generalnym Śląska, jednak ze stanowiska tego nie

¹³ *Dzieje Cieszyna...*, T. 2, s. 112.

¹⁴ W szkole łacińskiej, która istniała w Cieszynie pod koniec wieku XVI i na początku wieku XVII, jeden z nauczycieli określany był jako kantor; patrz: *ibidem*, s. 115.

¹⁵ Przymiotnika „cieszyński” można tu użyć w dwóch kontekstach: jako odnoszącego się albo do mieszkańców miasta Cieszyna, albo też do całego Księstwa Cieszyńskiego. Zazwyczaj używany jest on tu w obydwu tych znaczeniach, jednak rozróżnienie między nimi może niekiedy być o tyle znaczące, że w samym mieście Cieszynie sytuacja protestantów w czasach kontrreformacji była dużo trudniejsza, jako że mieli oni zagwarantowane mniej praw niż mieszkająca poza miastem szlachta (wraz ze znajdującymi się pod jej opieką poddaniymi), a przy tym podlegali ściślejszej kontroli ze strony nadrzędnych organów państwowych.

¹⁶ Złożoność problemu zmian wyznania wśród europejskich władców tego okresu pokazuje dobitnie późniejszy przykład konwersji dwóch kolejnych elektorów saskich, Fryderyka Augusta I (Augusta II jako króla polskiego) i jego syna Fryderyka Augusta II (Augusta III) na katolicyzm. Wprawdzie w przypadku każdego z nich istniał ten sam powód natury czysto politycznej, tj. niemożność objęcia tronu polskiego przez niekatolika, jednak w przypadku tego drugiego można zakładać, że zmiana wyznania nastąpiła ostatecznie świadomie i z przekonaniem.

¹⁷ Por. też: A. MACHEJ: *Adama Waclawa, księcia cieszyńskiego, zmiana wyznania w 1610 roku i okoliczności tego wydarzenia*. „Pamiętnik Cieszyński” 1998, T. 13.

udało mu się wyciągnąć większych korzyści, gdyż zmarł niecałe pół roku później, 13 lipca 1617 roku. Dla mieszkańców Księstwa akt ten miał jednak bardzo daleko idące konsekwencje.

W roku 1610, po konwersji księcia, zgodnie z duchem zasady *cuius regio, eius religio*, rozpoczął się proces odgórnej rekatolicyzacji Księstwa Cieszyńskiego. Jego wymiar był jednak na razie ograniczony przez to, że zmiany dotyczyły przede wszystkim bezpośrednich poddanych Adama Waclawa w należących do niego miastach Cieszynie, Skoczowie i Strumieniu. Kościoły parafialne i szkoły zostały przekazane katolikom, restytuowano klasztory, a duchownych luterańskich usunięto ze stanowisk. Protestancy mieszczenie i szlachta opowalali wprawdzie przeciw tym działaniom, ale udało im się jedynie zachować cieszyński kościół Świętej Trójcy.

Sytuacja ewangelików polepszyła się nieco już po śmierci Adama Waclawa. Korzystając z małoletności nowego księcia, Fryderyka Wilhelma (teoretycznie w jego imieniu rządy sprawowała rada regencyjna złożona z biskupa wrocławskiego, arcyksięcia Karola, księcia opawskiego Karola Liechtensteina i starosty krajowego Jerzego von Oppersdorffa), i powołując się na *List majestatyczny* cesarza Rudolfa II z 1609 roku, potwierdzony przez jego następcę Macieja, a także za przyzwoleniem sejmu śląskiego, ewangelicy ponownie przejęli większość kościołów i szkół. Było to jednak już po buncie stanów czeskich (i śląskich) przeciw cesarzowi, które to wydarzenie zapoczątkowało wojnę trzydziestoletnią. Dla całego regionu wojna ta była wyjątkowo tragiczna w skutkach. W efekcie prowadzonych ze zmiennym szczęściem walk Księstwo Cieszyńskie wielokrotnie przechodziło z rąk do rąk i w zależności od tego, która z walczących partii akurat osiągnęła w okolicy przewagę, zmieniała się (oficjalnie przynajmniej) panująca religia. I tak na przykład w 1619 roku ewangelicka rada miejska usunęła wprawdzie katolickiego proboszcza i ponownie przejęła miejskie kościoły, ale już w roku 1620, po klęsce czeskich protestantów pod Białą Górą, katolicy duchowni wrócili do miasta. W latach 1622–1624, kiedy miasto kontrolował margrabia karniowski Jan Jerzy, do głosu ponownie doszli ewangelicy. Z kolei w roku 1624 książę Fryderyk Wilhelm, już wtedy pełnoletni, wyznaczył w czasie swego pobytu w mieście nowego katolickiego proboszcza i wyrzucił z miasta duchownych protestanckich. Dwa lata później, po zajęciu miasta przez wojska duńskie hrabiego Mansfelda, ewangelicy odzyskali kościoły, jednak w 1628 roku, po kolejnym zwycięstwie wojsk cesarskich, znów je utracili. Miało to, przynajmniej formalnie, związek z *Edyktem restytucyjnym* cesarza Ferdynanda II (oficjalnie z dnia 6 marca 1629 r.), na mocy którego przywrócone miały być na Śląsku stosunki religijne i stan posiadania Kościoła katolickiego z roku 1552; głównymi jego wykonawcami na Śląsku byli prezydent komory śląskiej, margrabia Karol Hannibal von Dohna, i książę Karol Liechtenstein. Najbardziej katastrofalnym okresem wojny trzydziestoletniej dla wszystkich mieszkańców Księstwa (i to niezależnie od wyznania) była jednak okupacja przez wojska szwedzkie od jesieni 1645 do wiosny 1646 roku.

Kontrybucje, rabunki, zniszczenia i gwałty szwedzkie spowodowały, że sporo mieszkańców księstwa ukrywało się w lasach i górach albo uciekło do Królestwa Polskiego¹⁸.

¹⁸ *Dzieje Cieszyna...*, T. 2, s. 15.

Walczący po stronie protestantów Szwedzi potraktowali całe Księstwo – oficjalnie katolickie – jako łup wojenny, nie bacząc na to, że większość mieszkańców była wyznania luterńskiego. Dopiero po zawarciu pokoju westfalskiego w roku 1648 dla mieszkańców nastały – przynajmniej chwilowo – spokojniejsze czasy.

Na dobrą sprawę nie wiadomo nic konkretnego na temat życia muzycznego cieszyńskich ewangelików w tamtym trudnym okresie. Przypuszczać należy, że tam, gdzie było to możliwe, tzn. gdzie funkcjonowały jeszcze ewangelickie kościoły – w samym mieście do dyspozycji protestantów pozostawał jedynie przycmentarny kościół Świętej Trójcy¹⁹ – a toczące się walki nie były zbytnią przeszkodą, muzyka rozbrzmiewała w ramach regularnych nabożeństw, podobnie, jak było to wcześniej. Z zachowanych źródeł wynika na przykład, że w czasach wojny trzydziestoletniej w Cieszynie mieszkał ewangelicki organista Christian Canabius²⁰. Nic nie wiadomo na temat ówczesnego repertuaru. Zapewne większość ewangelickich muzykantów przechowywanych w kościołach czy szkołach przepadła na skutek działań wojennych lub po późniejszym, ostatecznym już przejęciu kościołów przez katolików. Także inne, bardziej prywatne formy ewangelickiego życia muzycznego z tamtego czasu jak na razie nie zostały jeszcze dostatecznie zbadane. Ciekawymi zabytkami będącymi ich świadectwem są zachowane w Bibliotece Tschammera rękopiśmienne śpiewniki z pierwszej połowy XVII wieku²¹. W tomikach tych, znajdujących się wówczas w posiadaniu przedstawicieli miejscowej szlachty, zapisano bardzo subiektywny wybór różnych utworów. Znaleźć tu można wpisywane sukcesywnie modlitwy, kazania, pieśni nabożne, parafrazy psalmów, czy dzieła okolicznościowe w języku czeskim lub w tłumaczeniu na ten język. Niektóre z nich poprzedzone są nutowym zapisem incipitu melodii, a tam, gdzie takowego brak, znaleźć można najczęściej wskazówki, na jaką melodię dany tekst ma być wykonywany (przykładowo: „Śpiewa się jak Psalm 40”, „Śpiewa się jak spaniolette”, „Inna też z niemieckiego: Herzlich tut man mich verlangen”²²). W zbiorach tych nie brak też utworów o wyraźnie politycznym zabarwieniu, takich jak „Pieśń pobożnego Exulanta, za prawdę Chrystusową z ojczyzny wygnańca / Śpiewa się jak: Hertzlich tut [man] mich verlangen, albo: Chrześcijaństwo, prawdy Bożej prawdziwi miłośnicy”, albo „Pieśń Fryderyka 4. hrabiego Palatynatu”²³. Na szczególną uwagę zasługują tu także „Piosenka o Gustawie, królu szwedzkim / Śpiewa się jak Psalm 137.” oraz „Historia o walce, prowadzonej przez króla szwedzkiego Gustawa Adolfa, opracowana jako pieśń przez D. Mikołaja Aconcia w roku 1632 / śpiewa się jak: In dich hab ich gehoffet Herr”²⁴. Wpisy te potraktować można jako bezpośrednie nawiązanie do ówczesnego repertuaru muzycznego – autorzy wychodzą z założenia, że melodie te są ogólnie znane. Niestety, nie wiemy nic o formach i zakresie obiegu na Śląsku Cieszyńskim

¹⁹ Nie wiadomo jednak dokładnie, w których latach można było w nim odprawiać ewangelickie nabożeństwa, a w których kościół był nieczynny.

²⁰ Por.: B. POŁOZKOWA: *Materiały archiwalne o ośrodku protestanckim w Cieszynie w latach 1585–1644*. „Pamiętnik Cieszyński” 1992, T. 5, s. 81–82.

²¹ Bibl. Tsch., sygn. 19911 i 19931.

²² „Zpiva se gako žiaľm 40.”, „Zpiva se gako spaniolette”, „Gina též z německé Hertzlich thut man mich verlangen”.

²³ „Pisnička pobožné[h]o Exulanta a pro pravdu Krystowú z Wlasti Wyhnance: Zpiwá se gako: Hertzlich thuet mich verlangen a nebo.: Kžestánie Prawdy Božj prawj milownjcy”; „Pjseň Frydrycha 4. Pfalckrabéte přiregnu Zněmiecké načěsko přeložená”.

²⁴ „Pjsnička o Gustawowi Králi Sswédském / Zpjwá se gako Žiaľm 137”; „Historia o Walce wedené od Krále Sswédského Gustaua Adolfa, uwedena w Pisničku od D. Mikúlásse Aconcia. Ao. 1632. Zpjwa se gako: In dich hab ich gehoffet Herr”.

drukowanych bądź rękopiśmiennych muzykaliów melodie te mogących zawierać²⁵. Trzeba jednak przyjąć, że utwory takie były dość szeroko rozpowszechnione, a wykonywano je nie tylko wśród szlachty czy bogatego mieszczaństwa, lecz także wśród niższych warstw społecznych²⁶.

W okresie wojny trzydziestoletniej nastąpiła też wielka zmiana, jeśli chodzi o sytuację prawną całego Księstwa. Dotychczas władza spoczywała w rękach książąt z rodzimej dynastii piastowskiej, będących od roku 1327 lennikami Korony Czeskiej. Latem 1625 roku²⁷ zmarł jednak Fryderyk Wilhelm, ostatni Piast cieszyński w linii męskiej. Rządy po nim przejęła jego siostra Elżbieta Lukrecja²⁸. Jej panowanie było nacechowane względną tolerancją religijną. Wkrótce po objęciu rządów przyznała np. stanom wiejskim prawo kolatorstwa (czyli zarządzania kościołami i probostwami). Z perspektywy czasu szczególnie brzemienne w skutki okazał się dla ewangelików jej statut religijny z dnia 12 czerwca 1629 roku wydany zapewne pod presją po zdobyciu miasta przez cesarskie wojska Wallensteina. W myśl tego dokumentu nikt, kto nie był katolikiem, nie mógł być obywatelem miasta ani członkiem jego rady, nie mógł też zostać dopuszczony do członkostwa w którymkolwiek z miejskich cechów. Statut ten po śmierci księżnej miał się stać jedną z głównych podstaw prawnych do prześladowań ewangelików, jednak i za jej życia jego postanowień nie przestrzegano zbyt starannie²⁹. Faktem jest, że do połowy XVII wieku większość ludności w Cieszynie i w Księstwie Cieszyńskim stanowili ewangelicy. Trudna sytuacja gospodarcza zrujnowanego przez wojnę Księstwa nie pozwalała Elżbiecie Lukrecji (nawet gdyby tego chciała) na żadne poważniejsze kroki skierowane przeciwko niekatolickiej większości mieszkańców.

Sytuacja ewangelików radykalnie pogorszyła się jednak w roku 1653, z chwilą objęcia władzy w Księstwie bezpośrednio przez Habsburgów, kiedy to nowym księciem cieszyńskim został mianowany syn cesarza Ferdynanda III³⁰. Natychmiast przystąpiono do systematycznej i gwałtownej kontrreformacji³¹. W zawartym na zakończenie wojny trzydziestoletniej pokoju westfalskim (1648 r. w Münster i w Osnabrück) wolność wyznaniową na Śląsku zagwarantowano jedynie mieszkańcom Wrocławia oraz księstw brzeskiego, legnickiego, wołowskiego i oleśnickiego. Luteranie na innych terenach mogli liczyć tylko na to, że nie będą zmuszani do zmiany wyznania, oraz na prawo uczęszczania na nabożeństwa poza granicami Księstwa. To ostatecznie prawo zostało zresztą w 1669 roku anulowane. Król szwedzki oraz ewangelickie

²⁵ Informacje na temat śpiewników używanych w Kościele Jezusowym po roku 1709 (a pochodzących przeważnie z wieku XVII) znajdują się w rozdziale 8 niniejszej pracy.

²⁶ Świadczy o tym chociażby liczba publikacji luteranckich (wśród nich także śpiewników), które później zostały skonfiskowane przez jezuitów.

²⁷ 19 sierpnia 1625 r. w Kolonii, w drodze do Niderlandów, gdzie miał objąć stanowisko dowódcze w armii cesarskiej.

²⁸ Fryderyk Wilhelm zapisał Księstwo siostrze w swoim testamencie, co jednak nie było zgodne z czeskim prawem lennym. Dlatego też początkowo Księstwo Cieszyńskie, jako lenno wygasłe, miało zostać przejęte bezpośrednio przez cesarza (będącego władcą czeskim). Elżbiecie Lukrecji, powołującej się na stary przywilej króla Władysława Jagiellończyka z 1498 r., dopuszczający dziedziczenie także w linii żeńskiej, udało się jednak wyegzekwować należne jej prawa, choć tylko dożywotnio.

²⁹ Nie zachował się w mieście żaden z jego odpisów, tak, że później trzeba było tego tekstu szukać w innych archiwach.

³⁰ Król rzymski i późniejszy cesarz Ferdynand IV.

³¹ Obecny stan badań na temat kontrreformacji i rekatolizacji Księstwa Cieszyńskiego został przedstawiony w: J. SPYRA: *Kontrreformacja w Cieszynie w latach 1653–1709* i D. PINDUR: *Století rekatolizace Těšínska*. W: *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Red. R. Czyż, W. GOJNICZEK, D. SPRATEK. Cieszyn 2010, s. 66–88 i 89–129.

stany Rzeszy otrzymały wprowadzić prawo do występowania w imieniu śląskich protestantów i obrony ich interesów³², jednak w praktyce możliwości ich działania w tym zakresie były bardzo małe i ograniczały się zazwyczaj do nieskutecznych protestów dyplomatycznych.

Za podstawę prawną do przeprowadzenia szeroko zakrojonej akcji rekatolizacyjnej w Księstwie Cieszyńskim zarówno przyjęto fakt, że ostatni piastowscy władcy byli katolikami, jak i posłużono się wspomnianym już statutem religijnym Elżbiety Lukrecji z 1629 roku. Użyto przy tym następującej konstrukcji myślowej i prawnej:

- skoro władcy Księstwa byli katolikami, to także całe Księstwo było i jest katolickie, a wszyscy jego mieszkańcy powinni być tego wyznania – w szczególności znaczyło to też, że wszystkie osoby urodzone po 1629 roku z definicji musiały być wyznania katolickiego, i to nawet jeśli pochodziłyby z rodzin ewangelickich;
- jako że Księstwo było oficjalnie katolickie już przed zawarciem pokoju westfalskiego, mieszkającym w nim ewangelikom nie zagwarantowano prawa do swobodnego wyznawania religii, a niekatolicy powinni nawrócić się na katolicyzm lub Księstwo opuścić.

Jedynie luterkańscy członkowie stanu szlacheckiego zachowali prawo do dalszego wyznawania swej religii, choć tylko w ramach prywatnych. Publiczne nabożeństwa i utrzymywanie oraz wspieranie ewangelickich kaznodziejów zostały surowo zakazane. Ostatni pastor ewangelicki, Michał Serwatus, zmuszony został do opuszczenia miasta Cieszyna 1 listopada 1653 roku. W grudniu tego samego roku została ustanowiona Komisja Religijna, która w pierwszej połowie następnego roku zamknęła wszystkie działające jeszcze w Księstwie kościoły ewangelickie i usunęła z kraju pozostałych luterkańskich duchownych. Jednocześnie zaczęto wydawać kolejne rozporządzenia mające na celu całkowite wykorzenienie luteranizmu. W myśl tych rozporządzeń ewangelicy krok po kroku byli wykluczani ze wszystkich dziedzin życia społecznego, co poddawało ich ogromnej presji wyznaniowej. Początkowo ewangelicka większość mieszkańców próbowała protestować i dochodzić swoich praw, jednak na skutek nieugiętej postawy władz próby te skazane były na niepowodzenie. Końcowy proces rekatolizacji Cieszyna rozpoczął się w roku 1670, po przybyciu do miasta jezuitów. Oni to

w ciągu kilku lat, poprzez szereg inspirowanych przez siebie rozporządzeń władz świeckich³³, doprowadzili do tego, że zwolennikom protestantyzmu pozostała albo emigracja, albo deklaracja przystąpienia do Kościoła katolickiego³⁴.

Dotyczyło to jednak przede wszystkim samego miasta Cieszyna. Już poza jego murami, na terenach trudniejszych do kontrolowania, a także w niepodlegających bezpośredniej administracji cesarskiej majątkach luterkańskiej szlachty sytuacja wyglądała nieco inaczej. W okolicznych wsiach mieszkała nadal wielka liczba ewangelików. Kolejni wizytatorzy diecezjalni odwiedzający z polecenia biskupa wrocławskiego ziemię cieszyńską trzykrotnie w drugiej połowie XVII wieku stwierdzali, że w wielu z podcieszyńskich wsi spora liczba mieszkańców to nadal luterkańscy „heretycy”. Źródła historyczne informują też wielokrotnie

³² Por.: F. METASCH: *300 Jahre Altranstädter Konvention. 300 Jahre schlesische Toleranz / 300 lat ugody altranszadzkiej. 300 lat śląskiej tolerancji*. Dresden 2007, s. 15–20.

³³ A także skrupulatne zwracanie uwagi na wykonywanie już istniejących nakazów i zakazów.

³⁴ J. SPYRA: *Kontrreformacja w Cieszynie...*, s. 87.

o przybywających z zagranicy i ukrywających się kaznodziejach, odbywających się po lasach nielegalnych nabożeństwach czy „tajnych” modlitwach i śpiewach. Także kolejne wydawane zarządzenia antyluterańskie (będące często tylko powtórzeniem wcześniejszych) świadczą o tym, że do początku XVIII wieku duża część ludności Księstwa nadal, choć w ukryciu, była niekatolicka.

Ze względu na brak bardziej szczegółowych źródeł trudno powiedzieć, jak wielkie znaczenie miała muzyka dla przetrwania luteranizmu na Śląsku Cieszyńskim. Pewne jest jedynie, że tam, gdzie trwano w wyznaniu ewangelickim, znano i wykonywano religijne pieśni³⁵. Nie sposób też w tym kontekście nie wspomnieć o pochodzącym z Cieszyna księdzu Jerzym Trzanowskim. Jego wydany po raz pierwszy w roku 1636 w Lewoczy czeskojęzyczny³⁶ kancjonał *Cithara Sanctorum* stał się już wkrótce na ziemiach dzisiejszej Słowacji, a także w Księstwie Cieszyńskim jedną z najbardziej popularnych publikacji protestanckich³⁷. Rola tego dzieła w kształtowaniu świadomości religijnej i umacnianiu w wierze ewangelików pozostałych w okolicach Cieszyna jest nie do przecenienia. O samym Trzanowskim wiadomo, że musiał posiadać solidne wykształcenie muzyczne, o czym świadczy chociażby jego inne dzieło, *Odorum sacrarum* z roku 1629³⁸, zawierające oprócz łacińskich tekstów także dwadzieścia czterogłosowych opracowań melodii, na które teksty te miały być śpiewane³⁹.

Nie sposób stwierdzić dokładnie, jaką muzykę religijną oprócz pieśni wykonywali cieszyńscy ewangelicy w okresie prześladowań. Sporadyczne wzmianki na ten temat dalekie są od precyzji. Wiadomo jedynie, że muzykę (wokalną) wykonywano w czasie mniej lub bardziej tajnych nabożeństw i spotkań protestantów⁴⁰. W jednym z raportów katolickiego księdza z okolic Bielska z lat siedemdziesiątych XVII wieku czytamy np. następującą relację o zgromadzeniu protestantów:

Ponadto w tym samym roku w mojej parafii, niecałe ćwierć mili ode mnie, zebrało się [ich] na wozach w triumfie kilka tysięcy, także z majątków pszczyńskich, śpiewających psalmy, a przy tym uzbrojonych⁴¹.

Podobnych, choć zapewne mniej ostentacyjnych, okazji do wspólnego śpiewania psalmów, a zapewne także innych pieśni religijnych musiało być dużo więcej.

³⁵ Pośrednim dowodem na popularność pieśni religijnych w środowisku ewangelickim może być chociażby ogromny stopień zużycia wielu ewangelickich kancjonałów z XVII i XVIII w. przechowywanych obecnie w Bibliotece Tschammera.

³⁶ W XVII i XVIII w. teksty tego kancjonału były dużo bardziej zrozumiałe także dla osób posługujących się językiem polskim, niż mogłoby to mieć miejsce obecnie w przypadku współczesnego języka czeskiego.

³⁷ Tylko w wieku XVII *Cithara Sanctorum* miała dziesięć wydań – w sumie, do połowy XX w. było ich ponad 140; por.: L. KALINA, Z. SIWEK: *Odorum sacrarum sive hymnorum Georgii Tranosci*. Český Těšín 2009.

³⁸ *Odorum sacrarum sive Hymnorum, Georgii Tranosci Teschinensis: varijs carminum generibus ijsq[ue] rhythmicis, concinnatorum; libri tres [...], Bregae Typis Gründerianis. 1629. Brzeg 1629.*

³⁹ Faksymile, transkrypcje i analiza tych utworów w: L. KALINA, Z. SIWEK: *Odorum sacrarum...*

⁴⁰ Por. *Visitationsberichte der Diözese Breslau*. [Cz. II]: *Archidiakonat Oppeln*. Hrsg. J. JUNGNIETZ. Breslau 1904, s. 588: „[...] in pagis plures sunt Lutherani quam catholici, recurrunt ad silvas, ubi conveniunt praedicantes et clam noctu coenam celebrant” oraz J.C. WETZEL: *Analecta hymnica, das ist: Merckwürdige Nachlesen zur Lieder-Historie, aufs neue mit vielem Fleiß gesammelt (etc.)*. T. 2. Gotha 1753, s. 359 i A. SCHMIDT: *Die evangelische Gemeinde Bielitz. Im Jubeljahr der Reformation 1917*, jako aneks w: R.E. WAGNER: *Die evangelische Gemeinde Augsb[urgischen]. Bek[enntnisses]. in Bielitz. Ein Beitrag zur Geschichte der Heimat*. T. 1. Bielitz [Bielsko] 1927, s. 7.

⁴¹ A. SCHMIDT: *Reformation und Gegenreformation...*, s. 199: „Obendrein strömten im Triumphe in meinem Sprengel, keine Viertelmeile von mir entfernt, im selben Jahre einige Tausende auch aus der Herrschaft Pless, Psalmen singend, dabei bewaffnet, auf Wagen zusammen“.

3. Sytuacja ewangelików w Księstwie Cieszyńskim na początku XVIII wieku

W roku 1688 w całym mieście Cieszynie żyły już tylko trzy osoby, które oficjalnie przyznawały się do wyznania ewangelicko-augsburskiego. Wprawdzie w okolicznych wioskach mieszkało jeszcze kilkadziesiąt luterzańskich rodzin szlacheckich, a i wielu ich poddanych było tego wyznania, jednak na początku wieku XVIII los protestantyzmu na ziemi cieszyńskiej wydawał się przesądzony. Sytuacja polityczna w tej części państwa Habsburgów miała się jednak wkrótce zmienić. Wybuch wielkiej wojny północnej w roku 1700 sprawił, że w Europie Środkowej ponownie stanęła bitna i znakomicie dowodzona przez króla Karola XII armia szwedzka. W ramach walki przeciw królowi polskiemu Augustowi II¹ i jego sojusznikowi – carowi rosyjskiemu Piotrowi, operowała ona w Polsce, okresowo w Saksonii, a także w pobliżu granic habsburskiego Śląska. Po zmuszeniu króla Augusta do podpisania upokarzającego pokoju² szwedzki władca postanowił przed wyprawą przeciw Rosji uregulować swoje stosunki z cesarzem Józefem I³. Przy tej okazji zrobił użytek ze swego prawa do obrony interesów śląskich protestantów. Wykorzystując zaangażowanie Habsburgów w toczącą się na zachodzie Europy wojnę o sukcesję hiszpańską oraz antyhabsburskie powstanie na Węgrzech, jak również używając swych wojsk jako dodatkowego środka nacisku, wymógł na cesarzu podpisanie na początku września 1707 roku tzw. ugody altranstadzkiej. W myśl jej podstawowych założeń luteranom miały zostać oddane wszystkie utracone przez nich od czasów pokoju westfalskiego kościoły, instytucje i prawa w księstwach legnickim, wołowskim, brzeskim, oleśnickim, ziębińskim i w mieście Wrocławiu, a na całym Śląsku przyznano im prawo do swobodnego wyznawania swojej religii (w indywidualnym zakresie) i uczęszczania na nabożeństwa poza miejscem zamieszkania. Dodatkowo w dołączonych do ugody przepisach wykonawczych, tzw. wrocławskim recesie egzekucyjnym z 8 lutego 1709 roku, zawarte było – jako wyraz szczególnej łaski cesarskiej – pozwolenie na budowę sześciu dodatkowych kościołów⁴ (i szkół ewangelickich) w Jeleniej Górze, Żaganiu, Kamiennej Górze, Miliczu, Koźuchowie i Cieszynie.

Dnia 2 czerwca 1709 roku, po raz pierwszy od ponad pięćdziesięciu pięciu lat, odprawiono w Cieszynie publiczne nabożeństwo luterzańskie z kazaniem, a 13 października

¹ Będącemu jednocześnie (pod imieniem Fryderyka Augusta I) elektorem saskim.

² 24 września 1706 r. w Altranstädt; August II musiał m.in. zrezygnować z polskiego tronu.

³ Królowi szwedzkiemu zależało przede wszystkim na izolacji cara Piotra na arenie międzynarodowej i zapewnieniu neutralności Austrii w tym konflikcie.

⁴ W odróżnieniu od trzech „kościołów pokoju” w Świdnicy, Jaworze i Głogowie, zbudowanych po pokoju westfalskim, te sześć kościołów nazwano „kościołami łaski” (cesarskiej).

1710 roku położono kamień węgielny pod kościół nazwany Jezusowym. W krótkim czasie kościół ten, wraz z działającą przy nim szkołą, stał się nie tylko prężnie działającym centrum religijnym, ale też znaczącym ośrodkiem krzewienia protestanckiej kultury i wiedzy. Te radosne dla cieszyńskich ewangelików wydarzenia nie były jednak bynajmniej równoznaczne z uzyskaniem przez nich pełnej wolności religijnej. Ich prawa nadal pozostawały bardzo ograniczone. Przede wszystkim gmina ewangelicka skupiona wokół Kościoła Jezusowego nie posiadała pełnych praw oficjalnej parafii i podlegała parafii katolickiej. Wprawdzie wolno było odprawiać publiczne nabożeństwa, ale w kwestii wszelkich innych czynności i posług (jak chrzty, śluby, pogrzeby czy odwiedziny chorych) trzeba było starać się o pozwolenie (a także uiścić odpowiednie opłaty) u katolickiego proboszcza.

Kolejny problem stanowiło znalezienie odpowiednich pastorów. Cesarz był bowiem gotów zaakceptować jedynie kandydatów krajowych, tzn. pochodzących z Austrii i krajów Korony Czeskiej. W praktyce oznaczało to, że mogli oni pochodzić jedynie ze Śląska, a to drastycznie ograniczało liczbę możliwych kandydatur. Do tego nowi pastory musieli być zatwierdzeni przez cesarza, po uprzednim sprawdzeniu ich „prawomyślności”. Chodziło o to, czy rzeczywiście są ortodoksyjnymi przedstawicielami wyznania ewangelicko-augsburskiego i czy nie podzielają „żadnych pietystycznych i fanatycznych poglądów”⁵. Pod karą wygnania i konfiskaty majątku zostały też zabronione „zbrodnie odszczepieństwa” wśród mieszkańców, tzn. przejścia z katolicyzmu na wyznanie ewangelickie. Oprócz tego, po latach zwalczania protestantów, przedstawicielom miejscowych władz politycznych (i Kościoła katolickiego) bardzo trudno było zaakceptować nowy stan rzeczy. Starali się oni nadal w różny sposób uprzykrzać luteranom życie oraz piętrzyć przed nimi różne trudności. Konfiskowano książki ewangelickie, przeszkadzano pastorom w sprawowaniu posług duszpasterskich, próbowano utrudniać chrzty, śluby i pogrzeby oraz słano na ewangelików różne skargi do starosty, do Królewskiego Urzędu Wyższego we Wrocławiu⁶ i na dwór cesarski. Jako że zarówno cesarz Karol VI, gorliwy katolik, który przejął władzę w 1711 roku po śmierci brata Józefa I, jak i jego następczyni, Maria Teresa otwarcie nie sprzyjali luteranom, ich pozycja prawna w Cieszynie już po rozpoczęciu działalności zboru stawała się coraz słabsza. Wydawano wciąż nowe edykty i rozporządzenia na ich niekorzyść. Ta jawna dyskryminacja trwała w różnym natężeniu niemalże do końca XVIII wieku, do momentu ogłoszenia przez cesarza Józefa II w roku 1781 patentu tolerancyjnego. Mimo to cieszyńscy ewangelicy byli wdzięczni za tę namiastkę wolności religijnej, jaka stała się ich udziałem, i wdzięczność tę często manifestowali. Jako lojalni poddani cesarscy uroczysto obchodzili m.in. święta związane z wydarzeniami ważnymi dla domu cesarskiego – z zachowanych dokumentów wynika, że nie szczędzili na to ani energii, ani środków.

⁵ K. MICHEJDA: *Dzieje Kościoła ewangelickiego...*, s. 72.

⁶ [= Königliches Oberamt Breslau], był to podlegający cesarzowi śląski rząd centralny.

4. Katolicka muzyka religijna w Cieszynie i okolicach w drugiej połowie XVII i na początku XVIII wieku

Aby lepiej zrozumieć znaczenie muzyki dla cieszyńskich ewangelików i jej szczególny charakter, ważne jest, by najpierw zaznajomić się z muzyką tamtejszej społeczności katolickiej. Jest to o tyle istotne, że na przełomie XVII i XVIII wieku w Cieszynie, mieście oficjalnie niemal w 100 procentach katolickim, to właśnie przedstawiciele tego wyznania całkowicie zdominowali wszelkie przejawy życia społecznego i kulturalnego. Muzyka, zwłaszcza wykonywana publicznie muzyka religijna, należała do tych dziedzin sztuki, które w szczególny sposób tę dominację podkreślały i manifestowały. Wszelkie więc próby podważenia *status quo* ze strony „heretyków” postrzegane były jako bezpośrednia konkurencja lub wręcz zagrożenie i napotykały zdecydowany opór katolickich elit. Na takim tle miała po roku 1709 rozwijać się kultura muzyczna ewangelików.

Jednym z głównych ośrodków katolickiej muzyki religijnej w mieście był kościół parafialny pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Kluczową rolę w kształtowaniu kultury muzycznej miasta odgrywały również szkoły: parafialna i jezuicka. To spośród ich pobierających lekcje muzyki wychowanków rekrutowała się znaczna część wykonawców muzyki religijnej. Wielu informacji na temat kościoła św. Marii Magdaleny oraz przykościelnej szkoły dostarczają sprawozdania z wizytacji parafialnych w diecezji wrocławskiej z lat 1652, 1679 i 1687/1688¹. W aktach tych dość dokładnie została opisana sytuacja, przede wszystkim materialna i osobowa parafii w Cieszynie (a także we wszystkich okolicznych miejscowościach). W roku 1652 w kościele parafialnym wizytator odnotował istnienie nowych organów, a w inwentarzu znajdowały się też graduał, antyfonarz i psalterz². Przykościelna szkoła była wprawdzie w bardzo złym stanie budowlanym, jednak zatrudniała rektora z uposażeniem 50 talarów, kantora (30 tal.) i nauczyciela (16 tal.), których wynagrodzenia pokrywało miasto, a także organistę, za którego utrzymanie odpowiedzialne były zarówno miasto (16 tal.), jak i parafia (12 tal.); dzwonnik otrzymywał ze środków parafialnych 12 talarów³. Szczególnie ciekawe jest sprawozdanie z roku 1679. Wymieniono w nim różne

¹ *Visitationsberichte der Diözese Breslau*. [Cz. II]: *Archidiakonat Oppeln*. Hrsg. J. JUNGnitz. Breslau 1904. Informacje na temat parafii ziemi cieszyńskiej znajdują się odpowiednio dla kolejnych dat wizytacji po stronach 19, 212 i 570.

² Ibidem, s. 19: „Organum novum; [...]graduale 1, antphonarium 1, psalterium 1[...]”.

³ Ibidem, s. 20: „Schola tota ruinosa et rector illius habet salarii ex curia quinquaginta tal., cantor triginta tal., organista ex curia sedecim et ex proventu ecclesiae duodecim tal., collega scholae ex curia sedecim tal., campanator ex ecclesiae proventu duodecim taleros”.

instrumenty znajdujące się na chórze kościoła parafialnego. Były to pozytyw, regał⁴, troje skrzypiec, altówka, kontrabas i dwa puzony⁵. Wykaz ten jest o tyle ciekawy, że niewiele kościołów parafialnych na ziemi cieszyńskiej mogło się pochwalić bogatym wyposażeniem w instrumenty. W sprawozdaniu z 1652 roku jedynie w odniesieniu do kilku kościołów pobliskich miejscowości (we Frysztacie, Frydku, Skoczowie i Grodźcu) wzmiankowane są organy. W 1679 roku we Frysztacie oprócz „dość dużych” organów będących na stanie kościoła odnotowano jeszcze przenośny regał, puzon i skrzypce⁶, a w kościele we Frydku, najlepiej wyposażonym, odnotowano duże organy, troje skrzypiec, altówkę, wiołę da gamba, dwie mniejsze wiole, trzy puzony, dwie proste trąby, dwa flety, jednogłosowy instrument zwany skrzydło⁷ i przenośny pozytyw z siedmioma rejestrami⁸. Autor raportu z 1679 roku wymienia jeszcze w księgozbiornie kościoła cieszyńskiego, oprócz ksiąg wspomnianych już we wcześniejszym sprawozdaniu, księgę zawierającą pieśni czeskie na cały rok⁹. Nie zabrakło także informacji o cieszyńskiej szkole parafialnej. W porównaniu z rokiem 1652 sytuacja finansowa większości jej pracowników pogorszyła się. Płaca rektora spadła do 40 talarów, a kantor i nauczyciel otrzymywali po 20 talarów. Poprawiło się natomiast wynagrodzenie organisty (28 tal. ze środków miejskich i 12 tal. od parafii)¹⁰. Przed rokiem 1679 wystawiono też nowy budynek szkolny przy cmentarzu. Wiadomo również, że w roku 1688 do szkoły parafialnej uczęszczało ponad pięćdziesięciu uczniów¹¹. Kolejne informacje zawarte są w raportach z lat 1687/1688. Wizytujący zwrócili wtedy dużo mniejszą uwagę na wyposażenie kościołów w instrumenty. Opisane zostały dokładniej jedynie organy w Bielsku (dziewięciorejestrowe, częściowo pozłacane)¹² i Frysztacie (z ośmioma rejestrami manualnymi i czterema pedałowymi)¹³. Odnotowano natomiast liczbę uczniów szkoły parafialnej (ponad pięćdziesięciu) i kilka szczegółów dotyczących warunków lokalowych szkoły. Niestety, wszystkie te raporty ograniczają się do wyliczenia muzycznego inwentarza. Należy jednak przypuszczać, że w kościołach większych, z organami i innymi instrumentami muzycznymi, regularnie wykonywano też utwory muzyczne. Nie wiadomo jednak, jak wyglądał ówczesny repertuar, ponieważ bogato wyposażone kościoły w Frydku i Cieszynie padły ofiarą pożarów

⁴ Zapewne rodzaj małych, stołowych organów, wyposażonych jedynie w piszczałki stroikowe.

⁵ Ibidem, s. 252: „[...] in choro: positivum, regale, [...] fides triplices, tenor braccia, tubae ductiles duae et viola basso”; opisany tu pozytyw to prawdopodobnie wspomniane w sprawozdaniu z roku 1652 nowe organy – nazwanie ich pozytywem świadczyłoby o tym, że nie był to instrument zbyt wielki.

⁶ Ibidem, s. 213: „Chorus musicorum habet organum sat magnum et regale portatile parvum, tumab ductilem, fides, antiphonarum novum, psalterium, graduale et aliquot partes”.

⁷ „instrumentum ala dictum”; por. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, hasło: skrzydło, <https://spjs.ijp.pan.pl/haslo/index/15279/41857> [dostęp: 19.03.2020]: „strunowy instrument muzyczny podobny do cytry, instrumentum musicum chordis instructum, citharae simile”.

⁸ Ibidem, s. 228: „[...] in choro: graduale unum, antiphonarum unum, psalterium unum, organum magnum, fides seu violini tres, tenor braccia una, viola di gamba una, viola minor, quart viola una, tubae ductiles tres, tubae campestres duae, fletnae duae, instrumentum ala dictum cum tribus mutationis unum, positivum portabile cum septem mutationibus [...]”.

⁹ Ibidem, s. 253: „[...] antiphonarum, psalterium, graduale, liber scriptus totius anni cantelenas Bohemicas continens [...]”.

¹⁰ Ibidem, s. 254: „Scholae rectoris proventus faciunt 40 tal., quos ex curia percipit. Cantor, cuius officium nunc vacat, habet 20 tal. Silesit., collega titidem. Organista ex curia 28 tal. et a vitricis ecclesiae 12. Campanator a sola ecclesia habet 12 tal., ex curia nihil”.

¹¹ Ibidem, s. 572: „Schola sita in coemeterio est murata, inferius habitat rector, superius organista, tertium cubiculum vacuum, hypocaustum pro iuventute est satis amplum; pueri in schola sunt ultra 50”.

¹² Ibidem, s. 551: „[...] organo pulchro 9 vocum ex partibus inaurato”.

¹³ Ibidem, s. 588: „[...] organum pulchrum in manuali octo vocum, in pedali 4 vocum”.

(odpowiednio w latach 1688 i 1848 oraz w roku 1789), a przechowywane w nich muzykalia (wraz z instrumentami) nie zachowały się.

Począwszy od lat siedemdziesiątych XVII wieku ważną rolę w życiu muzycznym Cieszyna zaczęli odgrywać jezuici. Sprowadzeni do miasta w roku 1670 w celu zintensyfikowania „nawracania” ewangelików, w roku 1672 rozpoczęli nauczanie dzieci i młodzieży, a w październiku 1674 roku utworzyli własną szkołę średnią¹⁴. W roku 1713 utworzony został też dla jej uczniów konwikt Świętej Trójcy, ufundowany przez starostę ziemskiego, hrabiego Tęczyna, Adama Wacława Paczyńskiego. Podstawowe źródła do poznania działalności jezuitów stanowią kronika (czy raczej rocznik)¹⁵ oraz przede wszystkim dzienniki ich cieszyńskiej rezydencji¹⁶. W zależności od tego, kto je prowadził, zawarte w nich informacje są mniej lub bardziej szczegółowe. Z tych, często bardzo lapidarnych, notatek wyłania się jednak obraz bujnego i niezmiernie zróżnicowanego życia muzycznego. To zresztą w pełni odpowiadało jezuickiej praktyce traktowania muzyki (i sztuki w ogóle) jako jednego ze środków formacji człowieka w procesie jego odnowy duchowej¹⁷.

Dla życia kulturalnego miasta Cieszyna muzyczna działalność jezuitów musiała mieć w owym czasie ogromne znaczenie. Wpisywała się ona w jego całokształt, uzupełniała go i nadawała mu specyficzne akcenty. Jezuici, mimo swej wyraźnie zaznaczonej samodzielności, zazwyczaj ściśle współpracowali z innymi instytucjami duchownymi (oraz z władzą świecką) miasta¹⁸ – także w sferze muzycznej. W dziennikach często odnotowywany jest czynny udział jezuitów w nabożeństwach w kościele parafialnym lub innych świątyniach cieszyńskich, a cieszyńscy duchowni przy różnych okazjach odprawiali nabożeństwa w kościele jezuitów. Pomagano sobie także wzajemnie w zakresie muzycznej oprawy nabożeństw, wielokrotnie bowiem wspomniany jest udział muzyków parafialnych podczas świąt organizowanych przez jezuitów, a wychowankowie jezuickiej szkoły często występowali np. w kościele parafialnym.

Okazją do wykonywania muzyki były przede wszystkim różne święta w ramach roku liturgicznego. W okresie adwentu uczniowie śpiewali – z towarzyszeniem organów¹⁹ – roraty, w ramach których wykonywali przeznaczone na tę okazję utwory, jak *Ecce Dominus veniet*, *Zdrowaś Panno Mario* czy *Ave maris stella*²⁰, zawsze uczestniczyli też w uroczystej pasterce w noc Bożego Narodzenia. W okresie Wielkiego Postu w dni powszednie wykonywano po

¹⁴ W latach 1680–1704 szkoła mieściła się w odrestaurowanym budynku dawnej mennicy, a później w jednym z przyznanych jezuitom dekretem cesarskim „domów książęcych” przy ul. Jezuickiej (dziś – Szersznika); por. *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. Red. I. PANIC. T. 2: *Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848*. Red. W. GOJNICZEK, J. SPYRA i zespół. Cieszyn 2010, s. 297–298; J. FRANEK: „Dzieje placówki jezuickiej w Cieszynie w okresie kontrreformacji”. [Maszynopis pracy doktorskiej. Cieszyn 1939], s. 65–66 i 75–77 – <https://sbcr.org.pl/dlibra/publication/64828/edition/61048/dzieje-placowki-jezuickiej-w-cieszynie-w-okresie-kontrreformacji-praca-doktorska-franek-jozef?language=pl> [dostęp: 8.08.2016].

¹⁵ Książnica Cieszyńska (KC), sygn. DD I 18b.

¹⁶ KC, sygn. DD I 19a (1707–1725), DD I 19b (1729–1749).

¹⁷ Por.: T. JEŻ: *Kultura muzyczna jezuitów na Śląsku i ziemi Kłodzkiej (1581–1776)*. Warszawa 2013, s. 1–2 i 146–164.

¹⁸ Nie odbywało się to bez różnych tarć, jako że sami jezuici postrzegani byli przez miejscowy kler oraz niektórych świeckich notabli także jako konkurencja (pod względem duchowym, a także finansowym). Przykładem tego może być spór z przedstawicielami miejscowej władzy o przekazany im już w roku 1677 dekretem cesarskim zespół kamienic książęcych – jezuitom udało się je przejąć w posiadanie dopiero w 1703 roku. Por.: J. FRANEK: „Dzieje placówki jezuickiej...”, s. 75–77.

¹⁹ KC, sygn. DD I 19a, s. 653 (324r.) [1.12.1720] „Horâ 7â Rorate Bohemicum à pueris ad Organum cantatum”.

²⁰ Ibidem, s. 161 [31.10.1710].

południu psalm *Miserere*. Szczególnie celebrowano także obrzędy Wielkiego Tygodnia. Tradycyjnie budowano wtedy okazałą instalację Bożego Grobu. Według bardzo szczegółowego opisu z roku 1708 jednym z jej centralnych elementów była wówczas symbolizująca św. Piotra skała, na której ustawiono monstrancję. Obok niej rozmieszczono postacie przedstawiające Święty Kościół na statku, biblijnego króla Saula, cesarza Konstantyna Wielkiego, św. Wilhelma, św. Augustyna czy mitologicznego olbrzyma Kakusa. Przedstawieniom tym towarzyszyły odnoszące się do nich łacińskie napisy²¹. W takiej scenerii modlono się, odprawiano nabożeństwa i muzykowano. W Niedzielę Palmową i w Wielki Piątek odśpiewywano zazwyczaj *Pasję*²².

Poza tymi dwoma szczególnymi okresami roku kościelnego uroczyscie obchodzono też święta patronalne poszczególnych kościołów miasta: parafialnego pod wezwaniem Marii Magdaleny (22 lipca), klasztornych dominikanów (4 sierpnia) oraz samego kościoła jezuitów pod wezwaniem Podniesienia Krzyża Świętego (3 maja). Równie ważne były uroczystości ku czci św. Jana Nepomucena (16 maja), św. Jadwigi – patronki Śląska (15 października) oraz różne święta maryjne, wśród nich szczególnie święto Matki Boskiej Śnieżnej (5 sierpnia). Do stałych elementów tych obchodów należały uroczyste nabożeństwa i procesje, często *cum tubis et tympanis*. Jedną z najważniejszych w roku procesji miała zawsze miejsce w święto Bożego Ciała – była ona bardzo ważna ze względu na szczególny, antyprotestancki charakter tego święta.

Bogata oprawa, także muzyczna, stosowana była w czasie uroczystości ku czci jezuitów świętych: Ignacego Loyoli (31 lipca), Franciszka Ksawerego (3 grudnia), Alojzego Gonzagi (21 czerwca), a także Franciszka Borgiasza²³. Przykładowo: świętowanie 3 grudnia 1720 roku upamiętniające św. Franciszka Ksawerego rozpoczęło już poprzedniego popołudnia uroczystymi nieszporami z udziałem muzyków parafialnych. Na porannych roratach nie było kantora. Po mszy i śpiewach nastąpiło kazanie morawskie, potem śpiewana msza i msza czytana, a po południu nieszpory. Obecni byli zaproszeni goście: baronowie Larisch, Goczałkowski i Beeß, oraz duchowni z całego miasta. Po uroczystościach muzycy otrzymali zapłatę i dwie kwarty wina²⁴.

Corocznie 3 lub 4 listopada inaugurowano rok szkolny, co także odbywało się w sposób uroczysty. Przykładowo, w roku 1710 w czasie tej uroczystości odśpiewano z udziałem muzyków parafialnych hymn *Veni Sancto Spiritus*²⁵. Innym dniem ważnym dla uczniów była uroczystość św. Stanisława Kostki (13 listopada) – przy tej okazji oprócz uroczystej mszy „z piękną muzyką”²⁶ w zwyczaju było śpiewanie przez młodzież litanii na jego cześć z towarzyszeniem organów²⁷.

Niewiele wiadomo o stosowanych przez jezuitów instrumentach. W ich kaplicy najpóźniej od pierwszej dekady XVIII wieku zainstalowane były małe organy (pozytyw). Grywali na nich przede wszystkim organiści związani z jezuitami (znane są np. nazwiska Adama

²¹ Ibidem, s. 61–62 [8.04.1708].

²² Ibidem, s. 458 (226v.) [10.04.1716] „cantatis choraliter Passio Dni”.

²³ Choć to ostatnie obchodzono w Cieszynie w dużo skromniejszy sposób.

²⁴ KC, sygn. DD I 19a, s. 653 (324r.) [10.04.1716].

²⁵ Ibidem, s. 159 [4.11.1710].

²⁶ Ibidem, s. 545 (270r.) [13.11.1717]: „[...] sub quo musica elegans”.

²⁷ Ibidem, s. 315 [13.11.1713] i 652 [13.11.1720].

Lakoty²⁸ i Josepha Ettricha²⁹), ale też osoby z zewnątrz. Oprócz organów w użyciu musiały też jednak być inne instrumenty. W grudniu roku 1709 jezuici otrzymali dar pieniężny, z czego 3 floreny przeznaczone miały być „pro instrumentis musicis”³⁰. Można jedynie przypuszczać, że wśród zatrudnianych regularnie na różne okazje muzyków (parafialnych, a także innych) byli także instrumentalisci.

Sam repertuar muzyczny cieszyńskich jezuitów można podzielić na kilka grup. Były to przede wszystkim:

1. Wykonania muzyki wokально-instrumentalnej w ramach uroczystych mszy świętych, zwane *cantatum sacrum*, *sacrum cum cantum*, *sacrum solenne*, *cantata missa*, *musica solennis*, *cantatum solenne* lub po prostu *cantatum*. Czasami czytanej mszy towarzyszyła muzyka (*sacrum lectum cum musica*).

2. Popołudniowe nieszpory śpiewane z towarzyszeniem organów (lub bez).

3. Regularnie śpiewane litanie w sobotnie popołudnia, po niedzielnej (odbywającej się często w kościele parafialnym) katechezie, a także w dni powszednie. Były to m.in. litanie pasyjne, Litania do wszystkich świętych, Litania do Imienia Jezusowego i Litania Loretańska do Najświętszej Maryi Panny. Czasem odnotowane jest wykonywanie tych litanii *choraliter*³¹ lub z organami³².

4. Uroczyste *Te Deum*, wykonywane przy różnych okazjach kościelnych, a także w związku z aktualnymi ważnymi wydarzeniami, np. z okazji zwycięstwa wojsk cesarskich albo koronacji cesarskich lub królewskich.

5. Inne utwory łacińskie, stosownie do okazji, jak np. *Pange lingua*, *Veni Sancte Spiritus*, *Ave maris stella*, *Stabat Mater*.

6. Repertuar wernakularny w językach narodowych, „śpiewy pobożne”, jak np. wykonywane tradycyjnie na roratach czy w noc Bożego Narodzenia *cantilenas bohemicas*, *Zdrowaś Panno Maryjo*, *Weselcie się, o dusze* albo *Freut euch, ihr lieben Seelen*.

7. Jako odrębne zjawisko traktować należy wykonywane przez uczniów dramaty (*drama*, *Melo-Drama*, *Actio Meditationis*), przeważnie w Wielkim Tygodniu, choć nie tylko. Przedstawienia takie odbywały się zarówno w rezydencji jezuitów, jak i w kościele parafialnym. Odnotowano takie przedstawienia np. w latach 1710 i 1712.

O tym, jak wielkie znaczenie dla środowiska jezuickiego miała muzyka, świadczy także fakt, że wielokrotnie przy różnych okazjach odnotowywano brak oprawy muzycznej. Zupełnie wyjątkowe musiały więc być „ceremonie czytane z braku muzyków”³³ w Wielki Piątek albo kilkakrotny „brak litanii”³⁴ z tego samego powodu czy „*Miserere* odśpiewane przez uczniów bez organów”³⁵.

Trudno obecnie – ze względu na szczątkowo jedynie zachowaną dokumentację – określić szczegółowo, jak zorganizowani byli muzycy miejscy. Wiadomo, że z miejskiej kasy opłacano pracowników szkoły (rektora i nauczyciela), a także kantora i organistę (którzy też

²⁸ Ibidem, s. 538 (266v.) [13.9.1717]: „[...] organista et servitor noster”.

²⁹ Ibidem, s. 538 (266v.) [15.09.1717]: „Advenit nov[us] Organista [...] Joseph[us] Ettrich, cum altero juvene”.

³⁰ Ibidem, s. 126 [5.12.1709].

³¹ Ibidem, s. 30 [10.10.1707].

³² Ibidem, s. 113 [3.05.1709] „*Studiosi Litaniae ad Positivum*”; 116 [21.06.1709] „*Litania de Nomine Jesu decantata ad Positivo*”.

³³ Ibidem, s. 111 [29.03.1709].

³⁴ Ibidem, s. 244–246 [18–29.09.1712], 539 [18–24.09.1717].

³⁵ Ibidem, s. 659 (327r.) [26.02.1721].

uczyli w szkole). W ocalałej księdze rachunkowej na lata 1729–1730 przeczytać można, że kantorowi Wentzlowi Leopoldowi Flaußowi za okres od 1 lipca 1729 do marca 1730 roku wypłacono 16 florenów 15 krajcarów i 2 halerze. Organista Leopold Pelikan otrzymał – za nieokreślony bliżej czas – 91 florenów i 16 krajcarów³⁶.

³⁶ KC, sygn. SZ DD VIII 35: *Cassa Rechnung über Empfang und Außgaab Geldt bey der Domestical Caßa der Herzoglichen Stadt Teschen, von Ersten Aprilis Anno 1729 bis letzten February Anno 1730*, s. 20.

5. Organizacja życia muzycznego cieszyńskiego zboru ewangelickiego

5.1. Zbór, pastory i muzycy

Dzień 2 czerwca 1709 roku, w którym pastor Johann Muthmann odprawił pierwsze od ponad pół wieku publiczne nabożeństwo ewangelickie w Cieszynie, uznać można za oficjalne wznowienie działalności zboru ewangelickiego. Gwoli ścisłości należałoby jednak raczej mówić o początku działalności zboru. Jego dawniejsze, szesnasto- i siedemnastowieczne struktury zostały bowiem w ramach opisanych uprzednio działań antyprotestanckich skutecznie zniszczone i wszystko trzeba było organizować od podstaw. Szlacheccy kolatorzy¹ i powołani przez nich pastory stanęli przed wielkim organizacyjnym zadaniem. Należało zapewnić wiernym nie tylko regularną posługę duszpasterską, ale także właściwe jej ramy, w których mogłaby się ona odbywać. Przede wszystkim trzeba było rozpocząć budowę kościoła i innych niezbędnych do funkcjonowania gminy budynków oraz zatrudnić nauczycieli szkolnych, muzyków i personel pomocniczy. W spisany przez pastora Muthmanna prawdopodobnie w roku 1710 skrótowym zestawieniu wszystkich najważniejszych zadań organizacyjnych wymieniona jest także konieczna do funkcjonowania szkoły kadra:

Szkoła

- a) dla chłopców: potrzebuje rektora/konrektora/kantora,
- b) dla dziewcząt: jednego nauczyciela².

Dobrze rozumiano wówczas znaczenie muzyki jako niezbędnego elementu edukacji oraz ważnego czynnika wpływającego na uduchowanie członków zboru. To, jak postrzegano w owym czasie oddziaływania muzyki kościelnej na słuchacza, opisał m.in. znany niemiecki

¹ Wybrani już w 1707 r. Ferdinand Heinrich Sobek, Georg Friedrich Bludowski, Maximilian Bernhard Skrbenski, Nicolaus Guretzki von Kornitz, Wenzel Pelhřim von Trzenkowitz i Johann Georg Żierowsky nazywani też zastępcami albo kuratorami; Sobek, Bludowski i Żierowsky od 1709 r. tworzyli radę nadzorczą zboru, w rękach ich, a także dokooptowanych później pięciu zastępców, spoczywał zarząd zboru; patrz: K. MICHEJDA: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. T.J. ZIELIŃSKI. Katowice 1992, s. 65–69; G. BIERMANN: *Geschichte der Evangelischen Kirche oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen. Denkschrift zum 150-Jährigen Jubelfeste der evangelischen Jesuskirche vor Teschen*. Teschen 1859, s. 31 i 37.

² APEAC 72: „Die Schule / a) vor die Knab[en]: braucht ein[en] Rectorem / ConR[ectorem]. / Cantorem. / b) vor die Mägdch[en]: ein[en] Collegam“.

teoretyk muzyki – Johann Mattheson w swoim słynnym traktacie *Der vollkommene Kapellmeister* z roku 1739, przy okazji opisu różnych gatunków muzyki wokalnoinstrumentalnej:

Muzyka przyciąga bezbożnego, co więcej, nawet bezbożnego do świątyni; jego ucho, zapchane innymi naukami, otwiera się jednak na przenikliwe dźwięki; wkrótce już gromkie akordy, które drżąc tną powietrze, wzruszają takiego bezbożnego człowieka, napełniają go strachem i przerażeniem; surowa harmonia ukazuje mu żywego, strasznego, nieuniknionego Boga, który to z płomienną dłonią, nadchodzi ze zgiełkiem na skrzydłach zawieruchy, przed którym fruną śmiertelne pioruny, a za którym rychło podąża anioł śmierci. W groźnych dźwiękach rozpoznaje bezbożny strasliwe przybycie swego sędziego; turkot jego ognistych rydwanów; kaskady gorejących potoków smoły; obrzydliwość czarnej otchłani i nieodwołalny wyrok jego potępienia. Już wkrótce bardziej łagode i ożywcze współbrzmienia pozwalają mu pozbyć się strachu i budzą nową ufność: ukazany mu zostaje niejako na chmurze z kwiatów ojciec wszelakiej dobroci, który gotów jest przebaczać; po czym grzesznik taki może jedynie wzdychać i z popiołem na głowie, swoimi łzami pokuty gasić ogień grożącej mu wiecznej pomsty³.

W innym miejscu, podczas omawiania muzyki instrumentalnej, ten sam autor wylicza konkretne korzyści wynikające z użycia muzyki organowej w ramach nabożeństwa:

- zainteresowanie i przyciągnięcie wiernych do kościoła,
- zachęcenie ich do modlitwy,
- rozwijanie pobożności i rozbudzenie ich wrażliwości,
- praktyczne wsparcie śpiewających i urozmaicenie nabożeństwa⁴.

Także z innych źródeł dowiedzieć się można o wielkiej wadze, jaką w środowisku ewangelickim przywiązywano do odpowiedniej muzyki kościelnej. Dlatego też jednocześnie z powołaniem pastorów i rozpoczęciem działalności szkoły przykościelnej zatroszczono się w Cieszynie o zatrudnienie stałego kantora, a wkrótce później także organisty. W pierwszym okresie działalności zboru sytuacja personalna była jednak daleka od stabilizacji⁵. Największe kłopoty sprawiło znalezienie (i zatwierdzenie przez cesarza⁶) odpowiednich kandydatów na pastorów oraz kaznodziejów, a i w przypadku kościelnych muzyków nie obyło się bez problemów. Wiązało się to przede wszystkim ze specyficzną sytuacją narodowościowo-językową zboru cieszyńskiego i ze szczególnymi wymaganiami w stosunku do kandydatów. Pograniczny charakter ziemi cieszyńskiej manifestował się m.in. także poprzez różnorodność językową. Posługiwano się tu językiem niemieckim używanym przez szlachtę, urzędników i część mieszczan, a także czeskim, dawnym językiem urzędowym Królestwa Czeskiego. Przeważająca większość członków zboru, pochodzących z regionów wiejskich, posługiwała

³ J. MATTHESON: *Der vollkommene Kapellmeister*. Hamburg 1739, s. 220–221; Mattheson przekłada tu na j. niemiecki fragment ze s. 51–52 dzieła Jeana-Baptiste'a-Louisa Gresset'a *Discours sur l'Harmonie* (Paris 1737).

⁴ J. MATTHESON: *Der vollkommene Kapellmeister*..., s. 478.

⁵ Bliższe informacje na temat poszczególnych muzyków podane są w rozdz. 6 niniejszej publikacji.

⁶ Cesarz zastrzegł sobie prawo zatwierdzania pastorów, przy czym dodatkowym obostrzeniem stało się jego oświadczenie, że nie wolno brać pod uwagę kandydatów pochodzących z zagranicy, tzn. spoza terenu Śląska. Z pierwotnej grupy kandydatów cesarz zatwierdził ostatecznie jedynie pochodzącego z okolic Brzegu Johanna Muthmanna.

się jednak miejscowym słowiańskim dialektem, zawierającym elementy języka polskiego, czeskiego, słowackiego i niemieckiego. Wiele spośród pierwszych dokumentów kościelnych prowadzonych jest paralelnie w językach czeskim i niemieckim. Stosunkowo szybko jednak język czeski przestaje się w nich w ogóle pojawiać, a w użytku codziennym stopniowo wypierany jest przez język polski.

W działalności duszpasterskiej języki niemiecki i czeski (polski) traktowane były równorzędnie. Nabożeństwa i katechizacja w kościele odbywały się w obydwu z nich. Z tego też powodu przez całą pierwszą połowę XVIII wieku cieszyński zbor zatrudniał nie tylko jednego, lecz jednocześnie dwóch kantorów: niemieckiego i czeskiego (polskiego)⁷. Jeden z nich pełnił też zwyczajowo obowiązki organisty. Sytuacja ta trwała do roku 1749. Potem, w związku z przemianami politycznymi i gospodarczymi na całym Śląsku⁸, a także na skutek ogólnego spadku znaczenia ewangelickiej muzyki religijnej oraz trudności w znalezieniu odpowiednich kandydatów, zrezygnowano z tego zwyczaju. Od roku 1749 do swej śmierci w 1775 roku Martin Thielisch⁹ pozostawał jedynym oficjalnym muzykiem Kościoła Jezusowego: kantorem i zarazem organistą.

Kolejną trudność w naborze kandydatów stanowił fakt, że muzycy mieli być też nauczycielami w szkole, lub raczej odwrotnie, od przyszłych nauczycieli wymagano umiejętności muzycznych, pozwalających im na piastowanie stanowisk kantora i organisty. Początkowo poradzano sobie – przynajmniej z problemem językowym – angażując osoby pochodzące z tzw. Górnych Węgier (dziś Słowacja)¹⁰ lub Łużyc¹¹, znające używaną tam odmianę słowiańskiego dialektu. Niestety nie wiemy, jakie wykształcenie muzyczne mieli pierwsi zatrudnieni w Cieszynie kantorzy. Biorąc pod uwagę wysoką techniczną i artystyczną jakość wykonywanych wówczas utworów, należy przypuszczać, że było ono co najmniej gruntowne, a w każdym razie zgodne z wymaganiami i oczekiwaniami cieszyńskiego zboru. Poważne problemy z rekrutacją nauczycieli-muzyków pojawiły się po rezygnacji kanora Johanna Ehrgotta Fabriego w roku 1749. Z lat 1749–1752 zachowały się odpowiedzi pięciu potencjalnych kandydatów na stanowisko kantora – cztery z nich odmowne¹². Jeden z kandydatów, Johann Friedrich Reinecker, pisze:

[...] wprawdzie, w czasie, gdy chodziłem do szkoły, uczęszczałem też siedem lat do chóru i nauczyłem się wystarczająco dużo, aby móc zaśpiewać chorał lub arię; nie umiałbym jednak, prawdę mówiąc, pracować jako kierownik chóru, bo wymaga to zarówno nieustannego ćwiczenia, jak i specjalizacji zawodowej w tym kierunku, chociaż potrafię też trochę grać na klawesynie¹³.

⁷ Od lat dwudziestych XVIII w. w dokumentach używa się głównie określenia „polnischer Kantor” [= kantor polski].

⁸ Po wojnach śląskich większa część Śląska – także spora część obszaru, z którego pochodzili członkowie cieszyńskiej gminy ewangelickiej – przeszła pod władanie pruskie.

⁹ Więcej informacji o nim w rozdziale 6 tejże publikacji.

¹⁰ A dokładnie ze Spisza – stamtąd pochodzili kantorzy G. Gürtler, J. Nigrini i A. Fabri. W środowisku wykształconych mieszczan spiskich dobra znajomość co najmniej dwóch spośród używanych lokalnie języków (niemiecki, polski/słowacki, węgierski) była wówczas raczej normą niż wyjątkiem.

¹¹ W przypadku Moebiusa.

¹² Ostatecznie umowa z autorem jedynej pozytywnej odpowiedzi też nie doszła do skutku.

¹³ ^APEAC, sygn. 455, list J.F. Reineckera z 7.11.1749 r., w którym odrzuca propozycję stanowiska kantora w Cieszynie: „Die Music aber anlangend, ich bin zwar in meinen Schul Jahren 7. Jahr in das Singe-Chor gegangen, und habe dadurch so viel begriffen, daß ich einen Choral und Aria zu singen im Stande seyn möchte; allein einen

Innym stałym problemem dotyczącym nie tylko muzyków, ale całego zboru, była trudna sytuacja finansowa. Jednoczesne prowadzenie budowy ogromnego kościoła i finansowanie stałej działalności (pracy pastorów, nauczycieli szkoły i personelu pomocniczego) stanowiło ogromne obciążenie. Istnienie i funkcjonowanie zboru zależne było bezpośrednio od hojności cieszyńskich wiernych – zarówno szlacheckich kolatorów, jak i „zwykłych” zborowników, a także innych darczyńców. Do tego cieszyńscy pastory wielokrotnie zmuszeni byli prowadzić ponadregionalne zbiórki pieniędzy na dokończenie budowy i funkcjonowanie kościoła.

Muzyka kościelna od samego początku działalności odnowionego zboru była bezpośrednio finansowana z darów wiernych. Na organy i chór udało się zebrać niemałą sumę 543 florenów¹⁴. W późniejszych latach kilkakrotnie dochodziło jednak do nieregularności i opóźnień w wypłatach wynagrodzeń dla muzyków, nierzadko też uiszczano je w kilku ratach (patrz il. 3). Częściowo było to warunkowane kłopotami finansowymi gminy, częściowo jednak także trudną sytuacją muzyków, proszących o zaliczki na poczet przyszłych wypłat. Także później wiele osób finansowo wspierało kościół i szkołę. W roku 1716 Bernhard Wenzel von Rosteck und Goldmannsdorf założył specjalny fundusz stypendialny dla alumnów¹⁵. Z tego „legatu Rosteka” wspierani byli uczniowie szkoły, „a spośród nich szczególnie ci, którzy służą w chórze i wykonują muzykę wokalną”¹⁶. W latach 1740 beneficjentem tego stypendium w wysokości 18 florenów rocznie był np. Johann Ehrgott Fabri, najmłodszy syn zmarłego kantora Andreasa Fabriego¹⁷.

5.2. Zadania i obowiązki kantora

Chociaż nie udało się odnaleźć źródeł, w których działalność cieszyńskich kantorów opisana jest w sposób szczegółowy w odniesieniu do określonych wydarzeń, to jednak zestawienie wielu pojedynczych informacji z różnych dokumentów daje dość kompletny i spójny obraz ich zadań i aktywności. Jednym z najbardziej interesujących dokumentów związanych z funkcjonowaniem szkoły łacińskiej przy Kościele Jezusowym jest pochodzący z roku 1728 regulamin szkoły¹⁸. Określony został w nim m.in. dokładny zakres obowiązków i zadań kantora oraz podległych mu uczniów. Dokument ten jest wprawdzie nieco późniejszy niż początki kościoła i szkoły, jednak słuszne wydaje się założenie, że przedstawia on stosunki i zwyczaje ukształtowane do roku jego spisania, a więc odnosi się także do lat wcześniejszych.

Directorem Chori Musici abzugeben, als wozu theils eine stete Übung, theils daß man sich ex professo darauf applicirt, erfordert wird, bin wohl nicht füglich tüchtig, ob ich gleich auch etwas auf dem Clavier spiele“; por. il. 15.

¹⁴ APEAC 600: „Es beträget die Einnahme Lit: A.N.3. pagÖ 18. Zur / Orgel insonderheit vom Hn. Director in / Bielitz 444 fl. / Item zur Chor-Music / von andern Christen 99 fl. / Latus p. Se 543 fl.”. Wspomniany tu „Director in Bielitz” to prawdopodobnie Siegmund Fröhlich, dyrektor kancelarii hrabiego Sunnegha w Bielsku.

¹⁵ W testamencie z 29.09.1716 r. przekazał on szkole 300 guldenów kapitału – uzyskane z nich procentowe zyski przeznaczone miały być na utrzymanie i pomoc dla uczniów („auf die Erhaltung und Beyhülffe der Alumnorum”); por.: G. BIERMANN: *Geschichte des k. k. evangelischen Gymnasiums*. In: *Fest-Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums zu Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt*. Teschen 1859, s. 8–9; tam także o innych darowiznach na rzecz szkoły.

¹⁶ Ibidem, s. 8: „[...] insonderheit derer, so dass Chor bedienen und Musicam vocalem exercieren“.

¹⁷ Por.: G. BIERMANN: *Geschichte der evangelischen Kirche...*, s. 45.

¹⁸ APEAC, sygn. 1640.

W myśl tego regulaminu¹⁹ kantor traktowany był dokładnie tak samo, jak i inni nauczyciele szkoły, z tym, że powierzono mu jeszcze dodatkowe obowiązki związane z muzyką. W szczególności należały do nich:

- specjalna troska, aby chór był dobrze przygotowany i aby „potrzebne śpiewy, zarówno responsoria, jak i wymagana muzyka”²⁰, były odpowiednio dobrze wykonane w czasie nabożeństw;
- staranne prowadzenie lekcji śpiewu zaplanowanych tygodniowo, a także wybór ze wszystkich klas tych uczniów, których uważa za muzycznie uzdolnionych, ich „ośmielanie i zachęcanie do śpiewania”²¹ oraz udzielanie im dodatkowych lekcji muzyki;
- przekazywanie (przez kościelnego) w sobotnie wieczory innym nauczycielom zestawu pieśni kościelnych zaplanowanych na niedzielne nabożeństwo, aby ci mogli przygotować swoich uczniów do ich wykonania w czasie godziny przygotowawczej przed niemieckim (głównym) nabożeństwem;
- dbanie jako *Director Chori Musici*, czyli kierownik chóru, o to, aby wszystko odbywało się w należyтым porządku i aby ci z uczniów, którzy uznani zostaną za odpowiednio zdolnych, „stali przy pulpicie, ale nie jak umarli, lecz jak żywe osoby, które potrafią swe usta otworzyć ku chwale Boga”²², oraz aby każdy z nich na czas otrzymał nuty i wszystko inne, co potrzebne, czyli takie wszystkim „zawiadowanie, aby nie powstał nieporządek i aby gmina się nie złościła”²³;
- w czasie nabożeństw weselnych i pogrzebów troska o to, aby muzyka była dostosowana do okazji („chrześcijańsko rozumna i budująca”²⁴), a ci, którzy biorą w tym udział, zachowywali się „z należąną uwagą, obyczajnie i skromnie”²⁵.

W ostatnim punkcie tego ustępu zaznaczono, że w razie potrzeby i jeśli zostanie to ustalone odpowiednio wcześniej, organista powinien asystować kantorowi.

Oprócz egzemplarza z roku 1728, będącego odpisem wersji przesłanej cesarzowi²⁶, w archiwum (APEAC) przechowywane są także inne odpisy tego regulaminu. Ich tekst przeważnie zgodny jest z uprzednio opisanym, jednak można w nich doszukać się drobnych różnic, które do pewnego stopnia uzupełniają informacje z wersji „cesarskiej”. I tak, w piśmie będącym prawdopodobnie brudnopisem wersji oficjalnej²⁷, znajdujemy skreślony później paragraf (wg. bieżącej numeracji trzeci) głoszący, że te dzieci, które nie wykazują szczególnych uzdolnień w sztuce śpiewania i muzyce, powinien kantor „przynajmniej nauczyć zwyczajnych w kościele pieśni”. Fragment ten został skreślony zapewne dlatego, że zadanie to nie należało, bądź przestało już należeć, do obowiązków kantora. Przepuszczalnie, podobnie jak

¹⁹ W rozdziale III „Von den besondern Pflichten des Rectoris, Con-rectoris und Collegarum, wie nicht weniger Directoris Chori Musici u. Cantoris“ (O szczególnych obowiązkach rektora, konrekta i nauczycieli, a ponadto kierownika chóru muzycznego i kantora), § 3.

²⁰ APEAC, sygn. 1640. Wszystkie podane w tym ustępie informacje pochodzą z regulaminu szkoły i oddają jak najdokładniej znaczenie tekstu, fragmenty przetłumaczone dosłownie – w cudzysłowie; pełny tekst niemiecki fragmentów regulaminu dotyczących kantora – w części II niniejszej pracy.

²¹ APEAC, sygn. 1640.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Według informacji otrzymanych od dra hab. Wacława Gojniczka z UŚ w Katowicach – przesłany cesarzowi egzemplarz znajduje się w archiwum w Pradze.

²⁷ APEAC, sygn. 1642.

w przypadku nauczania podstaw pisania i liczenia, zostało to sędowane na osobę o niższej randze, prawdopodobnie sługi kościelnego bądź „muzyka kościelnego”. W tej samej wersji regulaminu znajdujemy też fragment dotyczący rozdziału zadań między kantorem a organistą:

Jako że mamy u nas dwóch kantorów, z których jeden prowadzi chór, a drugi gra na organach, powinni [oni – Z.M.], jeśli nie trzeba, by obaj byli obecni, dbać o chór na zmianę, szczególnie przy polskim kazaniu, komunii i katechezie. Tzn. kto w sobotę śpiewał w czasie niemieckiej komunii, ten może podczas polskiego kazania iść do domu i wrócić na polską komunię, z kolei ten drugi powinien być w czasie polskiego kazania i przy polskiej katechezie, a na tę ostatnią powinien zaprowadzić polskich uczniów do kościoła, ustawić ich przy ołtarzu przed sobą, pilnować ich i pilnie baczyć, czy nie zauważy w ich [zachowaniu] czegoś nie stosownego. Przy niemieckim kazaniu jednakże powinni oni wszyscy być obecni ze swymi uczniami²⁸.

W kolejnym rozdziale²⁹, dotyczącym różnych obowiązków uczniów, podkreślono raz jeszcze, że kierownik chóru ma prawo wybrać odpowiednio zdolnych kandydatów ze wszystkich klas na potrzeby chóru i z nimi ćwiczyć, uczniowie nie powinni się temu przeciwstawiać, a tym, „którzy wśród innych wyróżnią się w [zakresie – Z.M.] muzyki wokalne”, obiecuje się pewne korzyści. Mogło je stanowić stypendium, którego charakter szczegółowo opisany został pod koniec regulaminu w rozdziale o nauce sztuki oratorskiej, poezji i muzyki oraz korzyściach z tego płynących. Wskazano tam na potrzebę „pilnego uprawiania” muzyki w ramach regularnych lekcji, a także po raz kolejny wspomniano prawo kantorów do wyboru członków chóru spośród uczniów:

Aby jednak także istniała zachęta dla uczniów, to 18 florenów reńskich, które zostały ufundowane z pewnej znanej fundacji przy naszym kościele, przeznaczone zostanie każdorazowo tym dwóm chłopcom, którzy najlepiej ćwiczą śpiew i są do niego zdadni, a gdyby [byli – Z.M.] biedni, zapewnione [im – Z.M.] będzie darmowe mieszkanie i wikt w naszym tutejszym zakładzie³⁰.

Podsumowując: cieszyński kantor był postacią centralną, jeśli chodzi o organizację życia muzycznego zboru. Do jego podstawowych zadań należały praca z uczniami, formowanie i prowadzenie chóru, indywidualne ćwiczenia z poszczególnymi wykonawcami, a także przygotowanie odpowiedniego materiału muzycznego (nut i instrumentów, w tym dbałość o stan zachowania kościelnych i szkolnych instrumentów) na potrzeby poszczególnych nabożeństw lub uroczystości. To ostatnie zadanie obejmowało też – o czym jeszcze będzie mowa – oprócz zakupu potrzebnych muzykaliów, także komponowanie utworów na różne okazje. Aby móc zmierzyć się z tymi wielorakimi wyzwaniem i zapewnić w cieszyńskich realiach (zwłaszcza finansowych) odpowiednio wysoki poziom wykonawstwa muzycznego, kantor musiał być osobowością aktywną, wielce komunikatywną i pomysłową.

²⁸ Ibidem.

²⁹ APEAC, sygn. 1640, s. 49–50, Caput IV „Von den Pflichten der sämtl. Studierenden...“, § 3., nr. 8.

³⁰ Ibidem, s. 131–132, Caput VII „Von der Oratorie. Rhetorica, Poësie und Musique“, § 4.

5.3. Zadania i obowiązki organisty

W przeciwieństwie do obowiązków i zadań kantora, które to w regulaminie cieszyńskiej szkoły zostały dokładnie opisane, materiały z APEAC w niewielkim jedynie stopniu nasświetlają, jakie były wymagania w stosunku do organisty w kościele Jesusowym. W samym regulaminie zaznaczono tylko, że zadaniem osoby grającej na organach było wspieranie pracy kantora, oczywiście w takim stopniu, w jakim uznawano to za konieczne. Nie należy jednak zapominać, że dokumentem tym regulowano przede wszystkim sprawy związane z działalnością szkoły i wskazywano na czynności bezpośrednio wpływające na wychowanie młodzieży – a gra na organach do takowych nie należała.

W pierwszej połowie XVIII wieku organy spełniały w czasie nabożeństw ewangelickich funkcję podstawowego instrumentu towarzyszącego śpiewom kościelnym. Trzeba więc założyć, że praca organisty przy kościele Jesusowym, niezależnie od specyfiki tego miejsca, odpowiadała zapewne podstawowym normom i zwyczajom wówczas obowiązującym. To, jak teoretycznie winna wyglądać praca osiemnastowiecznego organisty, opisał w swoim traktacie Daniel Gottlob Türk³¹, niemiecki organista, kompozytor, teoretyk i wieloletni „dyrektor muzyki” na Uniwersytecie w Halle. Podstawowym założeniem jego rozważań było to, że muzyka powinna pozytywnie oddziaływać na nabożność wszystkich obecnych w kościele³². Wyróżnił cztery podstawowe zadania organisty:

- prowadzenie śpiewów chorałowych zgromadzonego zboru i akompaniowanie im,
- wykonywanie odpowiednich do okazji i nastroju (czyli korespondujących z tymi śpiewami) preludii, interludii i postludii,
- wspieranie – przez grę na organach – śpiewów ołtarzowych i responsorialnych,
- utrzymywanie w dobrym stanie powierzonego mu instrumentu³³.

Jego gra powinna być poważna, wzniosła i odpowiednia do miejsca i czasu (roku kościelnego), a także niezbyt skomplikowana. Organista musi też dostosować swój akompaniament, a także elementy solowe gry, do tekstu i melodii pieśni, stosować jednoznaczne, dobrze brzmiące harmonie i unikać wszelkiego rodzaju udziwnień i niestosownych ornamentów. Wszystko to ze względu na dobro duchowe członków gminy.

Türk zakładał, że tylko niewielki odsetek wiernych jest w stanie od razu po wejściu do kościoła zostawić za sobą całość trosk doczesnych i skoncentrować się na sprawach duchowych. Dlatego główną funkcją śpiewów kościelnych (chorałowych) powinno być stworzenie odpowiedniego nastroju, a organista musi robić wszystko, aby w tym budowaniu nastroju pomagać. Niezbędne tu są prostota i jednoznaczność zarówno akompaniamentu, jak i solowych przygrywek, a „czcze i niegodne igraszki”³⁴ mogą jedynie przeszkadzać. Co więcej, organista musi w świadomy sposób budować oprawę muzyczną nabożeństwa, biorąc pod

³¹ D.G. TÜRK: *Von den wichtigsten Pflichten eines Organisten. Ein Beytrag zur Verbesserung der musikalischen Liturgie*. Leipzig–Halle 1787; wyd. II, Halle 1849.

³² *Vorrede zur ersten Auflage* [przedmowa do pierwszego wydania]: „[...] wie durch den musikalischen Theil des Gottesdienstes die Erbauung mehr befördert werden könne“ [= jak dzięki części muzycznej można bardziej wzmocnić pobożność] w: *ibidem*.

³³ *Ibidem*, s. 1.

³⁴ *Ibidem*, s. 89: „Der Organist [...] sollte daher [...] sich jeder **unnützen und unwürdigen Spielerei** enthalten“.

uwagę kolejność wybranych pieśni, a nawet treść kazania. Do nich to i do ogólnego nastroju, który ma dzięki nim panować w kościele, powinien dopasować muzykę. Z tego powodu musi bardzo dobrze znać teksty pieśni i nie tylko nie opuszczać kościoła na czas kazania, lecz uważnie i nabożnie go słuchać, aby muzyka na koniec nabożeństwa utrzymana była w duchu kazania, stanowiąc w pewnym sensie jego echo³⁵. Zatem całokształt działalności organisty, skierowany na dodatkowe uduchowienie członków gminy, tworzenie i wspieranie pobożnego nastroju powinien być od początku do końca przemyślany i jednolity w charakterze³⁶.

Trudno dziś dokładnie określić, jak dalece praca cieszyńskich organistów mogła odpowiadać temu wzniosłemu ideałowi. Wiadomo jednak, że warunki pracy w Cieszynie w pierwszej połowie XVIII wieku nie należały do łatwych, na co zresztą skarżyli się kolejni organiści. Niskie, nie zawsze regularnie wypłacane wynagrodzenie, praca w trudnych jakości lokalowych i stale pogarszający się stan małych i nie najlepszej jakości organów określały podstawowe problemy, z jakimi musieli borykać się kolejni organiści Kościoła Jezusowego.

³⁵ Ibidem, s. 91: „[...] damit sein Vorspiel zum Schlußliede, so wie sein Ausgangsspiel dem Geiste der Predigt entspreche, gewissermaßen ein Echo desselben sei“.

³⁶ Ibidem, s. 89–91: „Es ist wohl keinem Zweifel unterworfen, dass eine große Zahl der Gemeinde-Mitglieder entweder überhaupt nicht die Bildung oder wenigstens nicht soviel Gewalt über sich hat, um bei seinem Eintritte in die Kirche mit voller ernster Fassung sein Herz ohne Weiteres von dem Trachten und Treiben der Außenwelt, von den Sorgen und Mühen des äußeren Lebens losreißen und dem Göttlichen zuwenden zu können, um in reiner geistiger Anschauung ein tieferes religiöses Gefühl in sich hervorrufen zu können und so die Grundlage zu gewinnen, ohne welche auch der edelste Mensch den Zweck des Kirchenbesuchs, das Bessere in sich zu beleben und zu stärken, und aus dem gottgeweihten Heiligtum mit erneuerten edlen Grundsätzen in sein irdisches Wirken zurückzukehren, nicht zu erreichen vermag. Diese nöthige Stimmung hervorzurufen ist natürlich Sache des Gemeinde-Gesanges. Der Organist, der denselben zu begleiten hat, sollte daher nothwendig sich jeder unnützen und unwürdigen Spielerei enthalten, die nicht allein diese Stimmung zu befördern unfähig ist, sondern leider statt die Seele vor Störungen in ihrer Erhebung zu Gott schützen zu helfen, nur dazu dienen kann, solche Störungen herbei zu führen. Er sollte und müsste also vor allen Dingen seine Choralbegleitung von allen profanen Künsteleien die der Würde des Chorals entgegentreten, frei halten und auch insbesondere sich nicht solcher höheren Kunstformen bedienen, welche sich nicht mit der edlen Einfachheit des Choralgesanges vertragen. Ja, da es eine der Hauptpflichten ist, jede Störung in dem Zusammenhange der musikalischen Leistungen in der Kirche zu vermeiden, so hat er gleich sein Vorspiel so einzurichten, dass sich dasselbe der in dem darauf folgenden Chorale sowohl dem Texte des Liedes als der Beschaffenheit der Melodie nach, vorwaltenden geistigen Richtungen genau anschließe. Eben so muß er auch seine Zwischenspiele (wo sie noch üblich sind) einzurichten. In diesen Zwischenspielen hat er sich zugleich ernstlich zu bemühen, die Gefühle in seinem Orgelspiele anzudeuten, welche der Gesang des betreffenden Chorals in der Gemeinde hervorzurufen bestimmt ist. Er hat daher bei der Orgelbegleitung des Gemeindegesanges, zumal bei Liedern trüben Inhalts, z. B. am Bußtag, nur die einfachsten, naturgemähesten Harmonien zu nehmen, wenn schon bei Liedern frohen Inhaltes ihm der Gebrauch durchgehender Noten in den begleitenden Stimmen eher erlaubt sein dürfte. Bei dem Vorspiele zum Hauptliede muß er den Schlußchor der Liturgie im Auge behalten, so z. B. wenn das kräftige, schwungreiche Lied: »Ein feste Burg ist unser Gott«, gesungen werden sollte, welches allerdings ein lebendiges Vorspiel erlaubt, und es würde die Liturgie mit dem Chore: »Ein Herr, Ein Glaube, Eine Taufe, Ein Gott und Vater unser aller etc.« geschlossen, so darf er das Vorspiel nicht mit jenen der Melodie dieses Liedes nahe liegenden, majestätisch brausenden Triumftönen eröffnen, sondern muß mit glaubensvollen aber ruhigem Ernste beginnen und erst nach und nach zu einem lebendigeren Aufschwunge fortschreiten. Sodann sollte er nicht, wie es leider so oft geschieht, bei dem Anfange der Predigt die Kirche verlassen, und am Schlusse derselben ohne religiöse Sammlung wieder eintreten, sondern die Predigt mit aller Aufmerksamkeit zuhören, sich ganz in dieselbe versenken, damit sein Vorspiel zum Schlußliede, so wie sein Ausgangsspiel dem Geiste der Predigt entspreche, gewissermaßen ein Echo desselben sei.“

Kurz, das ganze Walten des Organisten muß aus einem Gusse sein, und dass es das werde, dazu ist noch besonders nöthig, dass er den Text der zu singenden Lieder vorher durchlese, und sich so darauf vorbereite, in welche Art und Weise er seine Orgelvorträge zu machen hat. Aus dem Texte der Lieder kann er bei einiger Umsicht und in der Zusammenstellung der Festzeit, in welcher sie gesungen werden, schon im Voraus auf den Haupt-Inhalt der Predigt schließen, um gleich seinem Eingangsspiele diejenige musikalische Färbung zu geben, die die betreffende Festzeit bedingt“.

6. Kantorzy i organiści Kościoła Jezusowego oraz inne osoby związane z muzyką w latach 1709–1750

Od początków Kościoła Jezusowego do roku 1750 zbór ewangelicki zatrudniał kilkanaście osób, pełniących różne funkcje związane z muzyką (w porządku chronologicznym, wg daty rozpoczęcia służby):

Pruchenski, organista	1709–1710,
Georg Gürtler, kantor	1709/1710–1713 i 1715,
Augustus Moebius, organista	1712/1713–1714,
Jonas Nigrini, kantor/organista	1713/1714–1725,
Michael Grudezki, śpiewak	1714–1715,
Andreas Fabri, kantor	1716–1743,
Balthasar Galle, muzyk instrumentalista	1718–1735,
Johann Jacob Knoch, kantor/organista	1727–1741,
Martin Thielisch, organista	1741–1775,
Johann Ehrgott Fabri, kantor	1743–1749,

a także

Jan Gawron, zakrystian pełniący obowiązki kantora	1712–1713,
Jan Student, pełniący obowiązki kantora	1715–1716,
Georg Nicolaus Ferber, pełniący obowiązki organisty	1745

oraz kilku znanych imiennie kalikantów.

Pruchenski, organista¹

Niemal nic nie wiemy o osobie pierwszego organisty Kościoła Jezusowego. Wzmianki o nim pojawiają się w rachunkach z lat 1709–1710. W jednym z nich wspomniany jest jako „słuchowski organista”². Ponieważ księgi rachunkowe z lat 1711 i 1712 nie zachowały się, nie sposób odpowiedzieć na pytanie, do kiedy Pruchenski pełnił w Cieszynie swoją funkcję.

¹ Przy nazwiskach zapisane zostały tylko stanowiska związane z muzyką, funkcje szkolne nie zostały uwzględnione.

² APEAC, sygn. 604 i 606; nazwisko Pruchenskigo udało się ustalić jedynie poprzez porównanie identycznego ciągu sum w dwóch księgach rachunkowych, gdzie ta sama pozycja opisana została funkcją albo nazwiskiem organisty; por. il. 2.

Wiadomo jedynie, że najpóźniej jesienią 1713 roku grę na organach przejął już Augustus Moebius.

Georg **Gürtler**, kantor (czeski)

Urodził się najprawdopodobniej w roku 1683³. Według notatki sporządzonej przez pastora Johanna Muthmanna⁴ pochodził z Dilln⁵, położonego dziś w Słowacji, najmniejszego z siedmiu miast górniczych ówczesnych Górnych Węgier. Od 1708 roku studiował w Wittenberdze⁶. Pierwsze wzmianki o nim w archiwaliach Kościoła Jezusowego datowane są na sierpień 1709 roku⁷, a jego stosunek służbowy w Cieszynie został ostatecznie uregulowany w pierwszych miesiącach 1710 roku, od kiedy to Gürtler zaczął otrzymywać kwartalne uposażenie w wysokości 20 florenów⁸. Około połowy 1712 roku przestał pełnić swoją funkcję⁹. Nie wiadomo, jakie były tego przyczyny. Można tylko przypuszczać, że pewną rolę odegrały tu względy finansowe w powiązaniu z bardzo wówczas jeszcze prowizorycznym stanem całego kościoła i trudnymi warunkami pracy.

Nazwisko jego pojawia się ponownie w źródłach cieszyńskich latem 1714 roku, w związku z chrztem córki Jana Mizi dnia 14 lipca. Wtedy to świadkiem chrztu w jego zastępstwie („*loc[em] ten[ans]”*) był Jan Gawron¹⁰, co być może miało związek z planami powrotu Gürtlera do Cieszyna. W księdze chrztów nazwisko kantora jako ojca chrzestnego (lub zastępcy chrzestnego) znaleźć można między 1711 a 1715 rokiem, oprócz tego jeszcze w czterech innych przypadkach.

Oficjalnie Gürtler został ponownie powołany na stanowisko kantora w listopadzie 1714 roku. Pismo z powołaniem zostało mu dostarczone do Bielska¹¹, a przedtem prawdopodobnie przebywał w Preszowie (niem. Eperies)¹². Jego roczne uposażenie wynosić miało teraz 115 florenów. Ten ponowny pobyt w Cieszynie trwał jednak tylko „1/4 roku, 1 miesiąc i 11 dni”¹³, gdyż już 2 czerwca 1715 roku, po ośmiodniowej chorobie, kantor Gürtler zmarł nagle na „gwałtowną febrę”¹⁴. Pochowany został w kościele pod chórem¹⁵. Pozostawił po sobie ciężarną żonę¹⁶, której przyznano jako odprawę wdowią jego półroczną

³ APEAC, sygn. 1075, s. 25; wg zapisu w kościelnej księdze zmarłych (APEAC, sygn. 1075) w chwili śmierci miał 32 lata.

⁴ APEAC, sygn. 633.

⁵ Lub Düllén – to niemiecka nazwa miejscowości, która w języku słowackim brzmi Banská Belá, a w węgierskim – Bélabánya.

⁶ Por.: A. MIKLÓS: *A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora 1601–1812*. W: *Magyar protestáns egzhývtörténeti adattár*. Red. M. ELEMÉR. Budapest 1930, s. 150.

⁷ APEAC, sygn. 600, pod datą 7.08.1709 r. znajdujemy wpis o wypłaceniu mu 9 florenów, a 11.08. jeszcze dodatkowych 6 florenów.

⁸ APEAC, sygn. 606 (pod datą 30.01.1710).

⁹ APEAC, sygn. 1048, s. 51; ostatnia jednoznaczna wzmianka o nim z tego okresu pochodzi z 21.03.1712 r. z metrykalnej księgi chrztów, gdzie odnotowany zostaje jako chrzestny.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ APEAC, sygn. 633, s. 45: „dem Bothen, so seine Vocation nach Bielitz trüge“.

¹² Ibidem: „16. Jul schrieb ich, auf H. Hentschels Andeutung, daß die Frau Paul Mesitziusin in Bielitz Zu seiner Herausreise aus Eperer 20 fl. vorgestreckt, aber solche nun der Kirche schencket“.

¹³ Ibidem: „da Er nur ¼ Jahr, 1. Monath u[nd] 11 Tage hier gewesen“.

¹⁴ APEAC, sygn. 1075, s. 25; „na Palczivou Zimnicij”; w piśmie z 11.05.1715 r. (APEAC, sygn. 608); fatalny stan zdrowia kantora krótko przed śmiercią obrazuje skrawek papieru, na którym wyraźnie drżącymi rękoma („Scripsit tremella man[ibus]”) w języku łacińskim zapisuje kolejną prośbę o wsparcie finansowe (patrz il. 5).

¹⁵ Ibidem: „w Kosteie pod Chorem”.

¹⁶ Pochodzącą z Schemnitz, dziś Bańska Szczawnica w Słowacji.

pensję¹⁷, jednak z odliczeniem wszystkich zaległych zobowiązań, co znacznie zredukowało ostateczną sumę. Ze względu na brak bardziej szczegółowych materiałów źródłowych trudno jednoznacznie określić zakres cieszyńskiej działalności Gürtlera. Zapewne powinności jego związane były głównie z czesko- i polskojęzyczną częścią gminy, gdyż jest nazywany „czeskim kantorem”¹⁸, w przeciwieństwie do Nigriniego, kantora „niemieckiego”. Biorąc pod uwagę wykonywane podczas jego urzędowania utwory, a także późniejszą, tak godną uwagi działalność muzyczną jego następców, należy stwierdzić, że kantor Gürtler położył solidne podwaliny pod rozwój kultury muzycznej cieszyńskich ewangelików.

Augustus¹⁹ **Moebius** (Mevius, Moevius), organista i konrektor szkoły

Pochodził z łużyckiego Muskau²⁰ i działał w Cieszynie w latach 1712–1714 jako konrektor szkoły z rocznym uposażeniem 100 florenów²¹. Od 26 października 1713 roku za grę na organach zostało mu przyznanych dodatkowych 20 florenów (rocznie)²². Podobnie jak kantor Gürtler, Moebius w latach 1711–1714 kilkakrotnie występował w charakterze ojca chrzestnego dla dzieci rodzin związanych z kościołem. 4 czerwca 1714 roku poślubił Annę Marię, młodszą córkę zmarłego już Franciszka Fryderyka Woszczyckiego z Woszczyc²³. Został wygnany z miasta z powodu sprowadzenia z Wrocławia różnych ksiąg ewangelickich (biblii, katechizmów, ksiąg z kazaniami i modlitewników, a prawdopodobnie także śpiewników). Pisma te zostały w 1713 roku zatrzymane przez urzędników cesarskich na Przełęczy Jabłonkowskiej, skonfiskowane, a po ich przejrzeniu przez cieszyńskich jezuitów, uznane za heretyckie, „bezecne, parszywe i skandaliczne”²⁴, i publicznie spalone na stosie 14 sierpnia 1714 roku²⁵. Moebiusowi wypłacono na drogę dodatkowo sumę 40 florenów. Nie wiadomo nic o jego losach po opuszczeniu Cieszyna, z wyjątkiem tego, że zapewne zmarł przed rokiem 1754. W księdze zmarłych pod datą 27 grudnia tego roku zapisano, że odbył się

cichy pochówek bez bicia w dzwony, z modlitwą niemiecką [...] pani Anny Moebiusowej, urodzonej Woszczyckiej [...] pana N. (sic!) Moebiusa, przy tutejszej szkole niegdyśszego wiernego i pracowitego konrektora, za życia jego wiernej małżonki²⁶.

¹⁷ APEAC, sygn. 633, s. 46: „Nun verwilligten die Tit. pl. HH Vorsteher seiner verlaßenen schwangeren Frauen, einer Schemnitzerin, das halbjährige Salarium an Wittwengeldern à 57. fl. 10. sg.“.

¹⁸ APEAC, sygn. 1075, s. 25.

¹⁹ Niektóre źródła, np. H. PATZELT (*Der Pietismus im Teschener Schlesien 1709–1730*. Göttingen 1969, s. 64), czy B. PLACHTA (*Zensur in Schlesien*. In: *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*. Bd. 1. Red. K. GABER. Tübingen 2005, s. 531 – tu na podstawie cytatu z osiemnastowiecznego pamiętnika Johanna Georga Steinbergera w: W. KLAUITTER (*Geschichte der Zensur in Schlesien*. Breslau 1934) podają imię Ludwig (Ludovicus), a G. BIERMANN (*Geschichte der evangelischen Kirche...*, s. 37) tylko nazwisko Mevius, jednak w świetle tego, że w APEAC, sygn. 633, s. 44 znajdujemy formę imienia i nazwiska Augustus Moebius („Augustum Moebium”), oraz tego, że sam kantor potwierdzając odbiór swojego wynagrodzenia, podpisuje się jako Augustus Moebius, należy uznać tę ostatnią formę za prawidłową.

²⁰ APEAC, sygn. 633, s. 44.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, s. 45: „Es war Ihm wegen Schlagung der Orgel vom 26. Oct. 1713. an Jährl. à 20 fl verwilliget“.

²³ APEAC, sygn. 1065, s. 25.

²⁴ „infam, scabios und scandaleus“.

²⁵ Opis tego wydarzenia w: H. PATZELT: *Der Pietismus im Teschener Schlesien...*, s. 86; B. PLACHTA: *Zensur in Schlesien...*, s. 531.

²⁶ APEAC, sygn. 1075, s. 126; „den 27ten Decembris. Eine stille Beysetzung, Sinene pulsu, cum Collecta tamen germanica ist geschehen der Weyland Wohl Edelgeb: Verwittibten Frauen Anna Moebiusin, geborenen

Jonas **Nigrini**, kantor (niemiecki) i organista

Podobnie jak kantor Gürtler pochodził z Dilln. Razem z nim, a także z Andreasem Fabri od 1709 roku studiował w Wittenberdze²⁷ i można przypuszczać, że Gürtler, jako znajomy ze studiów, miał jakiś udział w jego powołaniu na cieszyńskie stanowisko. Być może Nigrini miał być jego zastępcą bądź następcą. W źródłach określany jest jako „kantor niemiecki”, dlatego też należy przyjąć, że odpowiadał przede wszystkim za oprawę muzyczną nabożeństw w tym języku. Na stanowisko nauczyciela powołano go późną wiosną roku 1713²⁸. Do Cieszyna przybył z początkiem sierpnia²⁹, a swoje stanowisko objął oficjalnie 12 sierpnia 1713 roku. Od tej daty zaczęto rozliczać jego uposażenie w wysokości 100 florenów rocznie³⁰.

23 stycznia 1714 roku Nigrini poślubił Helenę Katarzynę Marklowską, córkę zmarłego już Joachima Marklowskiego z Żebacza³¹. Zmarła ona jednak już 23 lutego 1715 roku (w wieku 27 lat), niecały miesiąc po urodzeniu córki Joanny Katarzyny³². Raptem osiem miesięcy później, 14 października 1715 roku, kantor Nigrini poślubił Ewę, wdowę po Adamie Barabaszu, niegdyś urzędniku w Wielkiej Rudzicy³³. Z małżeństwa tego pochodziły urodzone w Cieszynie dzieci:

Johann Maximilian 11.08.1716–1781³⁴

Elias Gottlieb (= Theofil) 6.03.1718–29.04.1719

Daniel Gottlob 21.05.1720–8.07.1721

Christian Gottfried ur. 20.07.1722

Od lata 1714 roku, po wymuszonym przez okoliczności odejściu Moebiusa z Cieszyna, Nigrini przejął dodatkowe obowiązki. Jednak wynagrodzenie za tę pracę otrzymał dopiero latem 1716 roku, kiedy to pokwitował odbiór 30 florenów „za kierowanie chórem, przede wszystkim jednak za granie na organach (co od 12 sierpnia 1714 do tegoż dnia bieżącego 1716 roku, to jest dwa całe lata bez rozliczenia)”³⁵ czynił. Od tego czasu za grę na organach Nigrini zaczął otrzymywać kwartalnie dodatkowe 10 florenów³⁶. Z zachowanych rachunków, a raczej z ich braku³⁷, zdaje się jednak wynikać, że po objęciu stanowiska drugiego kantora przez Fabriego w roku 1716, muzyczne obowiązki Nigriniego musiały koncentrować się

von Woschtziz, des Weyland Wohl Edlen und Wohlgelehrten Hn: N: Moebiuß bey der hiesigen Schule ehemals gewesenem treü-fleißigen Con-Rectoris im Leben gewesener treuen Ehe-Consortin. Sie ist gestorben den 23ten Decembr: und hat ihr alter gebracht auf 80 $\frac{3}{4}$ Jahr. Ihr entselter Körper ist in der Kirche hinter der Cantzel rechter Hand in eine leere Grufft beygesetzt worden“.

²⁷ Por.: A. MIKLÓS: *A wittenbergi egyetem magyarországi...*, s. 151.

²⁸ APEAC, sygn. 633; 8 czerwca niejaki Wentzel odebrał jego ostateczną decyzję w tej sprawie, za co otrzymał 3 floreny na podróż.

²⁹ Ibidem; 3. sierpnia wypłacono 6 florenów za koszty wyżywienia i transportu z Dilln do Cieszyna.

³⁰ APEAC, sygn. 633, s. 46.

³¹ APEAC, sygn. 1065, s. 24.

³² Została pochowana przy kościele 25 lutego 1715 r.; patrz: APEAC, sygn. 1075, s. 24.

³³ APEAC, sygn. 1067, s. 31.

³⁴ Od 1745 r. zastępca, a od 1761 r. pastor w Unterwürschnitz (Vogtland); por.: *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 24. Wien 1903, s. 212.

³⁵ APEAC, sygn. 611, kwit z 30 czerwca 1716 r.; „[...] pro Directione Chori, insonderheit aber vor das Spielen der Orgel (welches à 12 Augusti 1714. biß ejusdem currentis 1716, das ist, Zwey gantze Jahr ohne Abrechnung verrichtet)“; por. il. 6.

³⁶ W sumie zatem jego uposażenie wzrosło do 35 florenów kwartalnie, to jest 140 florenów rocznie. Wynagrodzenie w tej wysokości otrzymywał Nigrini do końca swego pobytu w Cieszynie (1725 r.).

³⁷ Nie udało się np. odnaleźć żadnego kwitu, rachunku bądź wpisu w księgach rachunkowych, poświadczającego zamawianie przez Nigriniego jakichkolwiek materiałów potrzebnych do pracy z muzykami – takowe, wszystkie podpisane przez Fabriego, pojawiają się w aktach dopiero po objęciu stanowiska kantora przez tegoż.

przede wszystkim na grze na organach, a i wcześniej jego praca z chórem miała prawdopodobnie charakter dość tymczasowy i doraźny.

W roku 1723 nazwisko Nigriniego (jako jednego z oskarżycieli) pojawia się też w dokumentach w związku z zarzutami o petyzm pod adresem pastorów Muthmanna, Steinmetza i Sassadiusa³⁸. Nigrini pozostał w Cieszynie do wiosny 1725 roku, kiedy to zmuszony został do opuszczenia miasta z powodu afery związanej z wydaniem przez niego pierwszej i jak na owe czasy bardzo dokładnej mapy Śląska Cieszyńskiego. Wydrukowane już egzemplarze mapy zostały skonfiskowane, a on sam aresztowany i skazany na grzywnę w wysokości 100 dukatów. Nie do końca znamy powody tak surowego potraktowania Nigriniego³⁹. Prawdopodobnie było ono rezultatem przedstawienia na mapie zespołu umocnień chroniących Przełęcz Jabłonkowską – obiektów o wybitnym znaczeniu strategicznym. Po odejściu z Cieszyna pracował on do roku 1730 w gimnazjum łacińskim w słowackiej wiosce Necpaly, będącej najważniejszym ośrodkiem protestantyzmu w Turcu. Ostatnie lata życia spędził jako nauczyciel domowy barona Gabriela Pronaya w miejscowości Modra (Małe Karpaty). Zmarł 22 września 1742 roku⁴⁰.

Jan Gawron, zakrystian, pełniący czasowo obowiązki kantora

Pod nieobecność Georga Gürtlera w rocznym okresie między Zielonymi Świątkami 1712 i 1713 roku zadania kantora wypełniał zakrystian – Jan (Johann) Gawron, za co otrzymał wynagrodzenie w wysokości 30 florenów⁴¹. Nie wiadomo dokładnie, czy posiadał on jakieś wykształcenie muzyczne, jaki miał zakres obowiązków ani też, do jakiego stopnia był w ogóle w stanie zastępować kantora. Można jednak domniemywać, że do jego zadań mógł należeć np. wybór odpowiednich pieśni do nabożeństw i kierowanie ich wykonaniem.

Michael Grudezki (Grudecki?), śpiewak

Wiadomo o nim jedynie, że w okresie od drugiej połowy 1714 roku do stycznia 1715 roku ten uczeń z Rakowej „śpiewał przy katechizmie”⁴², za co otrzymał w dwóch ratach 1 florena 26 groszy srebrnych i 24 halerze⁴³. Zapewne jego działalność miała częściowo przynajmniej w jakiś sposób kompensować nagłe odejście Moebiusa.

Jan Student alias Piekarz, pełniący czasowo obowiązki kantora (czeskiego/polskiego)

Jego nazwisko widnieje w księdze rachunkowej z dopiskiem „Böhmischer Choralist”, tzn. czeski chóralista. Pochodził z Mostów, a od śmierci Gürtlera (2.06.1715 r.) do Wielkiego Czwartku 1716 roku „zawiađował polskimi nabożeństwami śpiewanymi” w niedziele i święta,

³⁸ H. PATZELT: *Der Pietismus im Teschener Schlesien...*, s. 136.

³⁹ Por.: J. KALÁB: *Nigriniho mapa Tešínska*. „Tešínsko” 2001, 44 (2).

⁴⁰ Por.: T. GRIM: *Vývoj slezské kartografie do počátku 18. století*. Praca doktorska, Masarykova univerzita Brno 2005, s. 272–273.

⁴¹ APEAC, sygn. 633, s. 48: „Wegen des von Pfingsten 1712. biß dahin 1713. verwalteten Cantorats, ward ihm Zugestand[en], und laut N. 87. o. gezahlet 30 (fl.)“.

⁴² APEAC, sygn. 633, s. 51: „Catechismus-Sänger. Michael Grudezki, von Rakau aus Ungarn, hier studierend“; wymieniona tu miejscowość to prawdopodobnie Rakova niedaleko Čadcy, dziś w Słowacji.

⁴³ Ibidem.

za co otrzymywał po 6 groszy⁴⁴. Za swoje usługi przyjął w trzech ratach w sumie 4 floreny 23 grosze i 9 halerzy.

Andreas Fabri, kantor (czeski/polski)

Urodzony ok. roku 1687, pochodził z Wierzbowa na Spiszu⁴⁵ i od 2 maja 1709 roku studiował w Wittenberdze (w tym samym czasie co Gürtler i Nigrini)⁴⁶. Na początku lutego 1715 roku przedstawił w szkole swoje umiejętności⁴⁷, a od 23 września 1716 roku zamieszkał na stałe w Cieszynie⁴⁸ i przejął obowiązki kantora. Do dziś zachowało się wysoce interesujące zestawienie kosztów podróży Fabriego (furmanką i drogą wodną) z Preszowa [Eperies] do Cieszyna (przez Levoczę [Leutschau], Hybie [Geib] i Żilinę [Zillein]) trwającej od końca sierpnia do połowy września 1716 roku⁴⁹.

Fabri był muzykiem, który bodajże w największym stopniu wpłynął na kształt życia muzycznego Kościoła Jezusowego i szkoły w pierwszej połowie XVIII wieku. Przede wszystkim pozostawał na stanowisku kantora bardzo długo, bo przez 27 lat. Okres ten obejmował zarówno lata dwudzieste, stanowiące czas najintensywniejszego rozwoju szkoły, jak też lata trzydzieste i początek lat czterdziestych XVIII wieku, kiedy to po wygnaniu pietystycznych pastorów sytuacja (także finansowa) znacznie się pogorszyła. W całym tym czasie to właśnie Fabri wystawiał i sygnował kwity oraz rachunki dotyczące większości działań związanych z muzyką kościoła i szkoły.

Kwartalne uposażenie Fabriego jako kantora i nauczyciela od 1716 roku do pierwszego kwartału roku 1725 wynosiło 28 florenów 15 groszy⁵⁰, a później, od drugiego kwartału 1725 roku aż do śmierci w 1743 roku, 32 floreny 10 groszy⁵¹ (= 32 fl. 30 krajcarów). Oprócz tego rozliczał się on także z różnych wydatków związanych z muzyką. W latach 1716–1719 były one w księgach rachunkowych zapisywane jako „Musicgeld” [pieniądze na muzykę]⁵²,

⁴⁴ APEAC, sygn. 633, s. 50: „Als A. 1715. 2. Jun. der H. Gürtler gestorben war, fing sobald Jan Student, alias Piekarz, von Mosty bey Teschen, den Polnischen Singe-Gottesdienst an zu verwalten, welchem Sonn- und Festtäglich wie auch an Bußetagen à 6 grosch. assigniert ward“.

⁴⁵ Łac. Menhardivilla, niem. Menhardsdorf, dziś Vrbov w Słowacji; Spisz był częścią ówczesnych Górnych Węgier, jednak Wierzbów, jako jedno z „13 miast spiskich” w latach 1412–1769 wchodził w skład tzw. zastawu spiskiego, prywatnego zastawu królów polskich, z którego terenów utworzono należące do Korony Polskiej starostwo spiskie.

⁴⁶ Por.: A. MIKLÓS: *A wittenbergi egyetem magyarországi...*, s. 151; w literaturze można też znaleźć twierdzenia, że pochodził z Siedmiogrodu (z Schäßburga, por.: H. PATZELT: *Der Pietismus im Teschener Schlesien...*, s. 67 i B. MAŁYSZ: *Úřední jazyky a jazyk lidu. O těšínské polštině v dávných dobách. V: Poláci na Těšínsku*. Wyd. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín 2009, s. 18), jednak ze względu na to, że wg dokumentacji wittenberskiego uniwersytetu Fabri zapisał się na studia w tym samym dniu co Nigrini, dokumentację tę należy uznać za bardziej wiarygodną, a Fabriego i Nigriniego (oraz Gürtlera) – za pochodzących z tego samego kraju (ówczesnych Węgier) i znających się osobiście kolegów ze studiów. Byłoby niezwykle dziwnym zbiegiem okoliczności, gdyby w przypadku Gürtlera, Fabriego i Nigriniego, studiujących w tym samym czasie (1708/1709) na tym samym uniwersytecie chodziło o osoby inne niż późniejszych cieszyńskich muzyków. Patzelt podaje oprócz tego, że Fabri przybył do Cieszyna ok. roku 1720, co stoi w sprzeczności z informacjami pozyskanymi z archiwum Kościoła Jezusowego.

⁴⁷ APEAC, sygn. 633; pod datą 5 lutego 1715 r. odnotowano wydatek 3 florenów „dem H. And. Fabri, der hier eine Sing/Probe gehalten, das bewilligte Viaticum“. Nie wiemy, czy wspomniana „Sing-Probe“ była lekcją pokazową, czy występem muzycznym przyszłego kantora.

⁴⁸ APEAC, sygn. 611 (pod datą 23.09.1716 r.).

⁴⁹ APEAC, sygn. 611 (rachunek z dnia 23.09.1716 r. opiewający na 10 Rth. 19 sg.); por. il. 7.

⁵⁰ APEAC, sygn. 610 i 619 (pod datą 2.12.1716) i księgi rachunkowe za kolejne lata.

⁵¹ APEAC, sygn. 631 (bez daty dziennej) i księgi rachunkowe za kolejne lata.

⁵² Trzy razy po 12 florenów: APEAC, sygn. 619 (pod datą 1.12.1716 r.), APEAC, sygn. 611 i 619 (pod datą 1.02.1717 r.), oraz APEAC, sygn. 611 (kwit datowany na 15.06.1719 r. z wyszczególnieniem wydatków na chór).

później, od 1723 roku, przeważnie jako „Chor-Ausgaben” – wydatki na chór⁵³. Wystawiane przez niego na odrębnych kwitach szczegółowe rozliczenia przedstawiające sumy wydane na instrumenty i ich utrzymanie, nuty, a niekiedy także gaże dodatkowo zatrudnionych muzyków, mają ogromną wartość badawczą. Na podstawie tych źródeł można też pośrednio wyciągnąć dość jednoznaczne wnioski co do „ogólnej kondycji” muzyki ewangelickiej w Cieszynie. W latach 1719–1728 dodatkowe sumy na wydatki związane z muzyką wypłacono Fabriemu siedemnastokrotnie (większość z nich w latach 1723–1725), w latach 1729–1737 tylko raz (w roku 1735), a dopiero w latach 1738–1743 obserwujemy ponowne zwiększanie się nakładów na muzykę, co potwierdza sześć wystawionych rachunków⁵⁴. Istnieje wielkie prawdopodobieństwo, że to kantor Fabri był kompozytorem części zachowanych w archiwum utworów wokalnie-instrumentalnych: tych z lat dwudziestych i późniejszych. Na kwicie rachunkowym z początku 1724 roku Fabri wyszczególnia m.in. wprost: „Przy okazji różnych uroczystości skomponowałem (lub: komponowano) kantaty i arie, na co zużyłem (lub: zużyto) dwie rzyzy papieru”⁵⁵.

Od początku lat trzydziestych Fabri, wówczas najstarszy stażem (i zapewne najbardziej poważany) spośród cieszyńskich nauczycieli, musiał odgrywać wśród nich szczególną rolę. Świadczeniem tego są listy innego z nauczycieli – Wacława Chiraka, z których wynika, że Fabri pełnił funkcję osoby zaznajamiającej nowego nauczyciela z jego obowiązkami, a także w pewnym stopniu funkcję pośrednika pomiędzy gronem nauczycielskim a zarządcami zboru⁵⁶. Fabri był też autorem polsko-niemieckiego słownika *Celaryus polski*⁵⁷, dzieła bardzo wartościowego, napisanego dzięki doświadczeniu pedagogicznemu kantora, nabytemu w cieszyńskiej szkole. Słownik najprawdopodobniej był przeznaczony do praktycznego użytku w ramach zajęć. Jest też pośrednim świadectwem szczególnego, wielojęzycznego (i w dzisiejszym tego słowa znaczeniu zapewne też wielokulturowego) charakteru cieszyńskiej szkoły ewangelickiej.

Kantor Fabri był żonaty z Ewą Katarzyną, córką Jana Schimraka, organisty w kościele św. Barbary we Wrocławiu⁵⁸. Jego urodzone w Cieszynie dzieci to:

Johann Ehr Gott 25.02.1718–4.06.1780⁵⁹,

Gottlieb (Bohumil) 3.10.1719–19.09.1724,

Johann Christian ur. 22.11.1721,

Renata Gottloba ur. 27.07.1723,

⁵³ APEAC, sygn. 626 (pod datą 13.07.1723 r., wraz z kwitem z tego samego dnia ze szczegółowym wyliczeniem wydatków).

⁵⁴ Patrz: część II, s. 67–126.

⁵⁵ Por. APEAC, sygn. 629: „*Bey unterschiedenen Festi- / vitäten Cantaten u.Arien / componiret, drauf consumiret / Papier 2. Buch*“.

⁵⁶ Por. APEAC, sygn. 446, korespondencja Chiraka z marca 1730 r.

⁵⁷ Por.: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/89808.html> [dostęp: 14.04.2014] i E. WORBS: *Der „Celaryus Polski“ von Andreas Fabri (Faber) und sein Einfluss auf nachfolgende Wörterbücher – ein Beitrag zur Geschichte der deutsch-polnischen Lexikografie im 18. Jh.* In: *Vom Wort zum Text: Studien zur deutschen Sprache und Kultur; Festschrift für Professor Józef Wiktorowicz zum 65. Geburtstag*. Hrsg. W. CZACHUR, M. CZYŻEWSKA. Warszawa 2008, s. 131–144.

⁵⁸ Por. APEAC, sygn. 175, s. 47: „[Jul.] 9. [1720] | Hora 8. uweczer in Summo Silent: Pohrzb Panj Anna Barbara Ssimrakowa, po nekdy H. Panu Janu Ssimraku bywalem Organistu u Ste Barbory we Wratislawi pozostala Wdowa, Ktera zde u Pani dzery swe wzdysy Skolie Panj Fabrijine gmenowane wczera Rano o 4. hodinie w Krystu Panu usnula, wieku mayicze okolo 50. leth.” Nie udało się stwierdzić, czy ów Jan Schimrak był spokrewniony z działającym ok. 1650 r. na Spiszu kompozytorem i organistą Johannem Schimrackiem (Janem Šimbrackim).

⁵⁹ Por. jego biogram w dalszej części tego rozdziału.

Bohumila Beata 15.05.1725–4.03.1726,
 Eusebia Gottlieba 23.06.1727–1.10.1728,
 Glaubegott Leberecht 10.03.1730–14.08.1732,
 Johann Glaubegott Leberecht 14.11.1732–21.03.1800⁶⁰.

Kantor Fabri zmarł po sześciodniowej chorobie 13 maja 1743 roku⁶¹. Pozostawił wdowę Ewę Katarzynę i nieletniego syna, Johanna Glaubegotta, który później, w latach 1744–1749, pobierał stypendium Rostecka dla śpiewaków⁶². W grudniu 1749 roku, musząc opuścić zajmowane do tej pory mieszkanie, Ewa Katarzyna zwróciła się do przełożonych zboru z prośbą o przyznanie jej „mieszkania wdowiego”. Prośba ta została przychylnie rozpatrzona: otrzymała dożywotnio pokój w tzw. domu Sassadiusa⁶³ i pozostała w Cieszynie aż do śmierci (27.01.1754 w wieku 63 lat). Została pochowana „na cmentarzu przy rogu kościoła za ołtarzem”⁶⁴.

Balthasar Galle, muzyk instrumentalista

Trudno powiedzieć coś bliższego o działalności Balthasara Gallego, gdyż niemalże jedynym śladem jego działalności są podpisane przez niego potwierdzenia odbioru kolejnych wynagrodzeń. Jego nazwisko pojawia się też sporadycznie w księgach metrykalnych. Zatrudniony został jako muzyk instrumentalista od 17 marca 1717 roku⁶⁵ z wynagrodzeniem 12 florenów rocznie, jednak przeczytać o nim można po raz pierwszy w księgach rachunkowych dopiero z końcem roku 1718⁶⁶. Przy tej okazji Galle określony został jako *Kunstpfeiffer*, który to termin stosowano wówczas w odniesieniu do miejskich muzyków, zazwyczaj grających na wielu instrumentach, w tym na puzonach i innych instrumentach dętych⁶⁷. W pozostałych dostępnych zapisach Galle bywa określany jako *Kirchen Musicus*⁶⁸ lub *Musicant*⁶⁹, sam zaś podpisuje się jako *M[usicus] Instrumentalis*⁷⁰. Nie wiadomo dokładnie, kiedy zakończyła się jego działalność dla Kościoła Jezusowego, choć w księgach rachunkowych jego nazwisko występuje po raz ostatni w roku 1735⁷¹. 8 marca 1741 roku ochrzczona została jego nowo narodzona córka Maria Elisabeth. Z wpisu w księdze chrztów wynika, że Galle mieszkał wówczas na Frysztackim Przedmieściu, a jego żona nazywała się Anna Rosina⁷².

⁶⁰ Późniejszy pastor Kościoła Jezusowego w latach 1765–1800; por.: G. BIERMANN: *Geschichte der evangelischen Kirche...*, s. 72 i 123.

⁶¹ APEAC, sygn. 1075, s. 105.

⁶² Przykładowe potwierdzenie odbioru 18 fl. z tego tytułu w APEAC, sygn. 677; por. il. 13.

⁶³ APEAC, sygn. 256; por. il. 16.

⁶⁴ APEAC, sygn. 1075, s. 124: „auf dem Kirchhofe an der Ecke der Kirchen hinter dem Altar“.

⁶⁵ Według notatki w APEAC, sygn. 612 (pod datą 13.05.1722 r.).

⁶⁶ APEAC, sygn. 619 (pod datą 23.12.1718 r.), odnotowana tu zostaje zapłacona mu jako wynagrodzenie suma 6 florenów.

⁶⁷ Por.: D.M. GUION: *Wind Bands in Towns, Courts, and Churches from the Middle Ages to the Baroque*. „Journal of Band Research” 2007, Vol. 42 (http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/D_Guion_Wind_061708.pdf) [dostęp: 7.05.2017].

⁶⁸ APEAC, sygn. 612 (pod datą 19.06.1720 r.).

⁶⁹ APEAC, sygn. 626 (pod datą 18.03.1723 r.).

⁷⁰ APEAC, sygn. 612, pisane ręką Gallego podsumowanie pobieranego od roku 1717 wynagrodzenia z 14.05.1721 r.

⁷¹ APEAC, sygn. 662 (pod datą 10.10.1735 r.): „dem Kirchen-Musico, Galle, von Joh: 1733 biß Joh: 1734 vor 1. gantzes Jahr 12 fl.“.

⁷² APEAC, sygn. 1040, s. 560.

Johann Jacob **Knoch**, kantor (niemiecki) i organista

Pochodził z Wrocławia, a urodził się ok. 1692 roku. Od 19 października 1718 roku studiował na uniwersytecie w Wittenberdze⁷³. Rozpoczął swoją działalność w Cieszynie z początkiem pierwszego kwartału 1727 roku z wynagrodzeniem 25 florenów kwartalnie⁷⁴. Do połowy sierpnia 1729 roku zatrudniony był nie jako pełnoprawny członek kolegium nauczycielskiego (*Collega ordinarius*), ale współpracownik (*Collaborator*) i organista. Dopiero datowane na 15 sierpnia 1729 roku pismo zrównuje go w prawach z innymi kolegami⁷⁵. W tym samym czasie Knoch poprosił też o podwyżkę wynagrodzenia do tego samego poziomu, jaki obowiązywał za kadencji jego poprzednika na tym stanowisku – Nigriniego (35 fl.). Motywował to długimi latami nauki, niezbędnymi do osiągnięcia potrzebnych umiejętności⁷⁶, swoim trzyletnim doświadczeniem na stanowisku organisty, ilością dodatkowej pracy i jej ciężkimi warunkami. Knoch twierdzi m.in., że z powodu jego słabego stanu zdrowia⁷⁷

taka praca [...] nie jest łatwym zadaniem, w długie letnie dni z powodu silnego pocenia się, wywołanego ruchami członków ciała, ponad miarę osłabia, a zimą, przy przenikliwym chłódzie podczas długich nabożeństw, wyczerpuje⁷⁸.

Za czasów jego urzędowania w roku 1732 dokonano też pierwszych poważniejszych napraw organów kościelnych⁷⁹. Organista zmarł 7 marca 1741 roku w wieku 49 lat⁸⁰.

Georg Nicolaus **Ferber**, pełniący czasowo obowiązki organisty

Nie wiadomo o nim niczego, prócz tego, że w roku 1745 za zastępowanie organisty „od śmierci ś.p. pana Knocha do ponownego obsadzenia wakującej posady” wypłacono mu 10 florenów⁸¹.

Martin **Thielisch**, organista

Pomimo jego długiego okresu pracy jako organisty z pierwszego dziesięciolecia działalności zachowało się zaskakująco niewiele śladów. Urodził się 10 listopada 1710 roku. Nie wiadomo, jakie było jego wykształcenie. Pracę w Cieszynie rozpoczął latem 1741 roku. Początkowo

⁷³ Według bazy danych Franckesche Stiftungen Halle: <http://192.124.243.55/cgi-bin/bioreg.pl> [dostęp: 20.11.2013] i *Matrikel der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*. Teil 1: 1690–1730. Hrsg. F. JUNTKE. Halle 1960, s. 83.

⁷⁴ APEAC, sygn. 641 (pod datą 26.03.1727 r.).

⁷⁵ APEAC, sygn. 240, pismo z 15.08.1729 r. z późniejszymi poprawkami; pełna transkrypcja w części II niniejszej pracy.

⁷⁶ Ibidem, pismo bez daty: „[...] der viel Jährigen Mühe und des besondern, welchen mich die Gelangung zu solcher nöthigen Fertigkeit gekostet hat“; pełna transkrypcja w części II niniejszej pracy.

⁷⁷ Ibidem: „[...] schwächlichen Constitution des Leibes“.

⁷⁸ Ibidem: „[...] daß solches Werk, welches so wohl Artis als auch bey hiesigen Umständen Laboris haud exigui ist, den länger bey heißen Sommertagen wegen des durch die Bewegung der Glieder heftig ausgetriebenen Schweißes über die maßen entkräftet, bey dringender Kälte aber des Winters, bey langem Gottesdienst ziemlich mit nimmt“.

⁷⁹ APEAC, sygn. 656, rachunek z 6.07.1732 r.

⁸⁰ APEAC, sygn. 1075, s. 99.

⁸¹ APEAC, sygn. 676 (pod datą 1.09.1745 r.): „[...] nach Absterben des seel. Hn. Knoche bis zu wieder Ersetzung der vacanten Organisten Stelle vor das Interims Spiel“.

otrzymywał jedynie 25 florenów kwartalnego uposażenia, dopiero od końca 1743 roku „z powodu gry na organach”⁸² zostało mu ono podwyższone do 35 florenów. W roku 1746:

nie bez wielkiego kłopotu, umiejętności i nakładu pracy doprowadził znów do stanu używalności niemalże już nie do użytku, doszczętnie zrujnowane małe organy, co zajęło mu całe ferie letnie, przy czym, od kiedy objął swój urząd, nie minął niemalże ani jeden tydzień, w którym nie trzeba by czegoś naprawiać, czy to przy manuale, czy przy pedale, miechach, czy wewnątrz⁸³.

O skali tego remontu najbardziej świadczy wypłacona mu w marcu 1748 roku z „kasy budowlanej” za te dodatkowe prace suma 24 florenów.

Thielisch był żonaty z Cathariną, z domu Henicke, z którego to związku przed rokiem 1750 urodziło się troje dzieci – dwie córki i syn:

Sophia Christiana Elisabetha ur. 8.07.1743,

Johanna Gottlieba ur. 30.06.1745,

Johann Christian 23.09.1749–25.09.1827.

Po odejściu (opisanego poniżej) kantora Johanna Ehrgotta Fabriego i po nieudanych próbach zatrudnienia w szkole jeszcze jednego muzyka Thielisch przejął także obowiązki drugiego kantora⁸⁴. Na tej posadzie pozostał do końca życia. Zmarł 8 listopada 1775 roku w wieku lat 65⁸⁵.

Johann Ehrgott **Fabri**, kantor

Syn kantora Andreasa Fabriego, urodzony 24 lutego 1718 roku. Uczęszczał do szkoły ewangelickiej w Cieszynie, a od 24 maja 1736 roku – do szkoły łacińskiej w Halle⁸⁶, po czym w roku 1738 rozpoczął studia uniwersyteckie w Jenie. W roku 1743 przejął funkcję kantora w Cieszynie. Swą działalność zakończył 3 listopada 1749 roku w związku z powołaniem Christopha Hennickego na stanowisko rektora. Po odejściu z Cieszyna prowadził przez pewien czas rodzaj prywatnej szkoły we Wrocławiu, a potem przeniósł się do Oleśnicy, gdzie w tamtejszym seminarium książęcym najpierw był nauczycielem, od 1752 roku – konrektorem, a od roku 1772 – prorektorem. Zmarł 4 czerwca 1780 roku⁸⁷.

⁸² APEAC, sygn. 674 (pod datą 31.12.1743 r.).

⁸³ APEAC, sygn. 679: „[...] das, dazumahl schon fast unbrauchbare, und in Grund ruinirt gewesene Orgelchen, nicht ohne große mühe, Kunst, und Arbeit, daran ich die gantzen Erndte Ferien gewendet, ja auch die gantze Zeit, weil ich im Amte bin, fast keine Woche vorbeÿ gestrichen, daß ich nicht bald am Manual, Pedal, Bälgen und innern Werke was hätte verbessern müssen, wieder in einen brauchbaren Stand gesetzt“; pełna transkrypcja listu Thielischa z prośbą o finansową rekompensatę za wykonaną pracę – w części II niniejszej pracy.

⁸⁴ Był to koniec trwającej od początków istnienia Kościoła Jezusowego tradycji zatrudniania dwóch kantorów: niemieckiego i czeskiego/polskiego; w APEAC, sygn. 683 znajduje się kwit Thielischa z 4.05.1750 r. na sumę 8 fl. za zastępstwo na stanowisku kantora („vor vertretung des Cantorats”).

⁸⁵ APEAC, sygn. 1075, s. 173.

⁸⁶ Archiwum Franckesche Stiftungen Halle, sygn. AFSt/S L 3, S. 211 [Fabrie, Joh. Ehrgott].

⁸⁷ Por.: *Fest-Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt*. Cieszyn 1859, s. 25; J.G. MEUSEL: *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller*. Bd. 3. Leipzig 1804, s. 260.

Kalikanci

Kalikanci, obsługujący miechy organów, występują w cieszyńskich archiwaliach pod różnymi nazwami: *Calcant*, *Orgel-Zieher*, *Orgel-Treter* czy *Balcken-Treter*. Zatrudniani byli od momentu ustawienia w (jeszcze wówczas prowizorycznym) kościele pierwszego instrumentu. Z opisywanego tu okresu znamy osiem nazwisk kalikantów, które można dokładnie porządkować do dat ich zatrudnienia⁸⁸:

Willim Mazur , krawiec z Lichny ⁸⁹	1709–1716,
George Hert , chłopiec mieszkający u pastora ⁹⁰	1716,
Johann Prochartschik	1737–1738,
Matthias Dobias	1741–1742,
Georg Matzura	1745,
Johann Chruzik	1746,
Joseph Karpentny	1749,
Jakub Woynar	1750.

Praca kalikantów rozliczana była zazwyczaj według liczby dni (niedzieli i świąt), w których korzystano z ich usług. Willim Mazur otrzymywał np. „co niedzielę jeden grosz z koszyczka kolekty”⁹¹. Wydaje się, że jedynym kalikantem, który pracował na podstawie regularnego uposażenia, był Johann Prochartschik, który otrzymywał 2,5 florena na kwartał⁹². W księgach rachunkowych regularne wypłaty wynagrodzeń dla kalikantów odnotowane zostały jedynie w latach 1709–1716 i 1737–1750. Luki w tymże zestawieniu w odniesieniu do tego drugiego okresu wynikają z faktu, że nie zawsze zapisywano nazwisko osoby przy odpowiedniej pozycji. Zastanawiający jest brak jakichkolwiek zapisów z lat 1717–1736. Nie znaczy to, że wówczas kalikantów nie zatrudniano. Wiadomo, że w roku 1716, po odejściu Willima Mazura, pieniądze otrzymał „chłopiec mieszkający u pastora”. Być może także w latach następnych jako kalikantów zatrudniano uczniów szkoły, rozliczając się z nimi w sposób, który nie pozostawił śladów w dokumentacji finansowej zboru.

⁸⁸ Wszystkie imiona i nazwiska kalikantów podane zostały w pisowni oryginalnej.

⁸⁹ APEAC, sygn. 633, s. 50: „Willim Mazur, ein Schneider aus Lihhna, zog vom Anfang der Kirche, biß zum Sonntage Esto mihi 1716 [23.02.]. Zu des seel. H. Platani Zeiten hat er Sonntägl. 1 sg. aus dem Klingelbeutel bekommen [...]“.

⁹⁰ APEAC, sygn. 633, s. 50: „1716. Esto mihi (23.Feb.) wurde es dem George Hert, Jungen beym H Pastore conferirt; der bekam [...] d 24 Apr. (N.90.) 14 [sg]“.

⁹¹ APEAC, sygn. 633, s. 50: „[...] hat er Sonntägl. 1 sg. aus dem Klingelbeutel bekommen [...]“.

⁹² APEAC, sygn. 666 (pod datą 17.12.1736 r.): „[...] dem Johann Prochartschik Calcanten, einhalbjähriges Quartal Michael und Weyhnachten 1 5 [fl]“.

7. Muzyka i jej zadania

7.1. Muzyka w ramach nabożeństw

Niełatwo dziś określić dokładnie, jakie było miejsce muzyki w liturgii Kościoła Jezusowego w omawianym okresie, jakie były kryteria doboru utworów muzycznych i w jakim porządku były one wykonywane. Nie dysponujemy niestety żadnymi bezpośrednimi opisami niedzielnych lub świątecznych nabożeństw, które mogłyby zawierać bardziej szczegółowe informacje na ten temat. Jednak, mimo iż jesteśmy skazani na pewne przypuszczenia, to ramowa rekonstrukcja układu ówczesnych nabożeństw jest na podstawie dostępnych informacji możliwa.

Należy przede wszystkim założyć, że zbór cieszyński stosował się w kwestii organizacji nabożeństw do obowiązujących zwyczajów i tradycji luteranckich, zwłaszcza lokalnych – śląskich. Trzeba przy tym jednocześnie uwzględnić specyficzne uwarunkowania miejscowe, wynikające z dwujęzyczności wiernych, ich wielkiej liczby oraz rozległości terenu, z którego pochodzili. Dwa dokumenty w szczególnie sposób rzucają światło na charakterystyczne elementy obrzędowości cieszyńskiej: porządek kościelny księżnej Sydonii Katarzyny z roku 1584¹ oraz list pastora Muthmanna, w którym opisuje on rozkład zajęć w niedzielę². Dokument ten, wydany pod koniec XVI wieku, był znany także na początku wieku XVIII, gdyż jego odpis powstał w roku 1707³. Co więcej, jest prawdopodobne, że stanowił ważny punkt odniesienia w ówczesnym procesie reaktywacji zboru. Pismo Muthmanna z kolei jest tak ważne, bo dotyczy faktycznego stanu spraw kościelnych w latach dwudziestych XVIII wieku.

Wspomniany porządek kościelny Katarzyny Sydonii zawiera następujące informacje:

- w nabożeństwie aktywną rolę odgrywa chór, wykonujący śpiewy responsorialne⁴,
- nabożeństwa niedzielne i świąteczne mają zawierać kolejno następujące elementy:

¹ Zawiera on w sprawach zasadniczych powtórzenie (często niemal dosłowne) postanowień porządku kościelnego księcia Wacława Adama z roku 1568; por.: A. WANTUŁA: *Porządek kościelny Wacława Adama. Początek organizacji kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa 1937, s. 295–326.

² H. PATZELT: *Der Pietismus im Teschener Schlesien 1709–1730*. Göttingen 1969, s. 80 i 196–197 (pełny tekst); chodzi tu o list pastora Muthmanna z 28.01.1724 r. do profesora Johanna Franza Buddeusa w Jenie.

³ Zgodność z oryginałem poświadczona została 2 grudnia 1707 r. w skoczowskim ratuszu; por.: A. WANTUŁA: *Porządek kościelny...*, s. 326; przypuszczać można, że odpis ten, powstały po zawarciu ugody altransztadzkiej, ale jeszcze przed wydaniem wrocławskiego recesu egzekucyjnego, sporządzono właśnie w związku ze staraniami o budowę kościoła łaski w Cieszynie i reaktywację gminy cieszyńskiej.

⁴ A. WANTUŁA: *Porządek kościelny...*: „VII. Po siódme: czego przy mszy należy zaniechać. [...] Nie trzeba także, aby dwóch chłopców przy ołtarzu w białych ubraniach księdzu odpowiadało, ponieważ odpowiada cały chór”.

- a) śpiewany *introitus* (przeznaczony na dany dzień roku kościelnego; w kościołach wiejskich w tym miejscu psalmy lub pieśni w języku narodowym⁵),
 - b) *Kyrie eleison* (na dany dzień roku kościelnego),
 - c) śpiewane po łacinie lub w języku narodowym *Gloria in excelsis Deo* wraz z *Et in terra pax*,
 - d) modlitwa dnia (kolekta),
 - e) czytanie (lekcja) odczytane lub śpiewane przez księdza w języku narodowym,
 - f) śpiewana przez chór ewangelicka pieśń w języku narodowym lub po łacinie,
 - g) Ewangelia śpiewana przez księdza w języku narodowym,
 - h) kazanie,
 - i) śpiewana pieśń łacińska lub w języku narodowym (w kościołach wiejskich tylko czeska),
 - j) śpiewane przez księdza *Ojcze nasz* w języku narodowym,
 - k) śpiewane na głos słowa ustanowienia Wieczery Pańskiej, w wielkie święta poprzedzone łacińską praefacją,
 - l) napomnienie komunikantów,
 - m) w czasie Komunii śpiewane w języku narodowym pieśni,
 - n) wspólne dziękczynienie (kolekta),
 - o) błogosławieństwo⁶.
- zmarli mają być chowani przez kantora albo też nauczyciela i kościelnego, śpiewane pieśni mają być w tym samym języku, w którym głoszone jest kazanie pogrzebowe; można też wykonywać niektóre stare responsoria⁷.

⁵ W porządku Wacława Adama za takowy uważany jest język czeski, w porządku Sydonii Katarzyny – język niemiecki lub czeski.

⁶ A. WANTUŁA: *Porządek kościelny...*: „VIII. Ósme. O ceremoniach, czyli porządku czytania lub śpiewania w kościele przez cały rok; w wielkie święta i w niedziele może być śpiewany, jeśli jest czysty, *Introitus de tempore de Dominica vel Festo*, następnie *Kyrie eleison*, również *de tempore vel Festo*. Po wsiach jednak może się śpiewać pieśń lub psalm zamiast *introitu*, dalej *Gloria in excelsis Deo*, do tego *Et in terra pax*, może być śpiewane po łacinie lub po czesku. Potem ksiądz niech po czesku zmawia kolektę *de Festo vel Dominica*, następnie niech się zwróci do ludu i czyta lub śpiewa po czesku lekcję. Następnie niech śpiewa chór ewangelicką pieśń po łacinie lub po czesku. Potem niech się ksiądz zwróci twarzą do ludu i śpiewa po czesku Ewangelię. Po patrem następuje kazanie, po kazaniu zaś niech się śpiewa pieśń znowu łacińska lub czeska. Na wsi niech się śpiewa wyłącznie po czesku. Potem ksiądz śpiewa *Ojcze nasz* po czesku. Następują słowa Ustanowienia Wieczery Pańskiej, które mają być śpiewane na głos. W wielkie święta może być śpiewana łacińska praefatio. Potem powinno następować krótkie napomnienie komunikantów, zaś w czasie Komunii winno się śpiewać czeskie pieśni. Po komunii niech śpiewa dziękczynną kolektę, potem *Benedictus* z twarzą zwróconą do ludu: »Niech ci błogosławi Pan, a niechaj cię strzeże; niech rozjaśni Pan oblicze swe nad tobą, a niech ci miłościw będzie; niech obróci Pan twarz swoją ku tobie, a niechaj ci da pokój«.

Co się tyczy nieszpórów i jutrzni, mogą jak dotąd być odprawiane, jednak w ten sposób, aby się nieczytych lub bałwochwalczych antyfon i responsoriów i kolekt nie śpiewało. Jest też bardzo pożądane, aby na jutrzni i nieszpórach wpajać młodzieży jak najpilniej katechizm. Było by porządane, aby w dni powszednie w miastach każdego dnia w kościołach trochę się śpiewało; w poniedziałek można śpiewać rano godzinę, nim się w szkole coś zacznie, *Te Deum laudamus*, w zimie, gdy dzień krótki, można wcześniej rozpocząć, a potem zakończyć kolektą i *Sancta Benedictio*. W inne dni tygodnia niech się rano, jak czas pozwala, śpiewa litanię, potem można kazać i zakończyć kolektą i *S. benedictione*”.

⁷ A. WANTUŁA: *Porządek kościelny...*: „IX. Po dziewiąte, w jaki zacny i chrześcijański sposób mają być pochowane i odprowadzone zwłoki.

W miastach mają być zwłoki chowane przez kantora, kto zaś tego żąda przez mistrza szkolnego i służebnika kościoła według okoliczności. [...]

Słuszną jest rzeczą, aby przy pogrzebie śpiewało się po czesku, aczkolwiek można też śpiewać niektóre piękne responsoria.

Należy przypuszczać, że do tych ogólnych wskazówek stosowano się także jeszcze w pierwszych dekadach XVIII wieku.

Pastor Muthmann z kolei, w liście z początku roku 1724, opisał typowy przebieg niedzieli w kościele Jesusowym, z uwzględnieniem różnego rodzaju nabożeństw, kazań itp. Zestawienie to, które jednak nie odnosi się bezpośrednio do samego układu nabożeństw, wygląda następująco:

- a) między siódmą i ósmą rano spowiedź w języku niemieckim, po której rozdawana jest komunია;
- b) po biciu dzwonów ok. godziny siódmej nabożeństwo niemieckie (do wpół do jedenastej);
- c) w tym samym czasie w zakrystiach (trzech) spowiedź w języku polskim oraz katechizacja dzieci i młodzieży;
- d) od wpół do jedenastej, po nabożeństwie niemieckim, nabożeństwo polskie – wierni którzy znają obydwa języki wysłuchują obydwu kazań: niemieckiego, dotyczącego listów apostołskich, a potem polskiego, na temat ewangelii (układ ten zmieniano co roku);
- e) po nabożeństwie polskim, od ok. godz. pierwszej, rozdawano komunię dla wiernych polskojęzycznych;
- f) między dwunastą i pierwszą w zakrystii następowało katechetyczne objaśnienie kazania niemieckiego;
- g) po komunii polskiej przeprowadzano ogólną katechizację najpierw godzinę w języku polskim, potem tak samo długo w niemieckim;
- h) dodatkowo, od wiosny do jesieni w czasie porannej niemieckiej spowiedzi wygłaszano polskie kazanie katechizujące, a po południu, pomiędzy polską a niemiecką katechizacją, wygłaszano dodatkowe kazanie nieszporne⁸.

Sama oprawa muzyczna musiała dotyczyć przede wszystkim nabożeństw polskich i niemieckich. W ich ramach wykonywano nie tylko pieśni kościelne, ale też kantaty, zapewne przed kazaniem. Można też założyć, że jednym z elementów katechizacji dzieci i młodzieży była nauka i wykonywanie pieśni.

Obrzęd pogrzebowy winien być po wsiach także godnie odprawiany z powodu radosnego zmartwychwstania, co zaiste jest chrześcijanom ku wielkiemu pocieszeniu; przeto winien proboszcz ze swym uczniem w obecności niektórych sąsiadów śpiewać po czesku, a jeśli jest czas lub kto żąda, uczynić także krótkie napomnienie”.

⁸ H. PATZELT: *Der Pietismus im Teschener Schlesien...*, s. 202–203: „So gehets z.E. jetzo an einem Sonntage bei uns zu: früh vom 6 bis 7 wird deutsch Beichte gesessen, und Communion daraus verrichtet; nach 7 geläutet, und der gewöhnliche deutsche Amtsgottesdienst bis halb 11 gehalten, während dessen die polnische Beicht und die Sacristei Catechisationes der Erstlinge und anderer Jugend geschehen, maßen wir drei Sacristeien haben. Im-mediate nach dem deutschen gehet der Polnische Gottesdienst an, (da denn, weil viele Zuhörer beide Sprachen verstehen, sie beides die deutsche Predigt über den epistolischen, als die polnische über den Evangelientext, womit man jährlich wechselt, anhören) und währet bis etwa 1 Uhr; die polnische Communion aber, bald hernach, bis 2 oder weiter. Zwischen 12 und 1 Uhr geschiehet in einer Sacristei die catechetische Wiederholung der gewesenen deutschen Predigt. Nach dem Heiligen Abendmahl wird 1 Stunde lang polnisch, und darauf wieder so lange deutsch öffentlich catechisiret. So ist der Abend da. Von Ostern bis Michelis aber wird noch dazu früh halb 6 bis 7 Uhr (unter währendem deutschen Beichtsitzen) eine polnische Catechismus-Predigt, und Nachmittage (nach dem polnischen und vor dem deutschen Catechismo) auch eine deutsche Vesperpredigt über einen Textum arbitrium gehalten. Sonnabends vorher geschehen öffentliche und Sacristey-Catechisationes in beiden Sprachen“.

7.2. Muzyka w szkole

Do podstawowych elementów organizacji życia muzycznego cieszyńskich ewangelików należało to, że muzycy byli tam zatrudnieni przede wszystkim jako nauczyciele, a uczniowie szkoły stanowili większość wykonawców muzyki. Sama szkoła mieściła się początkowo w małym drewnianym domku na kościelnej parceli, potem w drewnianym budynku z ośmioma pokojami, wybudowanym w 1711 roku. Budynek ten został jednak całkowicie zniszczony podczas pożaru 24 maja 1718 roku. Jeszcze później nauka odbywała się w dwóch domach przy Górnej Bramie⁹. Dopiero w roku 1725, kiedy budowa samego kościoła była już w znacznym stopniu zakończona, szkoła doczekała się nowego budynku z prawdziwego zdarzenia – istniejącego do dziś, a znanego jako „pajta”. Jego otwarciu dnia 5 listopada 1725 roku towarzyszyła wielka uroczystość, w ramach której muzyka miała ogromne znaczenie. Wydrukowano nawet program tego wydarzenia pióra pastora Muthmanna¹⁰. Według opisu uroczystość w nowej szkole rozpoczęła się o godzinie dziewiątej rano wspólnym śpiewaniem pieśni *Kommt, ihr lieben Gottes Kinder* (Chodźcie, kochane Boże dzieci) oraz *Allein Gott in der Höh sei Ehr* (Tylko Bogu na wysokości chwała). Po modlitwie nastąpił kolejny występ muzyczny z tekstem z Psalmu 8: *Herr, unser Herrscher* (Panie, nasz władco) i odą *Liebliche Psalter und Harfen, wacht auf!* (Zbudźcie się, piękne psalteria i harfy). Tekst ze Starego Testamentu kończył część przedpołudniową uroczystości. Z opisu wynika pośrednio, że jej głównymi wykonawcami byli nauczyciele zatrudnieni w szkole. O godzinie drugiej po południu rozpoczęła się część kolejna obchodów, tzw. *Actus Oratorius*, w której występowali przede wszystkim uczniowie. Jego tematem przewodnim była opatrność Boża i jej dobroczynny wpływ na śląskie szkoły, a szczególnie na szkołę Jezusową. Na początku owego *Actus Oratorius* rozbrzmiała obszerna, dziewięcioczęściowa kantata, po której nastąpiły dwadzieścia dwie oracje uczniów w kilku językach (po łacinie, grecku, niemiecku, polsku, czesku, francusku i hebrajsku)¹¹, a całość zamykała kolejna kantata, tym razem siedmioczęściowa.

Podobne „akty oratorskie”¹² odbywały się częściej. Wiadomo o co najmniej sześciu kolejnych: w czerwcu 1724 roku, w listopadzie 1724 roku, w maju 1725 roku, w czerwcu 1726 roku, w listopadzie (lub grudniu) 1726 roku i w listopadzie 1727 roku¹³. Niestety, zapis

⁹ Por.: G. BIERMANN: *Geschichte des k. k. evangelischen Gymnasiums*. In: *Fest-Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums zu Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt*. Teschen 1859, s. 6; W. GOJNICZEK: *Gimnazjum Ewangelickie w Cieszynie a elity społeczności protestanckiej na Śląsku Cieszyńskim (1709–1781)*. W: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. SPYRA. Cieszyn 2001, s. 120.

¹⁰ Oryginał tego druku niestety nie zachował się w zbiorach cieszyńskich, na szczęście istnieje jego przedruk z komentarzem, wydany przez pastora Haasego; por.: T. HAASE: *Inaugurations-Programm der lateinischen Jesusschule in Teschen*. In: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 23. Wien 1902; w APEAC, sygn. 631 znaleźć można opiewający na sumę 8 talarów i 13 groszy rachunek, wystawiony przez Gottfrieda Trampa z Brzegu za druk kilkuset egzemplarzy tego programu.

¹¹ W programie wymieniono imiennie wszystkich oratorów oraz określono zwięźle szczegółowy temat każdej z tych przemów.

¹² Szczegółowe wiadomości na temat tradycji szkolnych aktów oratoryjnych na Śląsku oraz ich tradycji w: J. BUDZYŃSKI: *Dramat i teatr szkolny na Śląsku (XVI–XVIII wiek)*. Katowice 1996, s. 41–48.

¹³ Jako że w archiwaliach Kościoła Jezusowego „akty oratoryjne” wzmiankowane są przeważnie w kontekście różnych wydatków muzycznych, należy wyjść z założenia, że wszystkie one były przedstawieniami słowno-muzycznymi.

muzyki, która wykonywana była podczas uroczystości otwarcia szkoły w roku 1725, zaginęła. Zachowały się jednak części muzyczne (bez tekstów oracji) dwóch innych takich „aktów”¹⁴. Ich struktura jest bardzo podobna do opisanego uprzednio modelu. W partyturze muzyki do przedstawienia z 17 listopada 1727 roku¹⁵ zanotowane zostały nawet nazwiska kilku oratorów: Marklowsky, Morawitzky, Eisfarth i Straus. Byli to najprawdopodobniej uczniowie najstarszej klasy, którzy potem opuścili szkołę. W ocalałym do dziś najwcześniejszym spisie uczniów (z roku 1728)¹⁶ nazwiska te już nie występują.

Druga połowa lat dwudziestych to okres najbardziej intensywnego rozwoju szkoły Jezusowej w całym opisywanym tu okresie. Liczba uczniów wynosiła wówczas ponad stu (w roku 1728 było ich 124)¹⁷, dzięki czemu możliwe było inscenizowanie nawet bardzo rozbudowanych „aktów”. W odróżnieniu od „aktów” zachowane utwory pochodzące z roku 1726¹⁸ charakteryzują się znaczącym udziałem chóru. Założenie dobrze funkcjonującego chóru uczniowskiego było możliwe najprawdopodobniej dopiero po utworzeniu (1716) i okrzepnięciu instytucji alumnatu. Niestety, nic konkretnego nie wiadomo o muzyce szkolnej z lat trzydziestych i czterdziestych. Nie zachowały się żadne utwory szkolne z tamtych lat, i, co ciekawe, brak też informacji w dokumentach archiwalnych. To, że po roku 1728 nie napotykamy żadnych wzmianek o „aktach oratoryjnych”, może być jednak konsekwencją procesu cieszyńskich pietystów (którzy stanowili znaczną część kadry nauczycielskiej) i ich wypędzenia z Cieszyna w roku 1730. Bezpośrednim skutkiem tego wydarzenia była ogólna dezorganizacja pracy szkoły, obniżenie poziomu nauczania i spadek liczby uczniów. Nie wiadomo, czy w związku z tym inscenizacje podobne do „aktów oratoryjnych” mogły nadal się odbywać – nawet jeśli tak, to zapewne już nie tak często i w dużo skromniejszych ramach¹⁹.

Niewiele wiemy o samej organizacji nauczania muzyki w szkole, oprócz tego, że było to zadaniem kantora. Z pojedynczych wzmianek wynika, że niektórzy szczególnie uzdolnieni uczniowie otrzymywali dodatkowe lekcje muzyki. Zachętą do doskonalenia się w dziedzinie śpiewu było dla nich wspomniane już stypendium Rostecka. Po roku 1717 oprócz kilku różnych śpiewników w kościelnej bibliotece pojawiły się też profesjonalne podręczniki muzyczne²⁰. Stanowiły one część księgozbioru przekazanego parafii w testamencie przez Georga Greupnera, sekretarza hrabiego Sunnegha, pana Bielska²¹. Były to dwa dzieła Wolfganga Caspara Printza²²: *Anweisung zur Singe-Kunst oder Kurtzer Bericht, wie man einem Knaben auff das Leichteste nach jetziger Manier kön[n]e singen lehren [...]* (Wprowadzenie (zalecenia) do sztuki śpiewania albo krótka relacja, jak najłatwiej można według obecnych zwyczajów nauczyć chłopca śpiewu)²³, i *Musica modulatoria vocalis, Oder Manierliche und zierliche Sing-Kunst, In welcher Alles, was von einem guten Sänger erfordert wird, grünlich und auf das deutlichste gelehret und vor Augen gestellet wird, Allen Studiosis Musicae*

¹⁴ APEAC, sygn. Muz. B6 i B12.

¹⁵ APEAC, sygn. Muz. B6.

¹⁶ Por.: W. GOJNICZEK: *Gimnazjum Ewangelickie w Cieszynie...*, aneks.

¹⁷ Ibidem, s. 123.

¹⁸ APEAC, sygn. Muz. B9b i B10.

¹⁹ Po roku 1728 drastycznie spadła też ogólna liczba wydatków na cele związane z muzyką.

²⁰ Przechowywane są one do dziś w Bibliotece Tschammera.

²¹ Por.: M. GABRYŚ: *U zarania Biblioteki im. B. R. Tschammera w Cieszynie* [w druku].

²² Wolfgang Caspar Printz (1641–1717), kompozytor i teoretyk muzyki, od 1662 r. kapelmistrz Erdmanna I von Promnitz, po jego śmierci w 1664 r. kantor w Żarach, głównej, obok Pszczyny, rezydencji Promnitzów; za czasów Erdmanna II (1683–1745) pełnił przez pewien czas funkcję jego kapelmistrza.

²³ W.C. PRINTZ: *Anweisung zur Singe-Kunst*. Guben (Gubin) 1671 (wyd. II); Bibl. Tsch., sygn. BT 02285 I.

Modulatoriae Vocalis, sonderlich aber seinen Discipulis zu Nutz und beliebigen Gefallen ans Licht gegeben [...] [Musica modulatoria vocalis albo porządna i piękna sztuka śpiewania, w której wszystko to, czego wymaga się od dobrego śpiewaka jest dokładnie i wyraźnie uczone i stawiane przed oczyma, wszystkim miłośnikom muzyki [...], a w szczególności uczniom do użytku i możliwej przyjemności ukazana]²⁴. W późniejszym czasie biblioteka wzbogaciła się jeszcze o kilka innych dzieł Printza: *Musicus Magnanimus* (1691), a także *Musicus Vexatus* i *Musicus Curiosus* (1690), zebrane w jednym tomie²⁵, *Phrynus mytilenaeus oder Ander Theil des Satyrischen Componistens* (1677)²⁶ oraz *Refutation des Satyrischen Componistens oder So genannten Phrynus* (1678)²⁷. W szkole stały też małe organy, a do dyspozycji uczniów było sporo strunowych i dętych instrumentów muzycznych²⁸.

7.3. Muzyka podczas uroczystości kościelnych i państwowych

Szczególnie bogata oprawa muzyczna w cieszyńskim kościele Jesusowym była charakterystyczna dla wielkich świąt roku kościelnego: Bożego Narodzenia²⁹, Wielkanocy i Zesłania Ducha Świętego (Zielonych Świątek) oraz innych ważnych wydarzeń kościelnych czy rocznic. Pierwszym z takich wydarzeń w historii zboru było położenie kamienia węgielnego pod Kościół Jezusowy dnia 13 października 1710 roku. Zachowały się dwa utwory wykonane przy tej okazji – na rozpoczęcie uroczystości³⁰ i na jej zakończenie³¹. Rocznicę tego wydarzenia obchodzono także w kolejnych latach³². Nie wiadomo, od którego roku zaczęto też uroczystości obchodzić tzw. święto kościelne (*Kirchfest*) dnia 24 maja. Wydarzenie to poświadczone jest w latach 1738, 1745, 1747 i 1749. Nie wiemy też, jaką muzykę wykonywano z tej okazji, choć odnotowano, że zbor zatrudniał w tym celu dodatkowych muzyków. Przykładowo, w roku 1749 sprowadzono trębaczy ze Skoczowa i z Hażlachu, opłacono ich śniadania (9 krajcarów) i dodatkowy wikt (36 krajcarów) za pozostanie do dyspozycji aż do Zielonych Świątek³³.

Równie hucznie obchodzone były wydarzenia o charakterze państwowym – święckie co do okazji, lecz przywołujące też elementy religijne. Może to dziwić ze względu na nieustanne utarczki administracyjno-prawne pomiędzy cieszyńskim zбором a szeroko pojętymi władzami cesarskimi (i ich lokalnymi przedstawicielami). Cieszyńscy ewangelicy byli jednak wdzięczni za namiastkę wolności religijnej, jaka „z łaski cesarskiej” stała się ich udziałem, i wdzięczność tę często manifestowali. Jako lojalni poddani cesarscy uroczystości obchodzili

²⁴ W.C. PRINTZ: *Musica modulatoria vocalis: oder Manierliche und zierliche Singkunst in welcher Alles, was von einem guten Sängler erfordert wird, gründlich ... gelehret wird*. Schweidnitz (Świdnica) 1678; Bibl. Tsch., sygn. BT 02198 II.

²⁵ Bibl. Tsch., sygn. BT 00314 I.

²⁶ Bibl. Tsch., sygn. BT 02196/02 a I.

²⁷ Bibl. Tsch., sygn. BT 02196 b I.

²⁸ Więcej informacji na ten temat w rozdziale 8 tejże publikacji.

²⁹ Zachowana kantata *Meinh Hirt!*... APEAC, sygn. Mus 9b.

³⁰ APEAC, sygn. Mus C1: „Vor legung des Grundsteins“ [= przed położeniem kamienia węgielnego].

³¹ APEAC, sygn. Mus C2: „[...] nach gelegtem Grundstein“ [= po położeniu kamienia węgielnego].

³² Kantata *Magdalis erfreuet sich*, 13.10.1712, APEAC, sygn. Mus B5.

³³ APEAC, sygn. 681 (pod datą 24. i 25.05.1749).

np. święta związane z wydarzeniami ważnymi dla domu cesarskiego. Z zachowanych rachunków wynika, że nie szczędzili na to ani energii, ani środków³⁴.

W latach od 1715 do 1750 opisano trzynaście przypadków takiego świętowania. Okazją były tu zarówno wydarzenia o charakterze dynastycznym, jak i politycznym – obydwie te aspekty były jednak najczęściej ściśle z sobą związane. W poniższym wykazie różnych typów uroczystości obok dat i okazji wyszczególniono także wszystkie znane elementy ich odświętnej, ceremonialnej oprawy.

1. Uroczystości związane z narodzinami członków rodziny:

- 3 maja 1716 roku święto z okazji narodzin następcy tronu, arcyksięcia Leopolda, syna cesarza Karola VI (13.04.1716 r.)³⁵: 4 falkonety strzelające na wiwat, trębacze specjalnie na tę okazję zamówieni z Frysztatu, drewniany, pięknie malowany łuk triumfalny (*Ehren-Pforte*),
- 6 maja 1741 roku święto z okazji narodzin następcy tronu, arcyksięcia Józefa, syna Marii Teresy (13.03.1741 r.): uroczysta muzyka, która kosztowała dodatkowe 2 floreny i 46 krajcarów,
- 20 maja 1747 roku święto z okazji narodzin kolejnego syna Marii Teresy, arcyksięcia Leopolda (5.05.1747 r.): uroczysta muzyka z trąbkami i kotłami.

2. Uroczystości żałobne:

- 5 czerwca 1729 roku „funeralia” z okazji śmierci księcia Lotaryngii i zarazem księcia cieszyńskiego Leopolda Józefa, który był ojcem Franciszka Lotaryńskiego, późniejszego męża Marii Teresy i cesarza (27.03.1729 r.): dwa malowane lotaryńskie herby,
- 12 grudnia 1740 roku uroczystości żałobne z okazji śmierci cesarza Karola VI (20.10.1740 r.): uroczysta muzyka z trąbkami i skrzypcami, za co zapłacono 1 florena i 53 krajcary.

3. Uroczystości związane z hołdami, koronacjami i wydarzeniami międzynarodowymi:

- 19 lipca 1722 roku uroczystości hołdownicze (*Huldigungs-Solennitäten*): strzały na wiwat, wypożyczony od dominikanów śpiewak (chłopiec), który wystąpił z tej okazji w kościele,
- 30 grudnia 1723 roku święto z okazji koronacji w Pradze (1.07.1723 r.) cesarza Karola VI jako króla Czech: strzały na wiwat,
- 9 października 1725 roku święto pokoju, prawdopodobnie na cześć układu między Austrią i Hiszpanią o wzajemnej pomocy i uznaniu przez Hiszpanię „sankcji pragmatycznej” (30.04.1725 r.), co zakończyło ostatecznie wieloletnie walki o sukcesję hiszpańską: strzały na wiwat,
- 17 czerwca 1743 roku święto dziękczynne z okazji koronacji Marii Teresy w Pradze (12.05.1743 r.) i jednocześnie uwolnienia miasta od wojsk francuskich: strzały z 6 małych działek sprowadzonych specjalnie z Hażlachu i specjalna muzyka chóralna,
- 24 października 1745 roku święto dziękczynne z okazji wyboru Franciszka Lotaryńskiego na cesarza rzymskiego (13.09.1745 r.): strzały z 6 moździerzy sprowadzonych z zamku i od hr. Markłowskiego z Grodzca oraz dodatkowi muzycy (trębacze).

³⁴ Por.: Z. Możliwsz: *Muzyka ewangelików cieszyńskich w pierwszej połowie XVIII wieku – pomiędzy pietyzmem a lojalizmem*. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej*. T. 13. Red. A. WOLAŃSKI i zespół. Wrocław 2015.

³⁵ Uroczystości w Cieszynie odprawiano zawsze już po wydarzeniach, których dotyczyły; związane to było zapewne z czasem, jaki musiał upłynąć, aby wiadomości o nich dotarły do miasta, a także z niezbędnym okresem przygotowania takich „solennych” obchodów. Dаты tych wydarzeń podane są w nawiasach.

4. Uroczystości związane z działaniami wojennymi:

- 4 sierpnia 1743 roku święto dziękczynne z okazji zwycięstwa aliantów nad Francuzami pod Dettingen (27.06.1743 r.): strzały z dział i wykonanie *Te Deum*,
- 27 października 1743 roku święto dziękczynne z okazji zdobycia Egeru (dziś Cheb w Czechach) przez wojska cesarskie³⁶: wystrzały armatnie i uroczyste nabożeństwo³⁷,
- 17 lipca 1746 roku święto dziękczynne z okazji zwycięstwa pod Piacenzą (16.06.1746 r.): 3 trębacze grali na nabożeństwie niemieckim i polskim.

Podsumowując: w celu uświetnienia takich uroczystości zazwyczaj (z wyjątkiem uroczystości żałobnych) strzelano z armat na wiwat i organizowano solenne nabożeństwa z bogatą oprawą muzyczną. Do dziś zachowały się dwa utwory, o których z całą pewnością można powiedzieć, że były wykonywane przy takich okazjach. Pierwszy z nich, aria *Ihr brüllenden Donner*³⁸, został najprawdopodobniej napisany z okazji uczczenia jakiegoś zwycięstwa militarnego za panowania cesarza Karola VI, drugi – kantata *Hängt Harf' und Lauten auf die Weiden*, został wykonany najprawdopodobniej w ramach uroczystości żałobnych po śmierci tegoż cesarza Karola dnia 12 grudnia 1740 roku.

³⁶ APEAC, sygn. 674 (pod datą 4.08.1743 r.): „[...] wie bißher üblich gewesen, das *Te Deum Laudamus* ss unter Loßbrennung etlicher Stücke celebrirt” [= świętowano, jak do tej pory to było przyjęte, *Te Deum Laudamus* z odpaleniem kilku dział].

³⁷ APEAC, sygn. 674 (pod datą 27.10.1743 r.) „Soleniter celebrirt”.

³⁸ APEAC, sygn. Muz. B8.

8. Repertuar i instrumentarium

8.1. Pieśni kościelne

Jak już wspomniano, cieszyńska biblioteka zborowa w pierwszej połowie XVIII wieku powiększała się wydatnie dzięki różnym darowiznom. Do najwcześniejszych i najważniejszych z nich należał legat Georga Greupnera z roku 1717. W APEAC nadal przechowywane są dwa rękopiśmienne spisy księgozbioru Greupnera sporządzone w roku 1730: brudnopis i „ostateczna wersja oficjalna”¹. Zestawienia te, obejmujące także inne książki znajdujące się wtedy w posiadaniu parafii, są dziś pierwszorzędym źródłem informacji na temat najwcześniejszych zasobów biblioteki. W spisach tych książki uporządkowane zostały według formatu: od największego do najmniejszego, a na końcu umieszczono pozycje o formacie nieokreślonym. Te dodatkowe informacje ze zdawkowymi często opisami pozwalają dziś na dokładne zidentyfikowanie sporej liczby wymienionych pozycji. W katalogu tym (czy też raczej obu wersjach katalogu i dodatkach do nich) znaleźć można także różne śpiewniki, z których korzystano w opisywanym tu okresie. Są to (podane tu zostają opisy katalogowe z tłumaczeniami i – jeśli to było możliwe – identyfikacja poszczególnych śpiewników):

A. W dodatku „Sakristei-Bücher” [= książki przechowywane w zakrystii], do ostatecznej wersji katalogu.

– w formacie 4to:

1. *Ein altes Polnisches Gesangbuch / Dantzig 1636* [= Stary polski śpiewnik / Gdańsk 1636]. Najprawdopodobniej chodzi w tym przypadku o kancjonał Hünefelda, pierwszy reformowany śpiewnik drukowany w Gdańsku (w formacie 4to), zawierający 287 pieśni².

– w formacie 8vo:

2. *Ein Polnisches Gesang-Buch. Brieg 1673* [= Polski śpiewnik / Brzeg 1673]/

¹ APEAC, sygn. 1498.

² *Kancjonał to iest księgi psalmów, Hymnów y pieśni duchownych na chwałę Boga w Troycy S. iedynego, Oyca Syna y Ducha Świętego, za zgodą wszystkich Zborów ewangelickich koronnych, W. X. L. y państw do nich należących, z dawniejszych kancjonałów, psalterzów y katechizmów zebrane y gwoli jednostajnemu używaniu wydane. We Gdańsku drukował Andrzej Hünefeld roku 1636.* Gdańsk 1636. Por.: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/138641.html> [dostęp: 16.05.2017].

Pozycja ta to zapewne kancjonał brzeski obejmujący 647 pieśni, opracowany przez Johanna Acolutha, Johanna Herdena, Karla Friedricha Güssawa, Mattheusa Klippela i Adama Regiusa³.

3. *Ein altes Breßlauisches Gesang-Buch* [= Stary śpiewnik wrocławski].

4. *Ein defecter alter Psalm, mit / Marginalien* [= Zniszczony stary psalterz, z marginaliami].

– w formacie długim 12mo:

5. *Das Schwedlerische Gesang-Buch. 1716* [= Śpiewnik Schwedlera 1716].

To najprawdopodobniej zawierający 806 pieśni w układzie chronologicznym śpiewnik Johanna Christopha Schwedlera⁴.

6. *Das Breßlauische Gesang-Buch. 1718* [= Śpiewnik wrocławski 1718].

Prawdopodobnie chodzi tu o trzecie wydanie kancjonału *Vollkommenes Schlesisches Kirchen-Gesang-Buch* [= Doskonały śląski śpiewnik]⁵.

7. *Das Striegauische Gesang-Buch. 1724* [= Śpiewnik strzegomski 1724]⁶.

Strzegomskie wydanie śpiewnika *Geistlicher Perlen-Schmuck* [= Duchowe klejnoty perłowe] Johanna Cundisiusa⁷.

8. *Ein Böhmisches Gesang-Buch / Zittau 1717* [= Śpiewnik czeski / Żytawa 1717].

W przypadku tego⁸ i kolejnego śpiewnika chodzi zapewne o ewangelickie kancjonały, wydrukowane w Żytawie przez czeskiego emigranta, Vaclava Kleycha, który prowadził w pierwszych dziesięcioleciach XVIII wieku ożywioną działalność wydawniczą w zakresie protestanckiej literatury religijnej⁹.

9. *Noch Eines dergleichen. 1722* [= Jeszcze jeden takowy 1722]¹⁰.

³ Doskonały Kancjonał Polski, zawierający w sobie Pieśni, Hymny, y Psalmy Krześciańskie, z Toruńskich, Gdańskich, Królewieckich stárszych, y nowszych Kancjonałów, zebrane y częścią poprawione, á z przydatkiem świeżo-przetłumaczonych Piosneczek, także Kátechizmu y Modlitew S. náwet y Rejestrów potrzebnych, Bogu w Troycy S. Jedynemu ná Chwáłę, á Kościołowi prawowiernemu ná Zbudowanie. Wy-Drukowane, w Brzegu przez Krysztofa Tschorna, Roku Páńskiego 1673. Brzeg 1678, por.: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/138611.html> [dostęp: 16.05.2017].

⁴ M. Joh. Christ. Schwedlers *Die Lieder Mose und des Lammes oder Neu eingerichtetes Gesangbuch ... Nach der Ordnung der Lebenszeit ihrer Verfertiger eingerichtet*. Bautzen 1716 (lub 1720); por.: G.F. OTTO: *Lexikon Oberlausitzischer Schriftsteller III*. Görlitz 1803, s. 248; E.E. KOCH: *Geschichte des Kirchenliedes V*, s. 225.

⁵ *Vollkommenes Schlesisches Kirchen-Gesang-Buch ... Zum 3 ten mahle aufs neue gedruckt Und mit vielen schönen Liedern vermehret. Wobey eine Vorrede Herrn Caspar Neumanns, weyland der Evangelisch. Kirchen und Schulen in Breßlau Inspectors. Breslau und Liegnitz Verlegts Michael Rohrlachs seel. Wittib und Erben An. 1718*. Breslau 1718.

⁶ Joh. Cundisii *neu-vermehrter geistlicher Perlen-Schmuck oder: Des christ-löblichen Gott- und Tugendliebenden Frauenzimmers aller-edelster Leibes- und Seelen-Zierrath; bestehende in außerlesenen geistreich Gebethen, biblischen Sprüchen, Reimen und Liedern in acht unterschiedene Schnurren und Theile verfasset*. Striegau 1724.

⁷ Właściwe nazwisko Johann Kuntze, księgarz i wydawca, działający w Zgorzelcu w latach 1661–1669.

⁸ *Ewangelický Kancjonał obsahující w sobě Pjsně Duchownj, Staré y nové, kterýchž Cyrkev Ewangelická w dnech wssednjch y sláwných, w potřebách swých obecných y obzvláštnjch vžjwá od Blahoslavené Paměti D. M. [artina] L.[uthera] a G[ířiho] T.[ranoscia] y giných mužů Ewangelických z částky složené z částky přeložené; Giž pak S pilnosti mnohau shledané Na Djly rozdělené w nich podle liter Abecedy spořádané mjstem y napravené k tomu Regstřjky za opatření. S Přjgogenjm wybraných Modliteb a Kollekt k wsselikým časům a potřebám přináležejících. K Sláwě Boží a k wzdělánj Cyrkwe w nové vydaný skrze Collectora Wáclawa Kleycha vlastním nákladem geho. [Wytisštěn w Žitawě] Léta Páně 1717*. Wyd. własne, Żitawa / Zittau 1717.

⁹ Por.: M. ŠKARPOVÁ: *Exulantský kancionál Václava Kleycha a utváření české kolektivní paměti*. „Česká literatura” 2015, Vol. 63, No. 4, s. 515–540.

¹⁰ *Ewangelický Kancjonał obsahující w sobě Pjsně Duchownj [...]*. Wyd. M. Hartmann, Żitawa / Zittau 1722.

10. *Das Leutzhauer Böhmisch Gesang Buch, / letzter Edition 1711* [= Czeski śpiewnik z Lewoczy / ostatnie (najnowsze) wydanie 1711].

Jest to prawdopodobnie kancjonał *Cithara Sanctorum* Jerzego Trzanowskiego, wydany w drukarni rodziny Brewer¹¹.

B. W brudnopisie spisu ksiąg Greupnera

11. „182. Rigisch Gesang Buch” [= Śpiewnik ryski].

To zapewne tzw. śpiewnik ryski, którego najstarsze wydanie ukazało się w roku 1530. Z braku dodatkowych informacji nie sposób ustalić, o które wydanie tu chodzi¹².

C. W dziale „Allerlei geschenckte Bücher“

12. „VI. Ein bö[h]misches Gesangbuch von Ao. 1615. / (von T. hn. v. Lichnowsky auf T. bey Croßen uns. Kirche 1728 geschenckt)“ [= Śpiewnik czeski z roku 1615 / (podarowany naszemu kościołowi przez T. von Lichonowsky’ego, pana na Trzebulach (Treppeln) niedaleko Krosna Odrzańskiego].

Być może chodzi tu o tzw. kralicki kancjonał Braci Czeskich¹³.

13. „VII. Kirchen Gesänge Latein u deutsch. Wittenberg 1573. / (von Simon Krämer, Schumacher in Rößnitz 1722. d Kirch geschenckt)“ [= Pieśni kościelne po łacinie i niemiecku, Wittenberga 1573 / подарowane kościołowi przez Simona Krämera, szewca z Rozumic]¹⁴.

Jest to wielki zbiór śpiewów kościelnych na niedziele i święta roku kościelnego, pochodzących z różnych źródeł, wydany przez Johanna Keuchenthala¹⁵.

D. „Catalogus Libroru[m] / L.B. de Holtz

14. Ein Bö[h]misches Gesangbuch in noten / fol. [= Czeski śpiewnik z nutami / folio].

Być może chodzi w tym przypadku o stary, rękopiśmienny kancjonał ze zbiorów Biblioteki Tschammera.

Z innych źródeł wiadomo, że – oprócz wymienionych – w Cieszynie używano też innych śpiewników: śpiewnika z Halle Freylinghausena i jednego (lub kilku) z śpiewników pietystów¹⁶. Nie sposób wprawdzie określić dokładnie, które pieśni były wykonywane w ramach nabożeństw lub innych uroczystości kościelnych¹⁷, jednak można z całą pewnością stwierdzić, że w postaci przedstawionych tu kancjonałów dysponowano szeroką i bardzo różnorodną bazą repertuarową. Reprezentowane były w niej zarówno utwory dawniejsze, jeszcze z XVI

¹¹ Por.: S. BASICOVA: „Juraj Tranovský und sein Kantional Cithara Sanctorum“ [praca magisterska, Wien 2009; dostępna online na <https://othes.univie.ac.at/7121/>].

¹² Pierwsze wydanie tego śpiewnika w języku niemieckim (*Hochdeutsch*) ukazało się prawdopodobnie w roku 1615; por.: J. GEFFCKEN: *Kirchendienstordnung und Gesangbuch der Stadt Riga nach den ältesten Ausgaben von 1530*. Hannover 1862, wstęp, s. II.

¹³ *Pisně duchovní evangelitské*. Kralice 1615.

¹⁴ W ostatecznej wersji katalogu umieszczone w dziale książek z zakrystii.

¹⁵ *Kirchengesänge Lateinisch und Deutsch sampt allen Evangelien, Episteln und Collecten auff die Sonntage und Feste nach Ordnung der zeit durchs ganze Jahr...*, *Aus den besten Gesangbüchern und Agenden so fur die Evangelischen Kirchen in Deutscher sprach gestellet und verordnet sind zusammengebracht. Und jtzund ernstlich auff diese Form im Druck ausgegangen*. Lorentz Schwenck. Wittenberg 1573.

¹⁶ Por.: Z. MOJŻYSZ: *Muzyka ewangelików cieszyńskich w pierwszej połowie XVIII wieku – pomiędzy pietyzmem a lojalizmem*. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej*. T. 13. Red. A. WOLAŃSKI i zespół. Wrocław 2015.

¹⁷ Z wyjątkiem tych, które wykorzystane zostały w zachowanych kantatach; więcej w tomie drugim niniejszej publikacji [w przygotowaniu].

i XVII wieku, jak i najnowsze, z wieku XVIII – w językach niemieckim, czeskim i polskim. Obecnie w zbiorach Biblioteki Tschammera znajduje się kilkanaście różnych śpiewników z XVIII wieku, zarówno z jego pierwszej, jak i drugiej połowy. Zasoby te były w miarę upływu czasu systematycznie rozszerzane i uzupełniane. Obecny stan zachowania tych tomów jest przeważnie niezbyt dobry – wszystkie one wykazują ślady bardzo intensywnego użytku.

8.2. Kantaty i arie

Sporą część oryginalnego repertuaru Kościoła Jezusowego stanowiły wykonywane przy różnych okazjach kantaty¹⁸ i arie. Do dnia dzisiejszego w archiwum parafialnym (APEAC) zachowała się jedynie znikoma część tego repertuaru, w sumie 16 utworów. Tematyka niemal wszystkich z nich jest religijna, choć wykonywane były nie tylko w ścisłym kontekście nabożeństw i świąt kościelnych. Wyjątkiem od tej reguły są satyryczna kantata *Kommt, ihr angenehmen Kinder*¹⁹, której świecki tekst wskazuje na wykorzystywanie jej w ramach szkolnych, i aria *Ihr brüllenden Donner*²⁰, wykonana zapewne podczas jednej z uroczystości o charakterze państwowym.

Oprócz wspomnianych utworów w rachunkach kościelnych zachowało się kilka zapisów potwierdzających praktykę zamawiania i sprowadzania przez kantora utworów kompozytorów spoza Cieszyna w celu wykorzystania ich w praktyce wykonawczej i pedagogicznej. I tak np. w czerwcu 1726 roku kantor Fabri zamówił „arie koncertowe na wszystkie niedziele i święta w roku”. Z późniejszego rachunku (za oprawę tych uroczystości) wynika, że chodzi tu o zbiór *Geistlich-Musicalische Seelen-Freude* Johanna Samuela Beyera²¹. Utwory te, przeznaczone na bardzo różne obsady wokально-instrumentalne, rzeczywiście mogły być wielce przydatne w warunkach cieszyńskich. Wcześniej, wiosną 1724 roku, Fabri zamówił rocznik kantat Davida Heinricha Garthoffa, „aby uczyć z nich chłopców muzyki, a dla innych młodzieńców dobre do ćwiczeń”²². Jeszcze wcześniej, w roku 1718, kantor sprowadził z Wrocławia rocznik kantat Johanna Schellego²³.

Nieznana jest dokładna proveniencja części kantat zachowanych w kościelnym archiwum. Utwory datowane na lata przed rokiem 1720 (APEAC, sygn. Mus B1-B5 i B8) zostały najprawdopodobniej sprowadzone z Wrocławia. Wskazują na to m.in. znaki wodne użytego papieru i notatka kopisty na jednej z partytur. Utwory późniejsze prawdopodobnie powstały

¹⁸ Tą ogólną nazwą określone tu zostają wszystkie wieloczęściowe utwory wokально-instrumentalne średnich rozmiarów, na które składają się arie, recytatywy, części chóralne (chorały) i instrumentalne.

¹⁹ APEAC, sygn. Mus B7.

²⁰ APEAC, sygn. Mus B8.

²¹ J.S. BEYER: *Geistlich-Musicalische Seelen-Freude. In 72. Concert-Arien bestehend / Welche Durch das gantze Jahr So wohl auf alle Sonn- und Fest-Tage, als auch zu Hause, zur Ehre Gottes Eines jeden gläubigen Christens selbst eigenen Vergnügen, mit 2. Vocalß Und 5. unterschiedlichen Instrumental-Stimmen - Benebst dem Basso Continuo kan gebraucht werden, verfertiget Von Johann Samuel Beyer, Cantore und Chori Musici Directore in Freyberg. Freiberg, 1724.*

²² APEAC, sygn. 629, kwit z 29.04.1724 r.: „[...] daraus Knaben in Musicis informiret worden, und alle andere Adiuvanten ein guttes Exercitium haben können“.

²³ Por. APEAC, sygn. 611, kwit z 15.06.1719 r.

na miejscu. Żadnych wątpliwości co do tego nie ma tylko w stosunku do jednego utworu: kantaty *Hängt Harf' und Lauten an die Weiden*²⁴. Zachowany wraz z partyturą i głosami orkiestrowymi szkic kompozytorski wskazuje na to, że kompozytorem był jeden z miejscowych, cieszyńskich, muzyków, zapewne Andreas Fabri. Dokładniejsze informacje na temat wszystkich „kantat cieszyńskich” znajdują się w tomie drugim niniejszej publikacji.

8.3. Instrumenty kościelne i szkolne

Wszystkie wspomniane wcześniej kantaty i arie to dzieła wokально-instrumentalne, wymagające użycia co najmniej kilku różnych instrumentów²⁵, a ich wykonawcy, uczniowie szkoły, musieli opanować niezbędne do tego umiejętności. Obsada tych utworów została w znacznej mierze określona w partyturach i zachowanych partesach (głosach). Skład podstawowy tworzyły skrzypce pierwsze i drugie, wiola altowa (nie zawsze) oraz instrumenty należące do grupy *basso continuo* (organy, szpinet, wiole, fagot). Ten skład dopełniany był w niektórych utworach przez instrumenty dęte (oboje i okazyjnie trąbki oraz rogi lub puzony), czasem używano też kotłów.

Nie posiadamy wprawdzie szczegółowego inwentarza instrumentów muzycznych należących do cieszyńskiego zboru, jednak z analizy kilku zachowanych kompletów partesów, a także niektórych kwitów rachunkowych wynika, że to prowadzący zespół kantor mógł mieć do swojej dyspozycji od czterech do siedmiu skrzypków, kilku muzyków grających na różnych wiolach oraz basie i kolejnych kilku grających na instrumentach dętych. Skład ten przy okazji większych uroczystości uzupełniano o płatnych muzyków (trębaczy i skrzypków), najprawdopodobniej rekrutowanych spośród grona muzyków miejskich. Wykazane liczby opierają się do pewnego stopnia na szacunkach. Faktem jest jednak, że cieszyński zbor był w posiadaniu całkiem sporej kolekcji instrumentów, których używano zarówno w kościele, jak i w szkole.

Niestety, w ogóle nie wiadomo, jaką funkcję w orkiestrze mógł pełnić instrumentalista Galle, umiejący zapewne grać na kilku różnych instrumentach. Wydaje się też, że w latach trzydziestych i czterdziestych nastąpił znaczący spadek aktywności całego zespołu. W aktach sporadycznie jedynie pojawiają się rachunki za wydatki związane z muzyką, a jeśli już występują, to dotyczą przeważnie nie napraw czy konserwacji instrumentów, ale wynagrodzeń dla muzyków niezwiązanych z kościołem czy szkołą.

W prezentowanym tu zestawieniu wymieniono wszystkie instrumenty wspomniane w materiałach archiwalnych Kościoła Jezusowego (do roku 1750 włącznie), a także przedstawiono ich krótkie charakterystyki oraz wyszczególniono wykaz związanych z nimi wydatków²⁶.

²⁴ APEAC, sygn. Mus B13.

²⁵ Oprócz utworów wokально-instrumentalnych w APEAC przechowywane jest także kilkanaście utworów instrumentalnych z tzw. zbioru Fragsteina. Nie wiadomo jednak, czy utwory te w ogóle wykorzystywane były (podczas wykonań albo jako materiał dydaktyczny) w kościele lub szkole.

²⁶ Bez wydatkowanych sum; transkrypcje oryginalnych rachunków w części II niniejszej pracy.

1. Instrumenty klawiszowe

Organy kościelne

Stanowiły instrument najważniejszy i zapewne najczęściej używany spośród wszystkich instrumentów cieszyńskiego zboru. Zakupione już w roku 1710 były regularnie wykorzystywane podczas wszystkich kościelnych wydarzeń, wymagających obecności muzyki. Był to instrument stosunkowo mały, w jednym z pism nazwane wręcz *Orgelchen* [= małe organy, organki]. Ze względu na bardzo intensywne użytkowanie organy kościelne już po krótkim czasie zaczęły się psuć. Pierwsze naprawy miały miejsce już w 1714 roku. Na początku lat trzydziestych XVIII wieku, za kadencji Knocha, musiały być w tak złym stanie, że wymagały poważniejszego remontu (latem 1732 roku), a ich kolejna, duża naprawa przeprowadzona została przez organistę Thielischa w roku 1746.

- 27.04.1714 naprawa organów przez Smarzowskiego
- 6.07.1732 najbardziej niezbędne naprawy organów w kościele przez stolarza Fabiana Sowę
- 20.12.1735 dwie śruby do organów
- 9.10.1741 skóra, klej i robocizna przy naprawie miechów organów w kościele
- 4.07.1748 naprawa organów przez organistę Thielischa (w lecie roku 1746)
- 4.06.1749 naprawa miechów organów przez ślusarza Schreyera, do tego nowe „żelazo” i sześć śrub

Pozytyw (organy szkolne)

Te małe organy używane były w szkole. Nie wiadomo dokładnie, kiedy instrument ten został nabyty, choć można przypuszczać, że nastąpiło to dopiero po otwarciu nowego budynku szkolnego w roku 1725.

- 5.07.1728 śruba do szkolnego pozytywu
- 6.07.1732 naprawa szkolnego pozytywu przez stolarza Fabiana Sowę
- 9.10.1741 skóra, klej i robocizna przy naprawie miechów organów w szkole
- 27.10.1741 pierścienie do miechów i rejestrów szkolnego pozytywu

Szpinet (*Schul-Instrument*)

- 22.07.1724 struny stalowe do instrumentu szkolnego
- 5.11.1725. pióra krucze i stalowe struny do szpinetu

2. Instrumenty smyczkowe

Do grupy tej zaliczamy skrzypce, podstawowy instrument cieszyńskiego zespołu, a także różne odmiany wiol, których nazw na podstawie używanych w archiwaliach nie można jednoznacznie zidentyfikować. Nie wiadomo też, czy w tym przypadku chodzi za każdym razem o inne instrumenty, czy o te same, tylko inaczej nazwane.

Skrzypce

Najczęściej występującą pozycją w ramach wszystkich wydatków muzycznych są struny, głównie skrzypcowe. Wydaje się, że nowe struny kupowano głównie przy okazji większych uroczystości z uroczystą oprawą muzyczną, które wymagały dobrego brzmienia (i czystego stroju) instrumentów²⁷.

²⁷ Struny osiemnastowieczne, przeważnie jelitowe, zużywały się dużo szybciej niż struny produkowane obecnie. Struny zbyt zużyte brzmiały nieczysto i istniało spore prawdopodobieństwo ich zerwania.

28.03.1713 kupno skrzypiec z naciągniętymi strunami
 7.06.[b. daty rocznej] wiązka strun

Skrzypce kościelne (*Kirchengeige*)

Zapewne chodzi tu o instrument, który na stałe przechowywany był w kościele.

2.02.1718 struny do nieużywanych do tej pory skrzypiec kościelnych
 26.10.1722 cztery wiązki strun do skrzypiec kościelnych

Violone lub wiola kościelna (*Kirchenviolon*)

22.07.1724 struny G i F do kościelnego *violone* i trudne do zidentyfikowania części mechaniczne

Violone lub wiola szkolna (*Schulviolon*)

21.02.1724 dwie struny do szkolnego *violone*
 22.07.1724 struna D do szkolnego *violone*
 18.11.1727 struna do szkolnego *violone*

Małe *violone* lub mała wiola (*Kleinviolon*)

10.09.1725 struna do małego *violone*
 20.05.1727 struny do małego *violone*

Violone lub wiola (*Violon*)

15.05.1728 struny do *violone*

Wielkie *violone* lub wiola (*Grossviolon*)

18.11.1727 struna do wielkiego *violone*

Niemiecki bas (*Teutscher Bass*)

30.03.1747 smyczek do niemieckiego basu

3. Instrumenty dęte i perkusyjne

Oboje

19.02.1718 zakup dwóch stroików
 22.07.1724 olej migdałowy do smarowania obojów
 20.11.1724 stroik do oboju
 11.01.1725 tokarzowi za górną część oboju
 20.05.1727 kościana część do oboju, aby dalej nie pękał

Fagot

19.02.1718 zakup dwóch stroików
 22.07.1724 olej migdałowy do smarowania fagotu
 22.05.1725 olej migdałowy do smarowania fagotu

Trąbki

13.07.1723 naprawa trąbek
 6.06.1726 ustniki do trąbek
 30.03.1747 naprawa (łatanie) trąbek

Puzony

- 22.05.1725 olej migdałowy do smarowania puzonów
- 6.06.1726 ustniki do puzonów
- 18.11.1727 mosiężny ustnik do puzonu
- 30.03.1747 ustniki (nie wiadomo, do których instrumentów)

Kocioł (lub kotły)

- 18.07.1713 naciągnięcie skóry kotła
- 8.11.1720 naciągnięcie skóry kotła
- 27.10.1741 para nowych pałek do kotłów
- 18.05.1742 naciągnięcie skóry kotła

Część II

Wybrane materiały źródłowe do historii kultury muzycznej ewangelików cieszyńskich w pierwszej połowie XVIII wieku

1715. 14. luty. Był obchodzony wtorek w tygodniu z. Św. Karola.

z. Św. Karola - Alacium wra. j. 115. fl. 5. 12. 12.
 wra. j. 28 - 11. fl. 5. 12. 12.
 wra. j. - 9. - 11. - 12. fl. 5. 12. 12.

Qu. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 28. 11. 12.
 1. wra. j. - 9. 11. 12.
 11. wra. j. - 5. 11. 12.

Wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 43. 6. 12.

Je. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 6.
 1. wra. j. - 34.
 11. wra. j. - 9. 8. 12.

49. 8. 12.

1. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 6. 1. 6.

Je. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 57. 10. 12.

Je. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 6. 1. 6.

1. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 18. 1. 6.

2. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 5. 17. 12.

3. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 29. 18. 6.

4. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 27. 11. 12.

5. wra. j. 14. fl. 5. 12. 12. - 27. 11. 12.

Wprowadzenie

W niniejszej części zebrane zostały transkrypcje najważniejszych źródeł z archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, związanych z działalnością muzyczną Kościoła Jezusowego i ewangelickiej szkoły łacińskiej do roku 1750. Źródła te, dokumentujące przede wszystkim różne wydatki, należą do trzech podstawowych typów:

1. Rachunki zbiorcze (tzw. księgi rachunkowe) to dokumenty zazwyczaj obejmujące okresy roczne, w których odnotowane są wszystkie wydatki parafialne za ten czas (np. sumy przeznaczone na wypłaty wynagrodzeń, zakup niezbędnych materiałów, naprawy lub wydatki związane z organizowanymi uroczystościami). Zawarte w nich zapisy przychodów i wydatków są najczęściej podzielone na grupy zgodnie z ich pochodzeniem i przeznaczeniem (np. wydatki na budowę, wydatki na wynagrodzenia pastorów, wydatki na wynagrodzenia nauczycieli, wydatki kancelaryjne, wydatki różne itp.), a wpisy/pozycje w ramach tych grup uprządkowane są najczęściej chronologicznie. Poszczególne wpisy są przeważnie dość ogólne w swym charakterze (np. „Salarium Fabri” lub „Chor-Ausgaben”), często też znajdują się przy nich skrótowe odnośniki (np. „Lit. b.”, „No: 40”) do przechowywanych oddzielnie kwitów rachunkowych.

2. Kwity rachunkowe, będące potwierdzeniem (pokwitowaniem) otrzymania wypłaconych sum pieniężnych przez ich odbiorców (wraz z ich własnoręcznymi podpisami), zawierają często drobiazgowo wyszczególnienie pojedynczych wydatków (np. na instrumenty i ich części, nuty, wynagrodzenia dodatkowych muzyków) składających się na te sumy. Kwity te niemal zawsze można przyporządkować (porównując datowanie i sumy) do odpowiednich, bardziej ogólnych wpisów w księgach rachunkowych, kwity będące jedynie potwierdzeniem odbioru zwyczajowego wynagrodzenia (wypłacanego najczęściej kwartalnie), zostały w niniejszym wyborze pominięte.

3. Inne dokumenty (tzw. porządek szkolny, listy, memoranda i inne) o różnej formie, zawierające często bardzo istotne informacje dodatkowe mające wielkie znaczenie dla poznania organizacji życia muzycznego cieszyńskiego zboru luterńskiego.

W poniższym wyborze uwzględnione zostały wszystkie najważniejsze z punktu widzenia niniejszego opracowania dokumenty, a w szczególności kwity rachunkowe firmowane przez kantorów. Uwzględniono też większość wydatków na organizację różnych ważnych

dla parafii uroczystości. Pominięte zostały natomiast regularnie powracające w księgach rachunkowych pozycje dotyczące wypłacanych zazwyczaj kwartalnie uposażeń nauczycieli i muzyków (przykładowe wpisy: „Salarium”, „auf sein Salarium”, „Quartal”, „dem H[err]n. Fabri sein Salarium”, „dem Kirchen-Musico” i in.), oraz większość powiązanych z nimi kwitów rachunkowych¹, o ile wpisy te (lub kwity) nie zawierają innych, istotnych informacji. Co do ksiąg rachunkowych, uwzględnione zostały jedynie te wpisy, które są obszerniejsze lub zawierają istotne dodatkowe informacje. Przykładowe dokumenty nr 18 i 23 wystarczająco obrazują sposób księgowania wszystkich wydatków. Także ogólnikowe pozycje w księgach rachunkowych dotyczące wydatków na cele muzyczne (wpisy jak: „Chor-Ausgaben”, „Music-Ausgaben” i in.) w znacznej mierze zostały pominięte, najczęściej bowiem mają swoje odpowiedniki w uwzględnionych tu, dużo bardziej szczegółowych kwitach rachunkowych.

Zasady transkrypcji. Niniejsza transkrypcja ma przede wszystkim na celu odwzorowanie w formie drukowanej rękopiśmiennych wersji przedstawionych tu dokumentów, tak aby czytelnik mógł zweryfikować informacje pojawiające się w części pierwszej tej publikacji. Podczas jej opracowywania edytor kierował się standardowymi wytycznymi do sporządzania transkrypcji archiwalnych², jednak uprościł je i dostosował do potrzeb użytkownika niniejszej publikacji.

I tak:

1. Przedstawione odpisy są wierne co do użytych w nich znaków literowych, jednak bez rozróżnienia pisowni literami łacińskimi i niemieckimi; odpisy oryginalnych fragmentów tekstu drukowane są tu kursywą.
2. Ortografia, pisownia wielkich i małych liter, pisownia łączna i rozłączna oraz interpunkcja pozostaje w zgodzie z rękopiśmiennym oryginałem, w przypadku wątpliwości edytor decyduje według swej wiedzy i uznania.
3. Dopiski edytora umieszczone zostają w nawiasach kwadratowych.
4. Fragmenty nieujęte w transkrypcji lub pominięte oznaczone zostają znakiem [...].
5. Fragmenty niejasne lub całkowicie nieczytelne oznaczone zostają znakiem [?].
6. Brakujące czy uzupełnione fragmenty umieszczone zostają w nawiasach kwadratowych.
7. Występujące w oryginale skróty i abrewiatury zostają, jeśli to konieczne dla zrozumienia tekstu, rozwinięte i umieszczone w nawiasach kwadratowych.
8. W miarę możliwości zachowana zostaje struktura przestrzenna poszczególnych dokumentów (jest to istotne szczególnie w przypadku ksiąg rachunkowych), zachowane zostają występujące w tekście podkreślenia i wykreślenia, znaki powtórka, linie przerywane wypełniające rubryki zostają zastąpione znakami współczesnymi.
9. W transkrypcjach ksiąg rachunkowych zasadniczo pominięte zostają sumy częściowe na końcu lub początku danej strony („Latus”).

¹ Wynagrodzenia muzyków omówione zostały w części I niniejszej publikacji. Trzeba raz jeszcze zauważyć, że kantorzy postrzegani są przede wszystkim jako nauczyciele szkoły łacińskiej i w tej funkcji występują się też w większości rachunków.

² Por.: H.W. ECKHARDT, G. STÜBER, T. TRUMPP: „*Thun kund und zu wissen jedermanniglich*“ *Paläographie – Archivalische Textsorten – Aktenkunde*. Köln 1999, s. 12–59.

Jednostki obrachunkowe. Użyte tu jednostki obrachunkowe (nazwy często używane były wymiennie) to:

f., fl. lub fr. = floren, gulden, talar reński (*Floren, Gulden, Thaler rheinisch*)

sg. = grosz srebrny (*Silbergroschen*)

xr. = krajcar, krucierz (*Kreuzer*)

d. lub h. = fenig (*Pfennig*) / halerz (*Heller*)

W literaturze spotyka się najczęściej przelicznik 1 fr. = 20 sg., a 1 sg. = 3 xr. = 12 d.³

W przypadku monety zdawkowej spotykamy jeszcze halerze, będące nominalnie połówkami fenigów, niekiedy jednak używane zamiast fenigów, lecz z użyciem innego przelicznika, tj. 1 sg. = 3 xr. = 18 h., tj. 1 fenig = 1½ halerza. W księgach rachunkowych i na kwitach skróty d. i h. (a także obie jednostki obrachunkowe) używane są zamiennie i wedle uznania piszącego, tak, że na pierwszy rzut oka często nie można określić, czy chodzi o fenigi, czy o halerze.

³ Za: C.G. LUDOVICI: *Allgemeine Schatz-Kammer Der Kauffmannschaft Oder Vollständiges Lexicon Aller Handlungen und Gewerbe...* Dritter Theil. Leipzig 1742, s. 293.

1. Fragmenty ze statutu szkoły, tzw. porządku szkolnego (*Schulordnung*), dotyczące obowiązków kantora, a także nauczania retoryki, poezji i muzyki

1. Statut szkoły, wersja oficjalna z roku 1728 (w APEAC, sygn. 1640) z uwzględnieniem usuniętych fragmentów z wersji pierwotnej (w APEAC, sygn. 1643) i wersji szkicowej (w APEAC, sygn. 1642).

Schul-Ordnung

Welche zeithero die Norma

derer Præceptorum u[nd] Discipulorum

*scholæ Aug[ustanae]: Conf[essionis]: vor Teschen gewesen
und worvon allbereit A[nn].º 1728.*

das Originale

der allhier von Ihro Kay[serlichen]: u[nd]. König[lichen]:

May[estät]: allergn[ä]d[igst] angeordnet gewesenenen

Commission übergeben

und durch dieselbe an allerhöchst

gedachte Ihro Kay[serliche]: u[nd]. König[liche]:

May[estät];, nebst ihrem Bericht

allerunterthänigst

übersendet worden.

[...]

Caput III.

Von den besondern Pflichten

des Rectoris, Con-rectoris und

Collegarum, wie nicht weniger

Directoris Chori Musici u[nd]. Cantoris

[...]

[s.] 40

[...]

§ 3

Wegen des Cantoris sind auch noch einige

besondre Stücke zu bemercken, als Pflichten,

die denselben hauptsächlich u[nd]. vor andern angehen,
neml[ich]: 1. Es soll derselbe nicht allein, wie an-
dre Præceptores alle vorangeschriebene u[nd].
Gewissens Wegen obliegende Pflichten, bey
dem Schul- und Informations-Wercke flei-
ßig beobachten, sondern auch speciale Sorge
tragen, damit das Chor wohl bestellet, u[nd].
die nöthigen Gesänge sowohl als Responsoria
und erforderl[iche]. Music gebührend verricht worden.
2. Dannenhero die Wochentl[ich]. ausgesetzten
Singe-Stunden fleissig und ordent[lich]. abwarten,
die Kinder in allen Classen exploriren u[nd].
aussuchen, welche er tüchtig u[nd]. geschickt be-
findet zum Singen, darzu encouragiren u[nd]. an-
halten, auch sie umso viel eher zu perfection-
iren priuatim unterweilen vornehmen. /

[tu w wersji pierwotnej (w APEAC, sygn. 1643, s. 62), wykreślone:

3. Die jenigen Kinder aber, welche eben o[hn].
sonderl[iche]. capacität zur Music und Singe-
Kunst bezeigen, soll er doch wenigstens die in
der Kirche gewöhn[lichen]: Lieder lehren.]

[s.] 4l

3. Durch den Custodem soll er ferner
allemal Sonnabends nach der deutschen Præ-
parations-Erbauung aus der Sacristey die
Sonntags anzustim[m]enden Lieder abhohlen lassen.

[tu w wersji pierwotnej (w APEAC, sygn. 1643, s. 62), wykreślone:
und auch hernach

denen übrigen Præceptoribus melden lassen,
damit sie in der Sam[m]lungs und Vorbereitungs-
Stunde, welche vor dem öffent[lichen]. teütschen Got-
tesdienst gehalten wird, dieselben den Kindern
anzeigen, um sie in ihren Büchern zu mercken, und
hernach in der Kirche desto ungehinderter auf-
zuschlagen und mit singen zu können.]

4. Insonderheit soll nun aber Director
Chori Musici Vorsorge tragen, damit
auf dem Chor, alles ordent[lich]: zugehe, dieje-
nigen, die er vor tüchtig ~~erkennt~~ befindet, von den
Schülern bey dem Pulpete stehen, doch nicht
als todte, sondern als lebendige Personen, die

ihren Mund zum Lobe Gottes aufthun können;

*Bey angestelter Music einem ieden
seine Stim[m]e u[nd]. was sonst nöthig zu
rechter Zeit geben u[nd]. anmelden mithin
alles dermassen disponiren, damit
nicht Unordnung entstehe, u[nd]. die Gemei-
ne geärgert werde. Hierbey ist auch noch
zu erinnern, daß, wenn es die Noth er-
fordert, u[nd]. zu gehöriger Zeit indiciret wird,
derjenige welcher die Orgel tractiret, dem
Cantori assistiren solle.*

*5. Wenn Braut- Messen u[nd]. Begräbnisse begehret
werden, soll Cantor gleichfals dahin bedacht seyn,
damit die Music Christl[ich]. vernünfftig u[nd]. erbau[lich].
eingrichtet, u[nd]. diejenigen, welche dabey zu thun haben,
in gebührender Activitæt, Sittsamkeit und Bescheiden-
heit gehalten werden.*

[tu w wersji szkicowej (w APEAC, sygn. 1642), nieuwzględnione w wersji ostatecznej:

*7. Ist auch in der abgedachten allbereit vor die Cantores
unserer Kirche und Schule aufgesetzten Instruction diese nützl[iche]. Anmer-
ckung befindl[ich]. welche billig solte in Acht genom[m]en werd[en]*

- Weil 2. Cantores bey uns sind, davon einer das Chor
- regieret, der andere die Orgel tractiret, so sollen sie,
- wen[n] es nicht noth, daß beyde Zugegen seyn, alterna-
- tim das Chor abwarten, sonderl[ich]. bey der Polnischen

*Predigt, Com[m]union und Catechismo. Z[um]. E[xempel]. Wer
Sonntags bey der teutschen Com[m]union gesungen, der kan
unter der Polnischen Predigt nach Hause gehen, und Zur
Polnischen Com[m]union wieder kom[m]en, dahingegen der andere
unter der Polnischen Predigt und bey dem Polnischen Ca-
techismo Zugegen seyn soll, Zu welcher letzten Er die
Polnischen Schüler in die Kirche führen, sie bey dem Altar
vor sich stehen laßen, auf sie acht haben und fleißig noti-
ren soll, wo er etwas unanständiges an ihnen wahr nihmt:
Bey den teutschern Predigten aber sollen sie alle Zugegen
seyn mit ihren discipeln.]*

[...]

[s.] 49

[...]

8. Weil auch nach Anzeige Cap[itel]: III.

§. 3. Director Chori Musici die freyheit

*hat, die Kinder, welche Er zum Singen
tüchtig findet, aus allen Classen auszu-
suchen, und die übrigen so viel nöthig
das Chor rechtschaffen zu bestellen üben soll,
so soll ihm ein ieder Discipul hierin falls
ohne Weigerung folgen, da denn diejenigen,
welche sich vor andern in der Vocal-Music
hervorthun werden, einiges Bene-*

[s.] 50

ficiu[m] davor werden zu genießen haben.

[...]

[s.] 125

[...]

Caput VII. /

*von der Oratori d[er]. Rhetorica, Poësie
und Musique. /*

§. 1. /

*Es werden hier drey Dinge zusammen
gesetzt, welche zwar darinnen überein-
kommen, daß sie demjenigen ein ange-
nehmes Ornamentum geben, der sie wohl*

[s.] 126

*gefasst, und nütz[lich]: zu gebrauch[en] weiß;
allein in Ansehung ihrer Nothwendigkeit
sehr weit unterschieden sind.*

*Denn ohne die Musique kan ein ieder in
iedem Stande ein geschickter Mann, u[nd]. ohne
die Cultur der Poësie ein rechtschaffener
Gelehrter seyn; Ohne eine vernünfftige
Oratorie aber bleibt der Mensch bey der
weiläufftigsten Erudition unbrauchbar,
und kan das was er weiß zum wenigsten
andern nicht zu einem gewünschten Nutzen
anwenden oder mittheilen. Dannenhero
in einer zum gemeinen Besten angelegten
Schule billig vor vielen andern Dingen
darauf fleiß u[nd]. Aufmerksamkeit zu wenden.
Es bestehet aber die wahre Redner-Kunst
nicht in einer Anleitung zu einem leeren
Gewäsche, krafft derer die Jugend unter-
richtet wird, von unnützen Dingen, oder
doch nicht sattsam bekannten Dingen*

*einen hauffen zusammen gestoppelten
Worte her zu plaudern; auch nicht in
einer Menge Rhetorischer Regeln von*

[s.] 127

*Tropis, Figuris ss. sondern in gründ[lich]:er
Unterweisung, wie man zu einer angenehmen
fertigkeit gelangen könne, das was man
erst selbst genugsam gefasset hat, durch
Mund und feder andern wiederum wo es
erfordert wird, auf gehörige Weise, ordent[lich]:
deut[lich]: u[nd]. zierl[ich]: vorzutragen, u[nd]. zu com[m]uniciren.*

§. 2.

*Es werden aber hierzu zwey Stücke erfordert,
1.) eine fleissige und ordent[liche]: Übung,
2.) kurtze aber doch zu läng[liche]: Regeln, nach
welchen die Übung glück[lich]: kan getrieben werden.*

[...]

§. 3.

*Es darff wohl, wie oben erinnert worden,
nicht ieder Gelehrter verse machen
können, doch soll er billig im Stande
seyn, wenigstens von einem Carmine
vernünfftig zu urtheilen Damit nun unsre
Jugend auch darzu angeleitet werde, so
sollen die in Classe secunda et prima
1. Kurtze Paæcepta von der Lateinischen
sowohl als teutschen Prosodie gegeben.
2. hernach was zur Verfertigung ei-
nes geschickten Carminis in beyden Sprachen
gehöre, gezeiget.
3. Ein Lateinischer Poët, nem[lich]. Hugonis
pia Desideria gelesen, id[em]. in beyden Sprachen
4. Wöchent[liche] Exercitia poëtica*

[s.] 131

*vorgenommen warden. Dergleichen sind
Translationes ex uno genere in aliud
versione, liberæ Elaborationes; welches dieje-
nigen, die von Natur eine Geschicklichkeit
zur Poësie besitzen, dahin bringen kan,
selbst etwas zu elaboriren, die übrigen aber
ein billiges Judicium von einem Carmine
zu füllen künfftig machen wird.*

§. 4.

*Was endlich noch die Musique belanget,
so soll dieselbe fleissig getrieben werden.
Denn es sollen nicht allein die Wochentl[ich]:en
dazu ausgesetzten Stunden ordent[lich]: gehalten
und abgewartet werden, sondern es sollen
wie P. I. erinnert, die Cantores freyheit
haben, ex qualibet Classe diejenigen aus-
zulesen, welche sie vor tüchtig finden
zum Singen, und mit Ernst dazu anhalten.
Damit aber auch ein stimulus an Seiten
der Schüler seyn möge, so sollen die 18. Fr. r[heinisch]:
welche aus einer bekannten fundation
bey unserer Kirche gestiftet worden, alle-
mal diejenigen zwey Knaben geniüssen,
welche sich am besten im Singen üben,
[s.] 132
und darinnen geschickt worden; wie auch
wenn sie arm, mit freyer Wohnung
u[nd]. ~~Wohnung~~ Kost bey unsern ietzigen Anstal-
ten versorget werden.
[...]*

2. Wybrane zapisy w księgach rachunkowych i kwity rachunkowe

1. Wpisy w księdze rachunkowej (w języku czeskim), odnotowującej różne wydatki z roku 1709 związane z wizytą w Cieszynie hrabiego Zinzendorffa i uroczystościami inauguracyjnymi Kościoła Jezusowego (w APEAC, sygn. 600); por. il. 2

[...]

26.

	<i>Wýdany Peniez</i>	<i>fr:</i>	<i>Xr:</i>	<i>H.</i>
	[...]			
4. Aug[usti].	[...]			
	<i>Skoczowskemu Organistowi</i>	1	-	-
	[...]			
7. Aug[usti].	<i>P[anu] Cantorowi Discretie ...</i>	9	-	-
	[...]			
11. dito	[...]			
	<i>Itt[em]. Cantorowi okrom wýsspsa- nych 9. fr. gesscze dano Discret[ie]:</i>	6	-	-
	[...]			

2. Pismo kantora Georga Gürtlera z 11.10.1709 r.: zestawienie wydatków za podróż i nowe ubrania (w APEAC, sygn. 604)

*Hoch wohl Edlgebohrner Ritter
und H[err]
Gnädiger herr.*

*Die Von E[uer]. Gnaden neulich gegebene gnä-
dige Resolution wegen des gemach-
ten Reyse Unkosten, habe auß Tit. pl.
H[err]n Archidiacono dem H[err]n Muthmann*

vernom[m]en, wie daß erwehnte Unkosten
 vorhero Specificiret werden solten.
 Nun ist es wohl unmöglich aller par-
 ticularien Zu gedencken. Will demnach
 Nur überhaupt Zu E[u]er Gnaden beliebigen
 Nachricht dieses hirher setzen, daß
 die Unkosten in allem auf 4 Rth und
 18 Sg sich belaußen. Wann dann nun
 Zu Verfertigung meiner neuen Kleider an-
 noch gewisse Sumptus erfordert werden,
 Also ergethet mein unterthänigstes Bitten
 an Eu[e]r. Gnad[en], Selbte wollen geruhen
 mir eine Anweisung Zu thun, wo ich
 solchanes Geld abfordern soll. Will
 solche hohe Gnade jederzeit schuldig
 erkennen, und mir die Gnade ferner
 außbitten, daß mich kan nennen

Euer Gnad[en]

Twischen d[en] 11. Octob[ris].

A[nn]o 1709.

unterthänigster

das außzugli[che]: ist Richtig bezahlet

G: Gürtler. Cantor

M[anu] p[ro]pria

3. Wpisy w sumarycznym zestawieniu finansów kościelnych ze stycznia 1713 roku, odnotowującym przychody i wydatki z lat 1709–1712 (w APEAC, sygn. 600); por. il. 1

[fol. 3r]

[...]

fr. Sg: H.

Außgab Geschenckter Kirchen Gelder nebst
 dem Bestandt.

[...]

III

Geschen-
 cke zur
 Music

Es beträgt die Einnahme Lit: A.N.3. pag: 18. Zur
 Orgel insonderheit von H[err]n Director in
 Bielitz 444. fr:

Item zur Chor-Music

von andern Christen 99. fr:

Latus p[er]. Se- 543. fr:

543 - -

Außgaben und Berechnung

sub Lit: D.

N. 3. 486. fr: 2 sg: 9. H:

Bleibet im Bestande fr: 57: 2: 9.H:

[...]

4. Wpisy w prowizorycznym zestawieniu wydatków za rok 1710⁴ w języku czeskim (w APEAC, sygn. 604)

I[n]: N[omine]: J[esu]: Anno 1710.

Prziyem, a Wydani Peneß, Roznÿch, Kostelnÿch;

1. Zustallo wsestie od Prwssicho Potztie Konaneho 1. fr: 3 x: -

d: 2. Jan: Prziyato od Wel: Pana Carla Fragstejna Peneß na Kostel 56 f: 12 x:

d: 3. Jan: Prziyato Peneß Kostelnÿch 99 f: 24 x:

Steho dano Gmizkowj 100. - -

Organistowi 4. - -

Wasse 4. - -

Muražom doplaczeno 2. - -

Ssklarzowi za miasto 2. - -

Stolarzowi dano 2. 30 -

d: 7. Janu: Prziyato Peneß Kostelnÿch 35. fr: 32 x:

dano Wasse 4. f. - -

[...]

na drzewo Cantorowi - 24. -

Kantorowi Služby na ¼ lethu 20. - -

[...]

Organistowi 1 30 -

[...]

d: 23. Aprilis dano Pruchenskemu 4. f. 30. x. -

[...]

d: 13. 8bris [...]

14. Cantorowi] 20 f. -

[...]

5. Wpisy w księdze rachunkowej za rok 1710 w języku niemieckim (w APEAC, sygn. 606)

	<i>Außgabe des Kirchengeldes</i>	<i>f.</i>	<i>xr.</i>	<i>h.</i>
1710.	<i>dem Gmyzek von Tierlitzko</i>	100	-	-
	<i>dem Pruchenski von Skotschau</i>	4	-	-
	<i>denn Wächtern beÿ der Kirche</i>	4	-	-
	<i>denn Maurern</i>	2	-	-
	<i>dem Glaser</i>	2	-	-
	<i>dem Tischler</i>	2	30	-

⁴ Wcześniejsza, nieuporządkowana wersja tego zestawienia znajduje się w APEAC, sygn. 602.

<i>Abermahl den Kirchenwächtern</i>	4	-	-
[...]			
30. <i>Jan vor 3. Tische u[nd] 2. dutzent Stühle</i>	10	21	-
<i>dem Glaser</i>	1	30	-
<i>vor die Steine</i>	4	48	-
<i>it[em].</i>	8	24	-
<i>Auf holtz dem Cantori</i>	-	24	-
<i>dem Cant[ori]: ¼. Salar[ium]:</i>	20	-	-
[...]			
d. 11. <i>Martij</i> [...]			
22. <i>dem Pruchenski</i>	1	30	-
[...]			
d. 8. <i>Apr[ili]s.</i> [...]			
23. <i>dem Pruchenski</i>	4	30	-
[...]			
12. <i>Oct[obris]:</i> [...]			
14. <i>dito Dem Cantor pro Sal[ario]:</i>	20	-	-
[...]			

6. Wpisy w księdze rachunkowej za lata 1713–16⁵ w części dotyczącej wynagrodzeń nauczycieli (muzyków) i wydatków z nimi związanych, a także wydatków na uroczystości kościelne (w APEAC, sygn. 633)

[s.] 43.

[...]

IV.

Schul – Herren – Spesen:

[...]

[s.] 44.

[...]

f. sg. h.

3. *Auf den seel[igen]. H[errn]. Augustum Moebium. Con-R[ectorem].*

Muscovia – Lusatum:

a.) *Ordinari-Salarium, à 100. fl.*

Termin. 26.07. War bezahlt biß dahin 1712.

Vom 26. Oct. 1712. biß dahin 1713. laut N. 80 in 7. Posten 100 - -

*Vom 26. Oct. 1713. _____ 1714. also, daß, weil Er wegen des
den 14. Aug. 1714 vorgegangenen Bücherbrandes fort muste,
Er auf dieses Jahr, laut N. 81. in 8. Posten empfangen* 83 6 12

b.) *Haus-Zins, à 10. fl. Term Idem: bezahlt item.*

Vom 26. Oct. 1712. biß 26. Apr. 1713. 5 - -

[...]

⁵ Księga ta sporządzona została osobiście przez pastora Muthmanna – stąd też pierwszoosobowa forma niektórych wpisów.

[s.] 45.

[...]

A. 1713. 26. Apr. Zog Er in das neue Stübchen, wo jetzto H[err]. Nigrini, biß beyderseits Heÿrath eine Separation nöthig hatte.

Zu dieser nachhero dem H. Nigrini verlassenen wohnung hatte Er selbst einige fenster gekauft, davor Er laut N. 82. bekom[m]en 15 - -

A. 1714. term[ine]. Georgi bezog Er wieder die Miethung bey H[errn].

Heinrich Sokolowski, davor das à 2. fl. gesteigerte Mieth-lohn d[en] 30. May, laut N. 82. b. anticipiert, à 12 - -

c.) Extra-Spesen:

Es war Ihm wegen Schlagung der Orgel am 26. Oct. 1713.

an Jährl[ich]. à 20. fl. verwilliget. drauf bekam Er, laut

N. 83. in 2. Posten 20 - -

Beÿm Abschiede empfang er pro Viatico, laut Assignment

und Quittung N. 84. a. b. 40 - -

4. Auf den seel[igen]. H[errn]. George Gürtler.

Dülleno – Hung. Cantorem:

Er wurde, als ich in Wien war, anhero revociret.

In H[errn]. Schmiedts Rechnung steht davon:

1714. 19. Nov. Dem Bothen, so seine Vocation nch Bilitz truge,

4. sg. 12. h

1715. 11. Feb. Salarium anticip[iret]: 6. fl.

16. Jul. schrieb ich, auf H[errn]. Hentschels Andeutung, daß

die Frau Paul – Nesitziusin in Bielitz Zu seiner her-

ausreise aus Eperer 20 fl. vorgestreckt, aber sol-

che nun der Kirche schencket, (: wie sie auch in mei-

nen Einnahmen p.8. eingerücket :) solche auch hier

als Ausgaben auf Ihn ein : 20 - -

Auf sein Salarium à 115. fl. empfing Er von mir, laut

Qvittungen N. 85. a. b.c. d. biß Zu seinem d[en] 2. Jun[i]. erfolgten

Tode 34 - -

da Er nun ¼ Jahr, 1. Monath u[nd]. 11. tage hier gewesen, und also 43 fl. 6. sg.

12. h. hätte bekom[m]en soll[en]; hingeg[en] aber Ihmo H[err] Schmidt anticipiret: 6. fl.- -

und ich am Salario 34. - -

it[em]. Begräbniß-Kosten (N. 85. e.) 9. 8. -

id est 49. 8. -

Als hat Er biß in die Erde übernom[m]en 6. fl. 1. sg. 6. h.

[...]

[s.] 46.

[...]

f. sg. h.

Nun verwilligten die Tit. pl. H[erren]. Vostehet seier verlaßenen schwangern frauen, einer Schemnitzerin, das halbjährige

<i>Salariuman Wittwengeldern à 57. fl. 10. sg. Weil aber</i>			
<i>der Seelige</i>	1.) <i>aus der Cassa übernom[m]en</i>	6. fl. 1. sg. 6. h.	
	2.) <i>dem Mizia schuldig war</i>	18 — - — - —	
	<i>(welches auch dieser den 14. Iun. übernom[m]en, aber laut p. 9. der Einnahmen der Kirche gegeben; daher es auch hier als Ausgaben setz[en] muß)</i>		
	3.) <i>dem George Sliwka von Ustron item schuldig gewesen, so Ihm gegeben</i>	<i>word[en]: 5. 17. — id est 29. 18. 6.</i>	
<i>Als bekam Vidua, præsente D[omi]no Pastore, AE dituo, Mizia,</i>	<i>nur noch</i>	27	11 12
<i>Haus-Zins habe durch den Küster 1715. 17. Iun. als vor ein halbes Jahr (weil es wird gesteigert word[en]) seith Weÿhnacht[en] biß Johan[ni]. an H[errn] Sokolowskj gezahlt, nochm[als].</i>			
		10	- -
 <i>5. Auf H[errn]. Jonam Nigriny , Dülleno – Hung. Cantorem:</i>			
<i>A. 1713. wurde Er anhero vocirt.</i>			
	<i>den 8. Iun. holte der Wentzel von H[errn]. Kloch die catehgoricam von Ihme ab, und bekam Reisegeld</i>	3	- -
	<i>3. Aug. vor fracht u[nd]. Zehrung von Düllen bisher : N. 86. a</i>	6	- -
<i>Sein Salarium ist à 100. fl. Termin 12. Aug. 1713.</i>			
	<i>Vom 12. Aug. 1713 biß dahin 1714. (laut 86. b. c.) in 9 Posten</i>	100	- -
	<i>Vom _____ 1714. _____ 1714. also:</i>		
	<i>Von mir, eben laut c. in 5. Posten</i>	60	- -
	<i>Von H[errn]. Schmiedt, laut s[eine]r. Rechnung, in allem 50. fl und also 10. fl. pro Anno futuro drüber.</i>		
	<i>Vom 12. Aug. 1715. biß dahin 1716. also:</i>		
	<i>Von mir, (laut N. 86. d. e. f.) in 14. Posten</i>	81	15 -
[...]			
[s.] 47			
V.			
<i>Kirchbedienten – Spesen:</i>			
<i>allwo</i>			
<i>(1.) der Küster, Johann Gawron:</i>			
[...]			
[s.] 48.			
[...]			
<i>d.) Extrà:</i>			
	<i>Wegen des von Pfingsten 1712. biß dahin 1713 verwalteten Cantorats, ward ihm Zugestand[en], und laut N. 87. o. gezahlet</i>	30	- -
[...]			

[s.] 50.

[...]

(5.) Orgel – Zieher:

der Wilim Mazur, ein Schneider aus Lissna, Zog vom Anfang der Kirche, biß zum Sonntage Esto mihi 1716.

Zu des seel[igen]. H[errn]. Platani Zeiten hat Er Sonntäg[lich]. 1. sg. aus dem Klingbeutel bekom[m]en. Nachhero bekam Ers o [?] denn Er solte p[ro] pausch[?] angenom[m]en werden. So zahlte ich ihm pro interim biß zur völligen Ausmachung:

1713. 23. Sept.		4	-	-
1714. 25. Feb.		2	-	-
14. Apr.		2	-	-
4. Aug.		2	-	-
1715. 7. Apr.		1	-	-
26. May		1	-	-
28. Dec.		3	-	-

i. e. 15. fl. auf 5. Jahr und druber. Er mach aber noch einige prætension.

1716. ☉[=Sonntag] esto mihi (23. Feb.) wurde es dem George Hert, Jungen bey dem H[errn] Pastore, conferirt; der bekam biß ad Dom[inica]. Miseric[ordia]. D[omi]ni. exclusivà, d[en] 24. apr.[ilis] (N. 90.)

- 14 -

(6.) Böhmischer Choralist:

Als A. 1715. 2. Jun. der H[err]. Gürtler gestorben war, fing sobald Jan Student, alias Piekarz, von Mosty bey Teschen, den Polnischen Singe-Gottesdienst an Zu verwalten, welchem ☉[=Sonntags] und festtäg[lich] wie auch an Bußetagen à 6. grosch[en] assignieret word[en]. So bekam er

[...]

[s.] 51.

[...]

vom 2. Jun. 1715. als Dom[inica]. exaudi biß ad XI. Trinitat[is]. inclus[ive]. von 22. malen		1	13	-
vom XII. Trinit[atis]. biß 1. Adv[ent]. 1715. inclus[ive]. 17. mal		1	5	9
vom 2. Advent 1715, biß grün ☿[=Donnerstag] 1716. inclus[ive]. 30. mal.		2	5	-

(7.) Catechismus-Sänger:

Michaël Grudezkj, von Rakow aus Ungarn, hier studierend,

bekam A. 1714. 3. Sept. laut N. 91. 1 6 12
It[em]. laut H[errn] Pastor[is] Rechnung, 1715. 31. Jan. 10. sg. 12. h.

[...]

[s.] 52.

VI.

Neben-Ausgaben

[...]

[s.] 57.

3.) Bothen-Lohn und Porto-Gelder.

[...]

1716. [...]

2. May einem Bothen der zu dem morgend[en]. Freuden-
feste die Trompeten in Freÿstadt geholt

- 3 -

4.) Ehren-Pforte-Ausgaben, und alia Zu dem 1716. 3. May
wegen der Geburth des Allerdurchl. Ertzhertzogs und Prin-
zen von Asturien, gehaltenen Freuden-Feste.

[en] 1. May vor 1000. gantze Schloß-Zwecken

1 10 -

vor 36. stück Spagett

1 16 -

2. May vor 80. Zweÿ-gröschel-Lichte

2 - -

vor 6 lb.[=Pfund] Pulver à 7. sg.

2 2 -

[...]

[s.] 58.

[...]

2. May den Leuten, so die 4. Falconetten vom
Schloße hergeführt

- 2 -

3. May denen 2. Trompetern von Freÿstadt

3 - -

4. ____ dem Mahler wegen der Emblematum

5 - -

dem Tischler vor Rahmen dazu

1 14 -

denen 3. Constablern

- 17 -

5. ____ dem Zim[m]ermann vor ꝥ[=Samstag] und ☉[=Sonntag]
fest tag und nacht

- 10 -

denen 4. hand[werkern]. und 2. Wächtern dabey

1 2 -

vor 1. sß [Fass?] tünchen

- 4 -

vor 2. Wagen Reisig

1 - -

[...]

6.) Gratial-Gelder und Verehrungen:

A. 1713 [...]

[s.] 59.

[...]

27. May. denen Hasling[ischen] Hautboisten, so am Kir-
chen-feste musiciret

4 - -

20. Jul. dem lieder[lichen] Kunstpfeiffer Galle, das re-
solvierte letzte Gratial

10 - -

[...]

1715. [...]

30. Sept. dem H[errn]. Andr[reas]. Fabri, der hier eine Sing-Pro-
be gehalten, das bewilligte Viaticum à 3 -

[...]

[s.] 60.

[...]

8.) Chor-Gelder:

A.1713.	28. Mart. vor eine bezogene Geige	2	-	-
	7. Jun. vor ein Gebund Sayten	2	-	-
	18. Jul. vor das Beziehen der Paucken	2	-	-
	23. Dec. vor ein deutsch[es]. Gesangbüch[lein]. Edit. Breßl. 1713 in 12.	1	2	12
1714.	27. Apr. vor Reparation der Orgel an den Sma- rzwowski 3. Tage	5	-	-
	28. Jul. dem Duda vor die Erweiterung des Sin- ge-Chors 1. Tag à 5. Mann	1	9	-

7. Wpisy w sporządzonej przez pastora Muthmanna księdze rachunkowej za rok 1716, w części dotyczącej wydatków: „II. / Ausgaben / von der vorstehenden eingenom[m]enen Summa.“ (w APEAC, sygn. 611)

f. sg. h.

II.) Andre particulier-Ausgaben:m. Jun. [...]

30. dem H. Nigriny vor das Orgel-spielen, vom 12.

Aug. 1714. biß wieder dahin 1716. laut

Quitt. lit. (c.) 30 - -

[...]

m. Aug. [...]

17. [...]

dem H. Kogler, Rectori, auf sein Salarium, laut

der Salarien-tabell 10 - -

dem H. Nigriny desgleichen, tractiere[n] der Orgel, l. (ee.) 10 - -

[...]

M. Sept. [...]

23. des H. Fabri Wohnung vom heutigen dato an
numerirt. Vid. Salarien-tabell, und lit (ff) 19 - -

[...]

dem H. Fabri Reise-Kosten, laut seinem Ver-
merck lit (g.) 15 19 -

8. Kwit Jonasa Nigriniego z dnia 30.06.1716 r.: odbiór dodatkowego wynagrodzenia za grę na organach w latach 1714–1716 (w APEAC, sygn. 611)

Ich Endes unterschriebener thue hiermit Kund, daß vermöge

beliebter Discretion Eines Löbl. Collegi, derer Tit. plen.

Gn. Gn. Hn. Hn, Vorsteher der Evang. Kirchen vor Tesch[en],

ich pro Directione Chori, insonderheit aber vor

das Spielen auf der Orgel (: welches à 12 Augusti

1714. biß ejusdem currentis 1716, das ist, Zwey gantze

Jahr ohne Abrechnung verrichtet :) mit dreißig

rf. richtig contentiret worden. Vor welche wurck[lich].

Zu meinen Händen Paar ampfangene Gelder hiermit

meine[n] allerseits Gn. Gn. Hn. Patronis allergehorsamst

dancke, und Selbige gebuhrends auff's Kräftigste

davon goittire, auch meine getreue dienste auff's

Kunfftige gehorsamst anbiete.

Datum 30. Juni 1716. Tesche[n]

Jonas Nigriny

hact.[?] Cant. et Coll.

9. Kwit Andreasa Fabriego z września 1716 r.: zestawienie wydatków podczas podróży z Prešova (Eperies) do Cieszyna (w APEAC, sygn. 611); por. il. 7

Ao 1716. Reise-Unkosten. rth. sg.

d 25. August: von Eperies biß Leütschau

dem Fuhrman[n] gezahlet. 2. 24.

6. Sept: Aus Leütschau biß Geib. 1. 10.

7. d Aus Geib biß auff das Wasser. - 4.

9. d dem Flößman biß Silein: 2. 8.

15. d von Silein biß Teschen 3. 10.

Sonsten verzehret und nothwendig

ausgeben müßen - 23.

Thut 10. 19.

A. Fabri

10. Wpisy w księdze rachunkowej z roku 1717 w części dotyczącej wydatków (w APEAC, sygn. 611)

[...]

II.

f. sg. h.

Ausgaben.

der vorstehenden Einnahmen

bey der Kleinen Cassa

A. 1717.

m. Jan. 8. [...]

dem H[errn]. Nigriny wegen der Orgel, l. lit. (b.) 15 - -

[...]

m. Aug. 31 Vor H[errn]. Koulhaas⁶, Cantorem Olsnischem, das resolvirte

gratual seines hier zur Music-Probe gewesenenen Lohnes

wegen, laut nachheriger Quitt[ung]. (n.) 12

11. Kwit Andreasa Fabriego ze stycznia 1718 r.: odbiór 12 florenów na wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 611)

Hiermit bescheinige Endes unterschriebener daß das gebührliche Chor-Geld nemlich 12 fl. richtig erhalten

A°. 1718.

Mense Januarij

And. Fabri

Coll

12. Kwit Jonasa Nigriniego z dnia 12.02.1718 r.: odbiór kwartalnego wynagrodzenia i dodatku za grę na organach (w APEAC, sygn. 611)

Ich Endes unterschriebener thue mit gegenwärtiger Quitung Kund, daß heute dato mein Schul-Quartal aus der Kirchen-Cassa Paar und richtig empfangen habe, nemlich 25. rf. ingleich von der bißhero beliebten Discretion vor das Orgel-Schlagen 10. rf. mit beygefügetem hertzlichen wunsch, Gott wolle an deßen Statt unsere liebe Jesus-Kirche anderwärts wieder reichlich seegen.

Jonas Nigriny

Teschen d 12 Febr. 1718

13. Zapis w księdze rachunkowej z roku 1717: wynagrodzenia kantorów Fabriego i Nigriniego oraz dodatek za zatrzymanie książek Andreasa Fabriego na granicy węgiersko-śląskiej w roku 1716 (w APEAC, sygn. 611)

[...]

II.

f. sg. h.

Ausgaben:

von der vorstehenden Einnahmen

Anni 1718.

⁶ Prawdopodobnie Johann George Koulhaas (1662–1730), od 1690 r. nauczyciel i kantor gimnazjum w Oleśnicy; por.: <https://agoff.de/?p=49048> (dostęp z 7.10.2020 r.)

[...]

m. Febr: 1. dem H[errn]. Fabri Music-Geld, laut lit. a. 12. fl. 12 - -
 id[em]. dem H[errn]. Nigrini pro Salario, laut Quitt. lit. b. 12 18 3.
 N[ota]. Er hatte eod[em]. bekom[m]en: 1.) aus der grossen Casse 11. - -
 2.) ex Greupnerianij 11. 1. 15.
 und hier geschehe die Ergänzung.

[...]

m. Mart: 12. dem H[errn]. Fabri Salarium [laut Litt.] d. 28. 15 -

[...]

m. Dec: [...]

19. [...]

H[errn]. Fabri Salarium biß zum 15. Dec: a. c. l[aut]
 Qv[ittung]. Z. 28. 15 -

[...]

27. dem H[errn]. Fabri, wegen seiner, als Er olim an-
 hero vociret und transportirt worden, Ihm A[nn]o.
 1716. in Jablunka arrestiert[en] und end[lich]. ausgelösten
 Bücher, auf Erkenntnüß tit. H[errn]. v[on]. Zierowski
 laut Qvitt[ung]. l. aa. 10 - -

[...]

14. Kwit Andreasa Fabriego z 15.06.1719 r.: wyszczególnienie wydatków muzycznych
 (w APEAC, sygn. 611)

[recto]

Verzeüchnüß.

Der auffß Chor gegebenen 12 fl.
 worzu sie angewandert word.

<u>Ao' 1718.</u>	<u>f.</u>	<u>sg.</u>	<u>d.</u>
Feb. d 2	Auff biß dato ungebrauchte Kirchen Geige		
	gekauft 4. Saiten	- 5	-
	Einen Bogen darzu machen laßen	- 2	4.
	Item. 4 Wirbel	- 1	4.
	Einen andern Bogen procuriret, an- statt deßen der am Freüden-Fest auff dem Thurm verlohren gangen	- 2	4.
	6 Wirbel auff die andern Violinen	- 2	-
d 19	2. Qvinten gekauft	- 3	-
	2. Oboe Röhr[en].	- 4	8.
	2 Basson Röhr[en].	- 6	-
d 22	Zwey überspun[n]ene Saiten auff d. G auff Zwey Violin machen laßen	- 4	-
	Auff den großen Kirchen Baß 1. Saite	- 3.	-
	Stählerne und Meßingene Saiten		

		<i>auffs Schul-Instrument bey d[er] Passion gebraucht</i>	-	7	-
April d. 6.		2 Qvinten ⁷ und 1. Secunda ⁸ gekaufft pr	-	4	-
Maij d 9		Empfangen von Breßlau Joh[ann] Schelles Jahrgang, vor die Com[m]unication gezahlt	6	-	-
		Porto dem Fuhrman	-	10	8.
Junij d 4.		2 Qvinten holen laßen	-	3	-
	22	Eine Qvinte gekaufft	-	1	6
		Item. 2 Secunden	-	3	-
	29	Zwey Bögen die im Feüer verlohren machen laßen	-	4	8
		Summa	9	7	6.
[verso]					
Ao. 718.			<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
		<i>Lat</i>	9	7	6.
Julij	23	Eine Secunde gekaufft	-	1	6.
		2 Qvinten	-	3	-
		Vor Biß dato gebrauchten Jahrgang di Autore Johan. Petscheli ⁹ heimschücken porto	-	8	-
Aug d	10.	Eine Qvinte holen laßen	-	1	6.
	21	Eine Qvinte Holen laßen nebst Secund	-	3	-
Sept.	24	pro die hälffte vom Joh[ann] Schelles Jahrg. heimschücken	-	8.	-
		das andere Theil erhalten porto	-	10	8.
		Eine Secunda holen laßen	-	1.	6.
		2. Qvinten	-	3	-
Decemb	21	Gekaufft 2 Qvinten u. eine Secunda wie auch 1. auffß D.	-	5.	-
		Das Letzte vom Jahr-Gang heimschücken dem Fuhrmann gezahlt	-	7	4.
		Summa	12	-	-

And. Fabri

D 15. Juny

Ao. 1719

⁷ „[...] die feinste (ursprünglich fünfte) saite einer geige, die e-saite (vgl. quintsaiten): eine neue quinte aufziehen.“, wg. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm auf CD-ROM und im Internet, hasło: Quinte.

⁸ „Auf Lauten und Geigen die Saite, welche nächst der feinsten oder höchsten liegt.“, wg. Oekonomische Encyclopädie von J.G. Krünitz, hasło: Secunde.

⁹ Prawdopodobnie Johann Gottfried Petschel, także: Petschely, Petscheli (1705–1779), pochodzący z Schemnitz pastor i wydawca łacińskiego śpiewnika Cantor Christianvs i.e. Cantica Sacra Ad Qvaevis Tempora, Et Ad Qvemvis Animarvm Statvm Accommodata (Sulzbach, 1754); por.: <https://www.museum.de/news/musikhistorische-sammlung-jehle> (dostęp z 8.07.2020 r.)

15. Kwit Andreasa Fabriego z dnia 8.11.1720 r.: naciągnięcie membrany kotła kościelnego (w APEAC, sygn. 612)

Für die Kirchen Paucke Uberziehen gegeben

sg. 19. d 8. 9br. 1720

16. Wpisy w księdze rachunkowej z lat 1722–1723: zestawienie wynagrodzeń kantorów oraz inne wydatki (w APEAC, sygn. 626)

[...]

II.

Ausgaben 1722.

f. sg. h.

[...]

(2.)

Was an Salariis ausgegeben worden:

[...]

4.) *dem H[errn]. Fabri, Collegæ Scholæ :*

biß ad term. 14. Mart. 1722. auf 3. mal, laut quitt[ung]. lit. l.) 28 15 -

14. Iun. _____ 2 _____ m.) 28 15 -

14. Iun. _____ n.) 28 15 -

5.) *dem H[errn]. Nigriny, Collegæ und Organist[en] :*

biß ad term. 12. Febr. 1722. in 3. Posten, laut quitt[ung]. lit. o.) 35 - -

12. Maji _____ p.) 35 -

12. Aug. _____ 2 _____ q.) 35 - -

12. Nov. _____ 3 _____ r.) 35 - -

[...]

(3.)

Einige andere Ausgaben :

[...]

m. Jul. 19 vor Pulver, Zur Lösung der Stücke, bey unsern Huldigungs-

Solennitäten 4 - -

21. [...]

dem Brandenburger vor seine Bemühung bey Lösung der

Stücke 1 4 -

dem Knaben vor denen Hh. PP. Dominicaner, welcher bey denen

gedachten Solennitäten in der Kirche gesungen. - 15 12

[...]

m. Oct. 26. dem H. Fabri auf Sayten, laut lit. v.) - 7 -

17. Wpisy w księdze rachunkowej z roku 1723: zestawienie wynagrodzeń kantorów oraz inne wydatki (w APEAC, sygn. 626)

[...]

1723. *Ausgaben*

f. sg. h.

den 11te februarij [...]

--- " ---	dem H[err]n Fabri den Rest seines Salarii	12	15	-
--- " ---	Ebendemselb[en]. auf Sayten zu d[en] Kirch-Viol[inen].	-	6	-

[...]

den 5te Martij [...]

9te u[nd]. 14te [...]

-----	dem dem H[err]n Nigrini	35	-	-
14 ^{te} -----	dem H[err]n Fabri	28	15	-

[...]

18 ^{te} -----	dem Musicanten Galle sein rückst[ändig]. Sal[arium].	9	-	-
------------------------	--	---	---	---

[...]

A[nn]o 1723. T[er]mine Joh[annis]: wurden um beßeren Ordnung
willen alle Salaria auf Einen Termin redu-
cirt, u[nd] also an Einem Tage folgende Salaria gezah[let].

den 8te Julij [...]

	dem H[err]n Fabri	30	18	-
	dem H[err]n Nigrini	51	10	13

[...]

	dem Musicanten Galle	4	3	-
--	----------------------	---	---	---

[...]

den 9te -----[...]

-----	vor 2. Gesang-Bücher aufs Chor	2	-	-
-------	--------------------------------	---	---	---

den 13 ^{te} ----	Chor-Ausgaben	1	-	8
---------------------------	---------------	---	---	---

[...]

Die Abführung des auf Term[ine]. Michaëlis
gefälligen Salarii geschahe den 18te Octo-
bris und folgender Tage; also empfang

[...]

d[er] H[err] Fabri	28	15	-
d[er] H[err]n Nigrini	35	-	-

[...]

d[er] Kirch-Musicus Galle	3	-	-
---------------------------	---	---	---

d[en] 27 ^{te} Octobris vor Chor-Ausgaben	2	6	12
---	---	---	----

[...]

d[en] 1 ^{te} u[nd]. 9 ^{te} Decembr[is] vor Kirchen-Wein	20	5	-
---	----	---	---

30 ^{te} ----	vor Schüß-Pulver, welches bey denen Solennitæten am Crönungs- fest verbraucht worden	5	10	-
-----------------------	--	---	----	---

--- " ---	dem Büchsen-Macher vor seine dabey geleisteten dienste	1	10	-
-----------	---	---	----	---

[...]

18. Kwit Andreasa Fabriego bez daty, prawdopodobnie z lutego 1723 r.: zakup czterech wiązek strun (w APEAC, sygn. 626)

Saiten auf die Kirchen-Violinen

vier Püschel a. 1 sg. 6 d. thut. 6 sg. -

And. Fabri

19. Kwit kościelnego Christopha Lichnoka z dnia 18.06.1723 r. (wydatek zapisany w księdze rachunkowej z roku 1723 pod datą 9.07.): zakup dwóch śpiewników (w APEAC, sygn. 626)

Auff Befehl des herrn Primari habe auf daß

Chor Zwey Breßl[auer]. Gesangbücher in 8. [=octavo] gegeben

Welche auß der Kirchen Cassa gezalt Worden

mit 2. fr. Rh. 1723. den 18. Juni

[?] 2 fr Christoph Lichnok

20. Kwit Andreasa Fabriego z 13.07.1723 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 626)

<i>Chor-Ausgaben</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>d 14. Maji für 3. Bündel</i>		
<i>Violin-Sayten à 1.sg. 6.d.</i>		
<i>thut</i>	<i>4</i>	<i>6.</i>
<i>Item eine dücke</i>		<i>8.</i>
<i>d 7. Julii. 3 Bündel pr.</i>	<i>4</i>	<i>6.</i>
<i>für Trompeten ausbessern.</i>	<i>4</i>	<i>-</i>
<i>für 3. Certin.....</i>	<i>7</i>	<i>-</i>
<i>Summa</i>	<i>sg. 20.</i>	<i>d 8.</i>

d 13. Julii

A.1723.

And. Fabri

Coll[ega]

21. Kwit Andreasa Fabriego bez daty (prawdopodobnie z października 1723 r.): wydatki muzyczne przy okazji różnych uroczystości (w APEAC, sygn. 626)

Zum Kirchen-Fest, Schul-Actum und

andern Solennitäten Violin-Sayten

aufs E. und A. gekauft.

<i>4. Püschel a sg. 1 d 6. thut</i>	<i>sg. 6. d -</i>
<i>It. 3. Püschel a sg. 1 d 4. fac:</i>	<i>sg. 4. " -</i>
<i>It. Eine aufs D.</i>	<i>: " 8.</i>
<i>dem drehser für Certinl in die Tromp[ete]:</i>	<i>7. " -</i>
<i>für ausbeßern d[er] Trompeten</i>	<i>3. " -</i>
<i>Eine Paucke bezogen</i>	<i>flr. 1 sg. - " -</i>
	<i>flr 2 — d 8.</i>

Item zum Crönungs-fest 4. *Püschel* sg. 6 —
Sum[m]a *flr. 2 sg. 6. d 8.*

22. Wpisy w księdze rachunkowej z roku 1724: wynagrodzenia kantorów i różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 629)

[...]					
1724.	<i>Ausgaben</i>		<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>h.</i>
	<i>Die am Neuen Jahre gefälligen Salaria wurden ausgezahlet den 25^[en] Janu- arij, u[nd]. folgende Tage, Nehmlich es empfang</i>				
	<i>d[er] H[err]. Fabri</i> <i>[Lit.] c.</i>	28	15	-	
	<i>d[er] H[err]. Nigrini</i> <i>d.</i>	35	-	-	
[...]					
	<i>d[er] Kirchen-Musicus Galle</i> <i>h.</i>	3	-	-	
[...]					
	<i>den 8^[en] Aprilis [...]</i>				
	<i>dem H[err]n Fabri</i>	30	18	-	
	<i>15^[en] ----- vor einen musicalischen Jahrgang</i> <i>N°. 6.</i>	9	-	-	
	<i>----- " ----- Chor-Ausgaben</i> <i>N°. 7.</i>	1	17	3	
[...]					
	<i>24^[en] ----- [...]</i>				
	<i>Eodem Mense wurden die Oster-Salaria distribuirt, also empfang</i>				
[...]					
	<i>d[er] H[err]. Fabri</i> <i>N°. 12.</i>	28	15	-	
	<i>d[er] H[err]. Nigrini</i> <i>N°. 13.</i>	35	-	-	
[...]					
	<i>den 8^[en] Junij den Musicanten, welche beÿ dem Actu Oratorio geholffen</i>	1	14	-	
[...]					
	<i>In diesem Monath Julio sind abermahls die Salaria gezahlet worden, nehm[lich]. vor</i>				
[...]					
	<i>den 15^[en] Julij [...]</i>				
	<i>H[err]n Fabri</i> <i>N°. 22.</i>	28	15	-	
	<i>H[err]n Nigrini</i> <i>N°. 23.</i>	35	-	-	
[...]					
	<i>de[m] Kirch-Musicum Galle, 2. Qvartale</i> <i>N°. 27.</i>	6	-	-	
[...]					
	<i>16^[en] Julij vor 2. Pulpete aufs Chor.</i> <i>N°. 28.</i>	-	8	-	
[...]					
	<i>den 13^[en] Octobris [...]</i>				
	<i>Diesen Monath sind abermahl die</i>				

*Salaria auf das Miachaëlis Qvartal ge-
zahlet worden, nehmlich es empfing*

[...]

<i>d[er] H[err]. Fabri</i>		N ^o . 34.	28	15	-
<i>item Chor-Ausgaben</i>		N ^o . 35.	-	15	3
<i>d[er] H[err]. Nigrini</i>		N ^o . 36.	35	-	-

[...]

<i>der Kirchen-Musicus</i>		N ^o . 40.	3	-	-
----------------------------	-------	----------------------	---	---	---

[...]

den 13ten Novembr[is]. [...]

[...]

<i>21ten ----- Ausgaben bey dem Actu Orat[orio]:</i>		N ^o . 42.	2	18	-
---	--	----------------------	---	----	---

[...]

23. Kwit Andreasa Fabriego z 29.04.1724 r. (wydatek zapisany w księdze rachunkowej pod datą 15.04. jako 9 fl.): sprowadzenie nut kantat Garthoffa (w APEAC, sygn. 629)

*Hiermit bescheinige Endes unterschriebener
daß von (Tit: pl) Ihro Wol Ehrwürden,
Herrn Primario 6. Rth. paar
erhalten, wofür einen höchst-nöthigen
Jahr-Gang, daraus Knaben in Musicis
informiret werden, und alle andere Ad-
iuvanten ein guttes Exercitium haben
könten, procuriret. Autore di H. D. Gartthof.*

Teschen

D 29. April

And. Fabri

A[nn]o. 1724.

Colleg[a]

24. Kwit Andreasa Fabriego bez daty (wydatek zapisany w księdze rachunkowej z roku 1724 pod datą 15.04.): różne wydatki muzyczne, m.in. na nuty (w APEAC, sygn. 629); por. il. 8

<i>Anno 1724.</i>	<i>Chor-Außgaben</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>d 5. Januarii für etliche musica-</i>				
<i>lische Stücke von 2. Jahr-Gängen,</i>				
<i>zum außlesen porto</i>		-	4.	-
<i>22. für den Jahr-Gang selbst</i>				
<i>Autore di H. D. Garthof. porto.</i>		-	14.	-
<i>das Kästchen darzu</i>		-	4.	-
<i>Pack-Leinwand darin das</i>				
<i>Kästchen eingehillet ward.</i>		-	2.	-
<i>d 21. Febr. Sayten auf die Violin</i>				
<i>gekauft 4. a 1. sg. 6. d. thut</i>		-	6.	-

Item 2. Auf den Schul-Violon. 3. 8.
 It: Bey unterschiedenen Festi-
 vitäten Cantaten u. Arien
 componiret, drauf consumiret
 Papier 2. Buch 3. 6.
 Sum[m]a f. 1. sg. 17. d. 2.
 And: Fabri
 Colle

25. Kwit Christopha Lichnoka z 16.07.1724 r.: zapłata dla stolarza za wykonanie dwóch pulpity (w APEAC, sygn. 629)

Adam Marasch hat auf daß Chor
 Zur Musick 2. nöhtige Pulpäter
 gemacht Wird bezahlt mit 8. sg.
 Anno 1724, d. 16 Julij. Christoph Lichnokij

26. Kwit Andreasa Fabriego z 7.10.1724 r., (wydatek zapisany w księdze rachunkowej pod datą 13.10.): różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 629)

Chor-Außgaben A[nn]o 1724. - sg. d.
 d 22. Julii 3. Violin Sayten auf
 das E gekauft a. 1. sg. 6. d. Sum[m]a 4. 6.
 - detto Ein aufs A. 1. 4.
 - Auf den Schul Violon ein D. - 8.
 - Auf den großen Kirchen Violon ein G. - 8.
 - Auf das Schul-Instrument 5 Spülchen
 stählerne Sayten a 8. d., thut 3. 4.
 deto 4. Räd[chen][?]. No 12. auf den Kirch-
 Violon ein F zu überspinnen, a. 8 d. thut 2. 8.
 Mandel-Oel die Oboen u[nd] Fagot
 ein zuschmieren 2. -
 Sum[m]a - sg. 15. d. 2.

Teschen

d 7. 8ber.

And Fabri

27. Kwit Andreasa Fabriego bez daty, (wydatek zapisany w księdze rachunkowej pod datą 21.11.): wydatki związane z przedstawieniem szkolnym (w APEAC, sygn. 629)

Auf dem d 20 Novemb. Ao. 1724.
 gehaltenen Schul Actu Oratorio
 bey d[er] Ewange[elischen]. vorteschnerischen
 Jesus Kirche, sind folgende

<i>Ausgaben</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>denen 2. Trompetern</i>	2	-	-
<i>Bier</i>	-	6.	-
<i>Brodt</i>	-	2	6.
<i>Licht</i>	-	1.	4.
<i>Oboe Rohr</i>	-	4.	8.
<i>Sayten auf die Violin 2 Püsch[el].</i>	-	3	-
<i>Colophonium</i>	-	-	6
<i>Sum[m]a</i>	2	18.	-
<i>And: Fabri</i>			
<i>Coll</i>			

28. Kwit Andreasa Fabriego ze stycznia 1725 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 631)

Chor-Ausgaben biß d 11. Jan:

Ao. 1725 sind gewesen.

Dem Drechsler für ein Ober-

<i>theil auf die Oboe</i>	<i>sg. 5</i>	<i>d 8</i>
<i>pr[o]. 4 Büsch[el] Sayten a</i>		
<i>1. sg. 4. d. Thut</i>	<i>sg. 5.</i>	<i>d 4.</i>
<i>It. Ein Büschel geringe</i>	<i>-</i>	<i>d. 8.</i>
<i>Sum[m]a</i>	<i>sg. 11.</i>	<i>d 8.</i>

And: Fabri

29. Kwit Andreasa Fabriego z 24.08.1725 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 631)

Chor-Ausgaben pro An[n]o. 1725.

d 14. Maji bey m Schul-Actum

<i>gewesenen Trompetern</i>	<i>f. 2.</i>	<i>sg. -</i>	<i>d -</i>
<i>auf Bier u[nd.] Brodt</i>	-	9.	6.
<i>deto 4. Bünd. Sayten a sg 1.d 6. Sum[m]a.</i>	-	6.	-
<i>Item Eine seidene auf den Violon</i>	-	3.	-
<i>d 22 Maji 2 Bünd[el]. Sayten</i>	-	3.	-
<i>Mandel-Oel die Posaunen u[nd] fagot</i>			
<i> einzuschmieren</i>	-	2.	-
<i>It: 2 grobe Sayten auf S.</i>	-	-	8.
<i>It. Aufs A. auf d[en] Schul-Violon</i>	-	1.	4.
<i>d 14. Julii auf eine verbeßerte Violin 2 Sayten</i>		3.	-
<i>Item. 2. grobe</i>	-	-	8.
<i>It: Ein Bohmisch Gesang buch fürs</i>			
<i>Chor</i>		1.	6. -
<i>Teschen</i>	<i>Sum[m]a</i>	<i>fr 4. sg. 15.</i>	<i>d 2.</i>

*d 24. Augusti**Ao. 1725.**And. Fabri*

30. Wpisy w księdze rachunkowej za rok 1725: dodatkowe wydatki związane z odejściem niektórych nauczycieli i uroczystościami (w APEAC, sygn. 631)

[...]

1725.	<i>Ausgaben</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>h.</i>
-------	-----------------	-----------	------------	-----------

Mense Octobri sind die Termino Michaelis erforderliche Salaria gezahlet, als:

[...]

dem H[err]n Schulte, daß Er ein halbes Jahr bey Abgang derer Schul-Collegen informiren holffen No 35.

15	-	-
----	---	---

dem H[err]n Liberda, daß Er in der Schule und auf dem Chor gleichfalls ein halbes Jahr geholffen No 36.

35	-	-
----	---	---

[...]

den 9.ⁿ Octobr. den Leuten die am Friedensfest bey'm Schüßen geholffen No 40.

2	-	-
---	---	---

[...]

31. Kwit Gottfrieda Trampa, drukarza z Brzegu, z 25.10.1725 r.: koszty druku programu uroczystości otwarcia nowego budynku szkoły łacińskiej (w APEAC, sygn. 631)

Auf die Inauguration der Evangelischen Jesus-Schule vor Teschen sind von mir Endes-Benanndten 3. Bogen gedruckt: Als erstlich ein Lateinisch Programm, wovon 100. Exemplaria halb Schreib-Papier und halb druckpapier gedruckt. Dann auch Zwey deutsche compresse Bogen, davon sind von jeden Bogen 450. Stück auch halb Schreibpapier, kommt zu drucken

<i>Vor den Lateinischen Bogen halb Schreibpapier 100. Stück</i>		1. Rth.	3. sg.
---	------	---------	--------

Vor die deutschen Bogen

<i>Vor den ersten Bogen das erste 100. auf Schreibpapier</i>	1. Rth.	6. sg.
--	---------	--------

<i>Vor das andere 100. auch auf Schreibpapier</i>	-	24. sg.
---	---	---------

<i>Vor das dritte 100. auf druck-Papier</i>	-	20. sg.
---	---	---------

<i>Vor das vierdte 100. auf druck-Papier</i>	-	20. sg.
--	---	---------

<i>Vor das ½. 100.</i>	-	10. sg.
------------------------	---	---------

<i>Vor den andern Bogen das erste 100. auf Schreibp[apier].</i>	1. Rth.	6. sg.
---	---------	--------

<i>Vor das andere 100. auch auf Schreibpapier</i>	-	24. sg.
---	---	---------

<i>Vor das dritte 100. auf druck-Papier</i>	-	20. sg.
---	---	---------

<i>Vor das vierdte 100. auf druck-Papier</i>	-	20. sg.
--	---	---------

<i>Vor das ½. 100.</i>	-	10. sg.
------------------------	---	---------

Summa 8. Rth. 13. sg.

Brieg, den 25. Octobr.
1725.

6. sg. den Bothen auf Zehrung gegeben.

Gottfried Tramp.

P. S. Ich habe auf jeden Bogen 24. Bogen
auf Groß Posten Papier mit gedruckt, dieses
mag an statt kleinen Schreibpapier mit seyn,
und verlange nichts mehr.

32. Kwit Christopha Lichnoka z 19.11.1725 r.: wydatki związane z uroczystością otwarcia nowego budynku szkoły łacińskiej (w APEAC, sygn. 631)

*Verzeichnüs der jenigen Kosten Welche
bey dem Eynweyhungs Actu, der Neuen
Schule aufgewendet Worden. nehml[ich].*

	fr.	sg.	h.
Vom Mahlen des Keyserl[ichen]. u[nd]. fürstl[ichen]. Wappfens	1.	10.	-
Vor 9 ½ st. Pappe dicke. a st. 6. gr. i.e.	-	14.	4 ½.
1 ½. Buch Schreib Papier	-	2.	9.
1. sß Schloß-Nägel	-	1.	-
Vor 2. Pfund Liechte	-	8.	-
Schwartze Farbe u[nd] Oele	-	3.	-
Vor 1. Vähme zur Illum[m]inations Poste	2.	9.	
Beträgt Zusam[m]en	3. fr.	1 sg.	4 ½ h.

Vor Tesschen den 19. Xbr. 1725.

dise 3. fr. 1. sg. 4 ½ h. Werden aus d[er].

Kirchen Salarien Cassa gezahlet.

Lichnockj

33. Kwit Andreasa Fabriego z 29.11.1725 r.: wydatki muzyczne, m.in. związane z uroczystością otwarcia nowego budynku szkoły łacińskiej (w APEAC, sygn. 631)

Chor-Ausgaben pr An. 1725.

	f.	sg.	d
d 20 Augusti, 4. Sayten auf die Violin a 1.sgl. 6.d. Sum[m]a	-	6	-
d 5. Septemb. Colophoniu[m] pr..	-	-	6.
It: 2. Wirbel auf die Violin	-	-	8.
d 10 deto 3 Bündlein Sayten a 1 sg. 4.d Sum[m]a	-	4	-
It: auf den Klein Violon eine S[eite].	-	2	4.
d 5. Novemb. auf d[em] Schul- Inaugurations Actu dene[n]			
Musicis Instrumentalibus	2	-	-
Item, Licht, Brodt, Bier	-	9.	-
Raben Federn zum Spinett	-	2.	8.
Stählerne Sayten	-	3.	6.
Sum[m]a	f. 3.	8.	6.

drauf erh. — 1. — 6. —
— Rest — 2 — 2 — 6.
And: Fabri

Tesch d 29 Novemb.

34. Kwit Johanna Gottfrieda Schucharda z 19.11.1725 r.: wydatki na druk programu uroczystości otwarcia nowego budynku szkoły łacińskiej (w APEAC, sygn. 631)

*Hiermit bescheinige den richtigen Empfang der
vor die Zur Inauguration des neuen Schul-
Gebäudes gedruckten Sachen kom[m]enden 12 floren
u[nd] 13 sg. sage Zwölff floren und dreyzehn Silbergr[oschen].*

. d. 31. Dec. Joh. Gottfr. Schuchard
1725.

35. Kwit Andreasa Fabriego z 8.07.1726 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 639)

*Verzeichnis der Chor-Aus-
gaben.*

An[n]o 1726.

	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>d 29 Maji pr. 3. Quinten</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>auf die Violinen a 1 sg</i>			
<i>6 d. Summa</i>	-	4.	6.
<i>It: 2. Secunda a 1. sg. 4 d. thut</i>	-	2.	8.
<i>d 3. Junü auf den Schul- Actum den Musicanten</i>	2.	-	-
<i>It: Brodt pr</i>	-	1.	-
<i>It Bier pr</i>	-	7.	-
<i>d 6. d. pr 4. Mund-Stück auf Posaunen u[nd]. Trompeten</i>	-	12.	-
<i>d 8 d pr. Joh. Sam. Beyers Con- cert-Arien auf alle Son[n]- u[nd]. Fest- Täge übers gantze Jahr¹⁰</i>	<i>f 1.</i>	<i>10</i>	-
<i>Sum[m]a</i>	4.	16.	2.

Teschen
d 8. Julii
 Ao. 1726.

Andreas Fabri
Col[lega]

¹⁰ J.S. Beyer: „Geistlich-Musicalische Seelen-Freude. In 72 Concert-Arien bestehend, Welche durch das ganze Jahr So wohl auf alle Sonn- und Fest-Tage, als auch zu Hause, zu Ehre Gottes Und Eines jeden gläubigen Christens selbst eigen Vergnügen, mit 2 Vocal- Und 5 unterschiedlichen Instrumental-Stimmen, Benebst dem Basso Continuo kan gebraucht werden, verfertigt von Johann Samuel Beyer“. In: Österreichische Nationalbibliothek Wien, Musiksammlung, AC09165238

36. Kwit Immanuela Jerichowiusa z 7.12.1726 r., (wydatek zapisany w księdze rachunkowej pod datą 19.12.): wydatki związane z przedstawieniem szkolnym (w APEAC, sygn. 639)

*4 f 5 sg sind zum Gehuff deren Unkosten auf das
letzte zu Troppau gedruckte Schul Program[m]a und die
beym Actu gebrauchten Lichter, aus der Kirchen Cassa,
gewöhnlicher maßen, hochgeneigt entrichtet wor-
den, welches hiemit mit schuldigstem Dancke scholæ
nomine qvittierend erkennen.*

*M Trauegott Im[m]anuel
Jerichovius ConR[ector].
d 7 Dec: 1726*

bezahlt d 19. ej.

37. Kwit Andreasa Fabriego z 16.04.1727 r.: różne wydatki muzyczne z roku 1726, związane z przedstawieniem szkolnym (w APEAC, sygn. 641)

<i>Chor-Ausgaben</i>			
<i>A[nn]o. 1726.</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>d 18. Novemb[ri]. auf dem Schul-</i>			
<i>Actum den Instrumental-Musi-</i>			
<i>canten</i>	2.	-	-
<i>dem Discantisten</i>	-	5.	8.
<i>Bier</i>	-	3.	4.
<i>Brodt</i>	-	1.	4.
<i>It: Eine Sayte auf den Schul-Violon</i>	-	1.	4.
<i>It: 3. Sayten auf die Violinen</i>	-	4.	6.
<i>It: Ein Meßing Mund Stück auf</i>			
<i>die Posaun.</i>	-	6.	8.
<i>It: Licht auf dem Actu u[nd]. Probe.</i>	-	1	4.
<i>It: Eine Sayte auf den großen Violon</i>	-	1	4.
<i>Sum[m]a</i>	<i>f. 3.</i>	<i>5.</i>	<i>6 d</i>
			<i>/ .d 9. h.</i>
<i>d 16. April.</i>			
<i>1727.</i>			
<i>Ide. / 3- 5- 9.h</i>			
	<i>Andreas Fabri</i>		
	<i>Collega</i>		

38. Kwit Andreasa Fabriego z 9.08.1727 r.: różne wydatki muzyczne, m.in. nuty Johanna Samuela Bayera (w APEAC, sygn. 641)

<i>Chor-Ausgaben</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>A[nn]o. 1727.</i>			
<i>d 20 Maji. zwey Sayten auf</i>			
<i>die Violinen a 4. Xr. thut</i>		2.	8.

<i>It: Auf den Kleinen Violon.</i>	1.	-
<i>Joh. Sam. Beüers Musikali-</i>		
<i>schen Seelen Freüde einbin-</i>		
<i>den laßen</i>	7.	-
<i>darzu 8. Bögen blau Papier</i>		
<i>gegeben a 1. Xr. Sum[m]a</i>	2.	8.
<i>An eine Oboe ein Horn machen</i>		
<i>laßen, damit sie nicht weiter</i>		
<i>spalte</i>	2.	4.
<i>It: Eine Sand-Uhr mit Viertel-</i>		
<i>Stunde, verwichenenes Jahr ver-</i>		
<i>schrieben u[nd]. tradiert</i>	12.	-
<i>Sum[m]a f. 1.</i>	7.	<u>8.</u>
		12 h.

Teschen.

d 9. Augusti Ide. / 1- 7- 12 h.

Ao. 1727.

Andreas Fabri.

39. Kwit Andreasa Fabriego z 28.01.1728 r.: różne wydatki muzyczne z roku 1727, m.in. związane z przedstawieniem szkolnym (w APEAC, sygn. 645)

Chor-Ausgaben

<i>A[nn]o 1727.</i>	<i>f.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>d 21. Nov. Sayten</i>	-	5.	4.
<i>auf dem Schul Actu[m]. Licht.</i>	-	1.	4.
<i>Bier den Musicanten.</i>	-	4.	-
<i>Brodt</i>	-	2	-
<i>d 24. Decemb. Säyten</i>	-	2.	8.
<i>Sum[m]a</i>		15.	<u>4.</u>
			6 h.

Tesch

d 28 Jan.

Ao 1728.

Andreas Fabri
Collega

40. Kwit Andreasa Fabriego z 6.07.1728 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 645)

Verzeichniß d[er]. Chor-Ausgaben

<i>A[nn]o 1728.</i>	<i>sg.</i>	<i>d.</i>
<i>d 3. Febr. 5. Bünd[el].</i>		
<i>Violin Sayten a 4 xr. thut</i>		6. 8
<i>d 27 Martij 2 a 1 sg. 3 d thut</i>	2	6.
<i>d 15 Maji 1. Bünd[el]. u[nd] zwey</i>		

Reparirung 3. Floren aus der Kirchen Casse zu entrichten seyn.

*Teschen d. 6.ⁿ Jul:
1732.*

*Joh: Jac: Knoch.
Coll[ega]: Sch[olae]:*

44. Kwit Andreasa Fabriego z 25.05.1734 r.: wydatki na zatrudnienie dodatkowych muzyków (w APEAC, sygn. 656)

*Hiermit bescheinige eigen händig
daß die ausgelegten 3. f. sage
drey floren, denen Musicanten bey
der Installations-Music aus der
Kirchen Cassa richtig erhalten habe.*

*Andreas Fabri
Collega & Cantor.*

*vor Tesch d 25.ⁿ Maji
1734.*

45. Kwit Andreasa Fabriego z 20.12.1735 r.: wydatki na zatrudnienie dodatkowych muzyków i części do organów (w APEAC, sygn. 662)

Daß meine Chor-Ausgaben auf die

<i>Musicanten</i>	<i>f. 1.</i>	<i>sg. 2.</i>	<i>d 8.</i>	<i>d 24. May</i>
-------------------	--------------	---------------	-------------	------------------

<i>It 2. Orgel-Schrauben</i>	<i>-</i>	<i>2</i>	<i>„ -</i>	
------------------------------	----------	----------	------------	--

<i>Sum[ma]</i>	<i>1. f.</i>	<i>4. sg.</i>	<i>8. d</i>	
----------------	--------------	---------------	-------------	--

*aus d[er] Kirchen-Cassa empfangen
bescheinig hiermit eigenhandig.*

And: Fabri

Tesch d 20. Decemb[ri].

Coll[ega]

1735.

Id est „ 1 fr. 14 xr.

46. Kwit Andreasa Fabriego z 30.06.1738 r.: wydatki muzyczne z okazji święta kościelnego (w APEAC, sygn. 667)

*Hiermit bescheinige eigenhändig
daß mir die Chor-Ausgaben, auf
das Kirchen-Fest d 24. Maji, Neün
und zwanzig Silbergrösch zwey Kreützer,
besage 29. sg. 2 Xr. aus der
Cassa richtig eingehändiget worden
seyn.*

And[reas] Fabri

Vor Tesch[en] d 30 Junii

1738.

47. Wpisy w księdze rachunkowej za lata 1740–1741 (od lipca 1740 do lipca 1741 r.): wydatki na uroczystości oraz na pokrycie kosztów związanych z przybyciem nowego organisty Thielischa (w APEAC, sygn. 671)

[...]		<i>fr.</i>	<i>xr.</i>	<i>h.</i>
	II. Außgaben an Commun[ions]. Wein Hostien u[nd]. andern Kirchen und Schul-Nothdurfften:			
[...]				
27 Jun. [...]	dem Orgeltreter von Joh[annis]. 1740 biß 1741 Matth[ei]		2	39 -
1741. 12. Jan. [...]	vor die Music bey denen Trauer und Gedächtniß Predigten Wey[land]. Kay[sers]. Caroli VI		1	53 -
[...]	Dom[onica] Jubilate vor die Kirchen Music bey der Gedächtniß Predigt der Geburth uns[res] Königlichen]. Pr[inzen].		2	46 -
[...]	III. Außgaben an Cantzeley-Post- Bothen und Transport- Spesen.			
[...]				
2 Nov [...]	dem Neuen Organisten H[err]n Thielisch vor den Transport seiner Sachen		3	- -
[...]				

48. Kwit Andreasa Fabriego z 12.12.1740 r.: wydatki związane z uroczystościami żałobnymi po śmierci cesarza Karola VI (w APEAC, sygn. 671); por. il. 11

Chor-Ausgaben auf Ihro Kay[serlichen]. Majestät Leichen Begängniß d 4. xb. <u>1740.</u>	
Vor die Trompeten	 45. Xr.
..... Violinisten	 38. „
Einen Bogen auf die Violin	 18. „
Violin-Sayten	 12. „
Sum[m]a	1. f. 53 Xr.
Ist bezahlt.	
And[reas] Fabrij	
Tesch[en] d 12. Xb.	Coll[ega].
1740.	

49. Kwit Andreasa Fabriego z 6.05.1741 r.: wydatki na zatrudnienie dodatkowych muzyków na uroczystość narodzin następcy tronu (w APEAC, sygn. 671)

*Zwey Floren Sechs u[nd]. Viertzig Kreützer
vor die Musicanten auf dem Freüde-
feste der Geburt des Ertzherzogis von
Oesterreich, welche richtig empfangen
bescheinige eigenhändig And Fabry
Coll[lega]*

d 6. Maji. 1741.

Vor Teschen

1 e.

f. 2 Kr. 46

50. Kwit Martina Thielischa z 17.06.1741 r.: koszty przeprowadzki nowego organisty (w APEAC, sygn. 671)

Quittung

*Über 3 f. r. so mir Endes unterschriebenen vor
den Transport meiner Sachen aus der Kirchen
Cassa sind eingehändiget worden, welches hier-
mit bescheinige. Teschen d 27 Junij A[nno] 1741
Martinus Thielisch*

51. Kwit Andreasa Fabriego z 1.11.1741 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 673)

Chor-Ausgaben

1741. d 24. Maji.

Aufs Kirchenfest denen Musicanten f. - Xr. 51.

d 10. Septemb[ri]. bey d Ordination

H. Machals „ - „ 40.

d 9. Octob. für Fell, Leim und

Arbeit, die Orgel Bälge in

der Kirch u[nd]. Schule „ 2 „ -

d 27. deto für ein Schloß an die

Chor-Thür, u[nd]. das verdorbene

an der andern Chor Thür anrichten „ 1 „ 33.

It: für Ringe, an das Schul-

Positiv zum Bälgen und Registern „ 17.

It: für ein Paar neüe Paucken Schläg[el]. „ 7.

Sum[m]a f. 5. Xr. 36.

And Fabry

Coll[lega]

*Teschen d 1. Nov.
1741.*

*Ist zu hohen danck richt gezahlet
d 1. Xb. 1741.
And[reas] Fabrij*

52. Kwit Andreasa Fabriego z 18.06.1742 r.: różne wydatki muzyczne, głównie związane ze świętami kościelnymi (w APEAC, sygn. 673)

Chor-Ausgaben

1741.	d 25. Xb.	<i>Am H[eiligen]. Christfeste.</i>		
		<i>denen Trompetern</i>	<i>f. -</i>	<i>Kr. 41.</i>
1742.	d 25. Martii.	<i>Aufs Oster-feste</i>	<i>„ -</i>	<i>„ 34.</i>
	d 13. Maji.	<i>Auf Pfingsten</i>	<i>„ -</i>	<i>„ 34.</i>
	d 18. deto.	<i>Vor eine Paucke bezieh[en].</i>	<i>„-</i>	<i>„ 54.</i>
	d 24. deto.	<i>Aufs Kirchenfest.</i>	<i>„ -</i>	<i>„ 51.</i>
		<i>Sum[m]a</i>	<i>f. 3.</i>	<i>Kr. 34.</i>

Tesch[en] d 18. Junii.

And[reas] Fabrij

*Ist zu danck richtig gezahlt
A Fabrij*

*Tesch[en] d 10. Julii
1742.*

53. Kwit Andreasa Fabriego z 17.04.1743 r.: zatrudnienie dodatkowych muzyków (w APEAC, sygn. 672)

Chor-Ausgaben der Oster-Ferien

1743. d 15. April
Denen Trompetern u[nd]. Violinisten f. 1. xr. 26.
And[reas] Fabry
Coll[ega]

*Tesch d 17. April
1743.*

*Ist richtig gezahlet, d 10. April
1743*

i e A Fabry
f. 1. xr 26. Coll[ega]

54. Kwit Martina Thielischa z 19.06.1743 r.: zatrudnienie trębaczy na uroczystość z okazji koronacji Marii Teresy (w APEAC, sygn. 672)

Quittung

Über 3 f. rh. und 12 kr. welche denen Trompetern vor ihre Bemühung an den Kirchen- und Crönungs Fest richtig und baar aus der Kirchen Cassa sind ausgezahlet worden. bescheinige solches mit meiner eigenen Unterschrift. So geschehen Teschen d 19 Junij 1743.

i. e. 3 f. rh. und 12 kr.

Mart[inus]. Thielisch

55. Kwit Johanna Ehrgotta Fabriego z 30.03.1747 r.: różne wydatki muzyczne (w APEAC, sygn. 679); por. il. 14

*Ausgaben bey dem Chor
von A[nn]o 1745 – 46.*

<i>Vor Ansatz Stücke</i>		9 sg. -d
-- <i>den Bogen zum Teutschen</i>		
<i>Bass</i>		10 - - 6
<i>die Trompeten zu flicken</i>		12 - - 8
	<i>Sum[m]a f. 1 sg. 12. d 2</i>	
	<i>Richtig bezahlt</i>	

*d 30 Mart
1747.*

J[ohann] E[hrgott] Fabry

56. Wpis dotyczący naprawy organów w dokumencie „Berchnung der Kirchen-Bäncke Gelder. laut speciell. Registeriis, / Von Anno 1747. und 1748.“ (w APEAC, sygn. 679)¹¹

Ausgaben des alten Bestands und Empfangs

		<i>f.</i>	<i>xr.</i>	<i>h.</i>
<i>[...]</i>				
<i>den 4.ten Julii 1748. H[errn]. Tilisch vor die Reparat[ion].</i>				
<i>der Orgel laut Ordre u. Quitt[ung].</i>		24	-	-
<i>n.2.</i>				

¹¹ Pismo organisty Thielischa w tej sprawie i wspomniany tu „Ordre und Quittung nr. 2” w rozdz. 3 *Inne dokumenty*.

57. Wpisy w księdze rachunkowej za rok 1749: zatrudnienie dodatkowych muzyków na uroczystości kościelne i naprawa organów (w APEAC, sygn. 681)

[...]

f. xr. h.

9. Miscelan Außgaben

[...]

M. Maji

[...]

den 24ten Einem Bothen nach Skoczau nach einen Clarinisten

Auf Pfingst u[nd]. Kirchen-Fest zu erbitten - 12 -

Item einem Bothen nach Haßlach von des H[errn].

von Schmeling Gn[aden]: seine Clarinisten auf

Gedachtes Fest auszubitten - 6 -

den 25ten Gedachten Clarinisten zum Frühstücke - 9 -

ferner noch selbigen: Weil sie biß den ander[en]

Pfingst-Tag Verblieben als Kost-Geld

gegeb[en], Weil sie nicht mehr verlangt - 36 -

M. Junij

den 4ten dem Schloßer Schreyer vor seine Arbeit bey

dem Orgel-Balck[en], dazu ein neües Eisen

und 6. Schraub[en] gemacht, gezahlt - 33 -

[...]

3. Inne dokumenty

1. List kantora Georga Gürtlera z drugiej połowy kwietnia 1715 r. (do Johanna Muthmanna?) z prośbą o wsparcie finansowe, prawdopodobnie z powodu choroby (w APEAC, sygn. 608)

WohlEhrwürdiger Herr Geneigtester Gönner.

Da itzt alle Stricke reißen, Und der panis qvotidian[us] mir auch entgehet, so werde gezwungen, bey denen selbst[en] Umb 2 fl [bar], womit sie ex cassa publica möchten gezahlt werd[en], gehorsamst Und inständigst anzufliehen. Wobey in beharrlicher Zuversicht, Und empfehlung Göttl[icher] Gnade Verharre

Ihro WohlEhrw[ürden]:

[dopisek inną ręką]

[?]. 20. Apr. 1715.

dedi 2. fl.

ergebenster

G.G. [jako ozdobny, nieczytelny podpis]

2. List kantora Georga Gürtlera do Johanna Muthmanna z dnia 11.05.1715 r. z kolejną prośbą o wsparcie finansowe (wraz z pokwitowaniem otrzymanych pieniędzy); na odwrocie wyliczenie sumy wypłaconej ostatecznie wdowie po kantorze Gürtlerze (w APEAC, sygn. 608); por. il. 4

[recto]

[numer archiwalny dopisany inną ręką] 85. c.

WohlEhrwürdiger Herr Geneigtester Gönner.

Der liebe Qvotidian[us] hat wieder seinen Abschied von mir genom[-]men, Nehme dahero Meine Zuflucht wieder Zu denen selbst[en], Und bitte Umb fl 3 [bar] In solcher beharrlichen Zuversicht habe auch die Qvittung mit Überschicken wollen, der mich Zu deroselbten hohen Affection empfele Und Verbleibe

Ihro WohlEhrw[ürden].

Meines Geneigtesten Heren Und Gönners

dienstschuldigster

George Gürtler

*Hiermit bekenne, daß Von Seinen WohlEhrw[ürden]. Tit. Heren
Johann Mutthmann s. Über dis Nämlich Von mir
gegebene Qvittung wieder bekom[m]en*

Erstlich fl 2 [bar]

Teschen d 11 Maji

hernach fl 3 [bar]

A[nno] 1715

F-- 5 fl.

Georgius Gürtler Cantor

[verso]

[inna ręka]

1715. 14. Iun. Bey Berechnung mit der Wittwe H[errn]. Gürtlers

H[errn]. Gürtlers Salarium war jährl[ich].

115. fl [&] also

vierteljährig

28 – 15. sg. [&]

monathl[ich].

– 9. – 11. – 12. h.

Nun war Er hier für ¼ Jahr: i. e.

– 28. 15.

[&] 1. Monath

– 9. 11. 12.

[&] 11. tage

– 5. – –

Sollte also ad + bekom[m]en

– 43. 6. 12.

Er hat aber antizipirt: beij H[errn]. Pastore

– 6.

beij mir ad +[?]

– 34.

ad funeralia

– 9. 8. –

– 49. 8. –

E[rgo]. hat er drüber genom[m]en

– 6. 1. 6.

Jetzo. verwillig[en] die Hh[erren]. Vorsteher Witt-

wengelder halbjährig i[d]. e[st].

– 57. 10. –

Hiervon aber werd[en] abgezog[en]:

1. das übergenom[m]ene à

– 6. 1. 6.

bleib in d Cassa.

2. H[errn]. ~~Gawron~~ Mizia

– 18. – –

die ließ Er mir[?] da –

num x B. Buzek

3. dem George Sliwka v[on]. Ustron

– 5. 17. –

die nahm Gawron.

– 29. 18. 6.

4. Gawron nim[m]t Holtz etc.

5. *der H. D. Louge d[en] degen*

6. *die Webern aliar n 1., ut fuit Gawron.*

So bekam Sie in presencia H Pastori

mei, Gawron et Mizia

– 27. 11. 12.

3. Pokwitowanie Johanna Gawrona z dnia 3.06.1715 r. dotyczące wydatków na pogrzeb kantora Gürtlera (w APEAC, sygn. 608); por. il. 5

Daß zur bestellung Fune-

ris Gürtlerianis auß

der Kirchen-Cassa 4. fr.

Empfangen habe, wird

hirmit bescheiniget.

Sig. Vor Teschen d. 3.te Juny

1715

d[er]. Sarg 3. fr.

Zeche 2 – 8. sg. Joh. Gawron

4. Odpis powołania Johanna Jacoba Knocha na stanowisko nauczyciela i organisty z dnia 15.08.1729 r. (bez podpisów zarządców szkoły i ich pieczęci), z naniesionymi poprawkami i zmianami dotyczącymi Martina Thielischa oraz Johanna Ehrgotta Fabriego¹² (w APEAC, sygn. 240); por. il. 9

Zmieniane fragmenty w rękopisie najczęściej zaznaczone są podkreśleniami i odnoszącymi się do nich znakami odnośników (w transkrypcji cyfry), zmiany dopisywane są na marginesach; istnieją też dopiski nad tekstem lub wpisy bez znaków odnośników (w transkrypcji oznaczone literami).

[s. 1 recto]

Wir George Friedrich Bludowsky Freyherr von

Nieder Bludowitz, auf Drahomischl, Pruchna, Rychult

Groß- und Klein-Ochab, Perstetz, Bunckau u. Grunau;

Rudolph von Skrbensky, Freyherr von Schonhoff, Erb-

herr auf Steinau und Barthelsdorff; Nicklas von

Bludowsky auf Ober- und Nieder Ghurek; Gott-

fried Logau von Altendorff, auf Trzitez und

Wielopole; Hanß Leopold Willmowsky von

Koikowitz auf Mesiswetz und Lontschka; Carl

Leopold Fragstein von Nimbsdorff auf Pogorsch

verordnete Vorstehere der Evangel[ischen]: JESUS

Kirche vor Teschen, geben Euch H[errn]: ¹Johann Jacob Knoch ¹Martin Thielisch

bis anhero gewesen ²Collaboratori bey der allhiesig

² Stud Theol

~~gewesenen~~ Evangel[ischen]: Schule, unter freundl[icher]: Begrüßung

¹² To ostatnie wynika wprost z tekstu dodatkowego dopisu do poprawki oznaczonego literą a.

hiermit zu vernehmen, welcher gestalt wir bey ietzt gedachter unsrer von Gott und dem weyland Glorwürdigsten Kayser Josepho I^{mo} allerhöchst verliehenen Schule, ³einen Collegam ordinarium, ⁴dem zugleich, wie von Euch bisher geschehen, die tractirung des Orgel Werks

in der Kirche, übergeben werden könne, zu beruffen, um nun gänzlich nöthig befunden.

Demnach uns nun durch (Euer bisheriges^b Verhalten ⁵genugsam) bekannt worden, daß der gütige Geber alles Guten, Euch nicht allein einen aufrichtigen Willen, sondern auch die nöthige Geschicklichkeit verliehen, die Jugend in den heilsamen Stücken des wahren Christenthums, und andern nöthigen und nützl[ich].^{en} Wissenschaften zu unterweisen auch obgedachte ⁶Bestellung des Orgelwerks zu verrichten; Als haben wir mit Gott den wohlmeinenden Schluß gefaßet, Euch als einen Collegam ordinarium an hiesigem Schulwerke ⁷zu beruffen.

Vociren und beruffen demnach, Kraft habender allergnädigsten Kayserl[ichen]. Concession Euch H[errn]: Johann ¹Jacob Knoch zu einem Collegam ordinario an unserer Evang[elisch].^{en} Schule ⁸im Namen des Allerheiligsten Dreyeinigkeit, in Absicht und dergestalt, daß Ihr nach Anleitung der allbereit eingeführten, oder auch künftighin annoch zu verbessernden Schul-Ordnung und Methode, in denen Euch anzuweisen-[s. 1 verso]

den Stunden und Classen, die anvertraute Jugend vornehmlich zur wahren Erkenntniß des Allerhöchsten anführen, und in dem Grunde ihres Christenthums aus dem unverfälschten Worte Gottes, wie solches in der heil[igen]: Schrift verfaßet und in den Symbol[isch]:en Büchern unsrer Evang[elisch].^{en} Kirchen daraus wiederholt worden, fleißig und unermüdet unterweisen; die nützl[ich].^{en} Wissenschaften denen Untergebenen auf alle mögliche Weise gründlich und deutlich beyzubringen trachten; mit liebe und Ernst, aus väterlichem hertzen dieselben vor allem bösen ab- und zu allem guten anhalten; sich besonders auch ^c gemeldte ^dTractirung der Orgel und sonst nöthige Cultur der Music laßen angelegen seyn; Uns, Eurem vorgesetzten Inspectori sowohl als dem gantzen

^aeures H[err]n Vaters

³nach Absterben ^ades H.

J. J. Knoches

Andr[eas]. Fabri

Reinecker

⁴u[nd]. Cantorem in der Kirche

^bvon Jugend auf bekanntes

⁵und

Christl[ich] fr[ommes].

Kön[n]en

⁶Verwaltung des Cantorats

⁷u[nd] Cantore[m] der Kirche

⁸u[nd] Cantore[m] in der Kirche

^cmehr

^dVerwaltung des Cantorats

*Ehrwürdigen Ministerio mit gebührendem Respect
begegnen und Gehorsam leisten, mit Euren künfti-
gen Mitarbeitern Einigkeit und Harmonie zu er-
halten befließen seyn, auch alles was der Schule zum
Nachtheil, oder denen zarten Gemüthern zu einem
Aergernis gereichen möchte, vermeiden dahingegen
deßen bestreben sollet, was dem HERRN gefällig,
und denen sich zu unser Schule haltenden Kindern
heilsam und erbaulich seyn könne. Über
dieses werdet Ihr Euch nicht entbrechen, wenn
künfftig ein oder andere nöthige Anstalten,
zur Verbeßerung des Schul Wesens, ⁹ sollten ge-
machtet werden, nach Eurem Vermögen alles mögl[iche]:
zu deren förderung beyzutragen, damit Ihr
also GOTT zu Eurem steten Beystande, u[nd]. die Vor-
gesetzten Obern, gutte Gönner, und an wohl ge-
rathenen Schülern, hier Eure Freude und dort
Eure Crone haben möchtet.*

*unserm Theile versichern Euch daß Ihr auf gebüh-
rendes Verhalten, Euch alles Schutzes, Gunst und
Willfähigkeit versichern, auch ein Jährl[ich]: Salarium
von hundert und ¹Zwanzig Floren Rhein[isch]: zu
Eurem Unterhalt, nebst gebührender Wohnung*

⁹sowohl als das
Chori Musici

^eZusammen ¹dreißig
Neh[ml]ich 100 fr. wegen
der Schule
30 fr. aber wegen des Cantorats.

[s. 2 recto]

*und andern gewöhn[lich]:^{en} Einkünften, welche ⁸ die Col-
legæ ordinarii unseren Schule ietziger u[nd]. künftiger
Einrichtung nach ¹⁰ empfangen, sollte zu geniesen haben.
Der treue Heiland, der große Freund Christl[ich]:^{er}
Schulen, bereite Euch zu seinem Wohlgefallen, und
laße uns und Euch viel gute früchte, Eures hier-
mit conferirten Schul-Amtes sehen, zum
Ruhm seines Namens.*

⁸sowohl

¹⁰als auch in
sonderheit die
Cantores weg[en]
bestellung des
Chori Musici bey
vorfallend[en] Trau-
od[er] Begräbniß-
Actibus

*Uhrkundlich haben wir diese Vocation eigenhändig
unterschrieben, und mit unsern angebornen Sie-
geln bedrukt. So geschehen Teschen den 15. Aug[usti]:
A[nn]o. 1729*

5. List Johanna Jacoba Knocha (niedatowany) do zarządzających parafią, dotyczący jego sytuacji jako organisty (w APEAC, sygn. 240); por. il. 10

[s. 1 recto]

*Wohlgeborne freyherren,
Hoch Edelgeborne Ritter u. Herren,
Gnädige Herren Kirchen Vorsteher,
hochgeneigteste Patroni.*

*Nachdem aus Ew[er]. Hochfreyh[errlich]. Gn[aden]: Gn[aden]:
an mich ausgefertigten Vocation das gute Ver-
trauen, welches selbte zu mir tragen, zur
Genüge ersehen können; so verbindet mich solches
nicht nur davor schuldigst zu danken, sondern
auch möglichst dahin bedacht zu seyn alle von
dem Herrn dargereichte Kräfte in Verrichtung
desjenigen, was von mir gehoffet wird in mögl[ich].^{er}
Treue anzuwenden, ja derselben zu mehre-
rer Tüchtigkeit von dem Herrn stets mehrere
zu erbitten. Da aber aus bemeldter
Vocation ersehen, das mir zwar diejenige
doppelte Arbeit, die mein ehemaliger An-
tecessor H[err]: Nigrini verrichtet hat, nemlich
nicht nur als ein Collega ordinarius wöchentl[ich].
alle Tage meine Schul-Arbeit zu thun, son-
dern auch bey Sonn- und Festtagen in der
Kirche die bey Sommer- und Winter-Zeit*

[s. 1 verso]

*wegen doppelten und langen Gottesdienstes
ziemlich mühsame und beschwerliche tracti-
rung des Orgel-Werkes zu versehen, zugleich
aufgetragen wird; in Salarirung aber vor
solche doppelte Arbeit ein merklicher Un-
terschied gegen des H[errn]: Nigrini Salarium
gemachet worden, obgleich keinesweges solche
Arbeit seynt derselben Zeit abgenommen,
sondern vielmehr wegen der fast längern
Communion besonders in der Polnischen Ge-
meinde und wegen nach und nach mehrerer
Eingehung des Orgel-Werkes bey so sehr vie-
lem Gebrauch theils schwerer worden, theils
allem Vermuthen nach bey meiner ohnedem
sonst schwächlichen Constitution des Leibes,*

und künftighin zunehmenden Jahren schwerer werden wird: So habe hierdurch Eu[er]: Gnaden, Gnaden in Betrachtung der gar merklichen Ungleichheit zwischen der schweren Arbeit, wozu so viele Tage des Jahres über erforderlich werden, und des davor in 20 fl. bestehenden Salarii in aller Demuth und Aufrichtigkeit nicht bergen können, daß es mir fast schwer werden will mit gutem Willen, vermöge solcher Einrichtung als eines Legis perpetua, mich meiner kostbaren Zeit und hierzu erfordernden Mühe und Kräfte freudig zu begeben; inmaßen mich (des H[errn]: Nigrini nicht zu gedenken, dem bey ziem-

[s. 2 recto]

lich differenten Salarirung nicht weniger in arbeit und Treue billigst nachfolgen soll, wie auch der viel Jährigen Mühe und des besondern, welchen mich die Gelangung zu solcher nöthigen Fertigkeit gekostet hat, gerne zu vergeßen) die Erfahrung 3. Jahr bis daher satksam gelehret hat, daß solches Werk, welches so wohl Artis als auch bey hiesigen Umständen Laboris haud exigui¹³ ist, den länger bey heißen Sommertagen wegen des durch die Bewegung der Glieder heftig ausgetriebenen Schweißes über die maßen entkräftet, bey dringender Kälte aber des Winters, bey langem Gottesdienst ziemlich mit nimmt; wie denn auch die Verfaßung anderer Oerter lehret, daß insgemein iedes Orgel-Werk auch sogar die Sustentation¹⁴ einer besondern Person erfordert. Ich hoffe demnach, daß Ein Hochlöbl[iches]: Vorsteher Collegium meine billig scheinende Bedenklichkeit und Besorgniß mich bey Annehmung solcher Vocation als eines Legis perpetua nicht künftighin in Erwe-

¹³ keine leichte Aufgabe

¹⁴ Wartung, Pflege

gung solcher Ungleichheit zwischen
 Arbeit und Belohnung in schwere Stun-
 den zu oftmaliger Benehmung der hier,
 zu erforderten Freudigkeit u[nd]. Lust zu
 setzen, nicht ungütig denken, sondern
 [s. 2 verso]
 vilmehr gütigst ponderiren u[nd]. zu ei-
 nem hinlängl[ich]:^{en} Zusatz des mir zgedachten
 Salarii gnädigst werden bewegen laßen,
 womit ich nicht genöthiget werden dürfe
 einen etwa anderweitig vorhanden kom[m]en-
 den Beruf zu ergreifen, wobey ich eine
 meiner ohnedem obgedachtermaßen Leibes
 Constitution gemäßere Unterhaltung
 finden könnte. Der ich übrigens unter
 Göttlichen Gnaden Beystande mit ge-
 bührendem Respect verharre

Ew[er]: Hochfreyherrl[ichen]: Gnaden, Gnaden
 Meiner gnädigen Herren Kirchen
 Vorsteher

unterthänig ergebenster
 Joh[ann]: Jac[ob]: Knoch.

6. List Martina Thielischa z 23.02.1743 r.: prośba o przyznanie nowego, większego miesz-
 kania (w APEAC, sygn. 256)

[dane adresata na oddzielnej karteczce]

Dem Hoch und Wohlgebohrnen
 Ritter und Herren Herrn
 Gottfried Logau von Alten-
 Dorff, Erbherrn auf Trzitiež
 Wielopole und Bobrek
 Meinen Gnäfigen Herrn
 [dopisek inną ręką:] in Trzitiež.
 H Thielisch bittet H[errn]: Log[au]
 um eine bequemere
 Wohnung

[s. 1 recto]
 Hoch un Wohlgebohrner Ritter
 und Herr
 Gnädiger Herr und Hoher Gönner!

*Die allzu hohe Gnade, die E[ue]r. Hochgebohr[en].
gegen meine wenigkeit inderzeit spüren
lassen; erkenne mit gehorsamen respect
und unterthänigkeit. Wünsche also nichts
mehr, als im Stande zu seyn vor diese
hohe Gnade einigermaßen meine Will[-]
fähigkeit an den Tag zu legen und zu bezeigen.*

[s. 1 verso]

*Meine Schuldigkeit hat es vor dieses mahl er-
fordern wollen, mich in dero hohen Gnade
bestens zu empfhelen; besonders, da bey
vorstehenden veränderungen in dem Ministe-
rio Ecclesiastico einige Wohnungen Vacant wer-
den dörrften, ich aber eine geräumere Wohnung
höchst benöthiget bin, indeme ich aus Noth
einige Tischgäste umb meiner Nothdürfft ei-
nigermäßen zu helfen annehmen muste, und
wenn sich auch durch den Seegen Gottes mei-
ne Famile vermehren sollte, wüste nicht
was ich in einer so engen Wohnung, welche
aus einer großen, und kleinen Stübchen, wo
nur eine eintzige Bett-Statt stehen kan, da*

[s. 2 recto]

*Auch die Küche so compendieus, daß der Heerd
nur eine Elle lang und eine Elle breit ist,
anfangen würde. Geschweige den, die anderen in-
com[m]oditæten, welche ich doch nicht achte, als: des
großen Sal. ho. [?] Unflat und Koth welchen ich durch[-]
waden muß und Winterszeit, wegen des glatten
Weeges, welchen ziemlicher maaßen noch durch einen
Fall an meinen Rücken empfinde, ereignen; wenn
meine Wohnung nur durch ein Zimmer konnte ver-
mehret werden. Es ergethet also an E[ue]r. Gnaden
meine unterthänigste Bitte, Sie geruhen, sich doch
meiner in diesen Nothdurfftigen Zufall zu er-
barmen und gnädigst anzunehmen, und mich,
da doch gantze Häußer geleeret werden, mit
einer gelegeneen und geräumigeren Wohnung*

[s. 2 verso]

*zu Condoliren, daß ich doch auch was habe, wenn
ich die gantze Woche nicht nur allein, sondern*

*auch Sontags matt und müde gearbeitet, wo-
ran ich mich ergötzen könnte. Ich zweifle nicht
E[ue]r. Gnaden werden meiner demüthiger Bitte
mit gnädigen augen ansehen, und mir in
dieser Stunde zu willfahren. Ich werde lebens-
lang dero hohe Gnade nicht nur allein rühmen
und Gott vor dero Hohes, wie auch dero
hohen Familie Wohlergehen zu bitten, sondern
auch stets Verbleiben und Verharren*

*Eüer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden
Teschen d[en] 23 Februa[ris]
1743.*

*unter Thäniger diener
Martinus Thielisch
Colleg[a]. et Orga[nista].*

7. List Martina Thielischa z września lub początku października 1743 r.: prośba o przyznanie podwyżki wynagrodzenia (w APEAC, sygn. 256)

[s. 1 recto]

*Hoch und Wolgebohrner Freyherr
Hoch Edelgebohrne Ritter und Herren
Gnädige und Hochgebietende
Herren Collatores.*

*Daß ich mir die Freyheir nehme
E[ue]r. Hoch und Wohlgebohrnen Gna-
den Gn[aden]. mit dieser geringen Bitt-
schrift zu incom[m]odiren, dringet mich*

[s. 1 verso]

*die Noth so wohl, als auch die hochste
Billigkeit. Da ich bereits zwey gantze
Jahre, zwey von einander unterschiedene
Officia in gleichen Salario mit mein-
en lieben H[errn]. Collegen, welche nur an
eines verbunden, aus allen mir von
Gott mitgetheilten Kräften verwaltet;
mir aber nunmehr schon sehr schwer
fallen will, vor das mir in meiner
Vocation ausgesetzte einfache Sala-
rium Schule und Orgel zu versehen:*

*besonders, da meine antecessores vor
zweyfache Arbeir auch doppelten Lohn
empfangen haben. Also ergethet an
E[ue]r. Hoch und Wohlgebohr[nen]. Gnaden. Gn[aden].
meine unterthänigste und flehentliche*

[s. 2 recto]

*Bitte, Sie werden ohn[e]. zweiffel meine sau-
ere Arbeit und Mühe Gnädigst erwegen,
und mich dieses beneficii so wohl, als
meine antecessores theilhafftig machen.
Vor solche hohe Gnade ich denn nicht
nur allein Verspreche meinen Beruff
mit doppelten Kräfte[n] und Treue
zu verrichten; sondern auch Lebens lang
Verbleiben werde*

*E[ue]r. Hoch und Wohlgebohrnen, Hochgebietenden,
Gnädigen Herren. H[erren]: Gönnern*

*unterthäniger
Martinus Thielisch*

[s. 2 verso]

[w górnej połowie strony, odwrócone o 180°]

Resolutum

*Dem H[errn]. Thielisch in Ansehung des Orgel-
Spielens in Futurum, anfangend. à Term[ino]: H[?]
Michaelis a[nni]. c[urrentis]. an seinem Salario 40. fr. zu
Zusetzen. Teschen d[en]. 7. Octobr[is] 1743. Schuhard.*

[w dolnej połowie strony]

An

*ein Wohl Löblich Kir-
chen Vorsteher Collegium*

Beÿ

*der Aug[ustanae]. Conf[essionis]. Kirche
und Schule vor Teschen
Meine Gnädige Herren*

demüthige Bitte

[dopisek inną ręką:]

*Vom H[errn]. Tilisch, Er bittet
umb einige Melioration seines Salarij*

8. List organisty Martina Thielischa z marca 1748 r. w sprawie przeprowadzonego przez niego w roku 1746 remontu organów (w APEAC, sygn. 679); por. il. 12

[s. 1 recto]

Hoch und Wohlgebohrne Freyherren.

Wohlgebohrne Ritter und Herren

Gnädig und Hochgebietende Herren Kirchen-Vorsteher.

Nachdem Ich Anno 1746, das, dazumahl

schon fast unbrauchbare, und in Grund ruiniert gewesene Orgelchen, nicht ohne große mühe, Kunst, und Arbeit, daran ich die gantzen Erndte Ferien gewendet, ja auch die gantze Zeit, weil ich im Amte bin, fast keine Woche vorbeÿ gestrichen, daß ich nicht bald am Manual, Pedal, Bälgen und innern Werke was hätte verbessern müssen, wieder in einen brauchbaren Stand gesetzt; Also

[s. 1 verso]

bitte unterthänigst Euer Hoch und Wohlgebohr[ene].

Gnad[en]. Gnad[en] geruhen meiner großen und sauren Mühe, welche ich bey oben erwehnter reparation gehabt, in einige Erwegung zu ziehen, und mich davor eine consolation gnädigst genießen zu lassen. Davor ich nicht nur allein mögliche Sorge tragen werde, wie das Orgelchen, biß (Gotte gebe es balde) ein neues, und in unsere Kirche taugliches Werk wird können verfertiget werden, kan im Stande bleiben, sondern auch in Erwartung einer gnädigen Gewehrung meiner Bitte mit Submissem respect inderzeit verharren werde

Hoch und Wohlgebohrne Freyherren.

Wohlgebohrne Ritter und Herren.

Gnädige und Hochgebietende Herren Kirchen Vorsteher.

Euer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden Gnad[en].

*unterthänig gehorsamster
Martin Thielisch. orga[nista].*

[s. 2 recto niezapisana]

[s. 2 verso]

[w lewej górnej ćwiartce strony, odwrócone o 180°]

An

*Ein Hochlöblich Kirchen-
Vorsteher Collegium
der Kirche Aug. Conf. vor
Teschén*

[w dolnej połowie strony, inną ręką:]

*Nachdem Supplicant An[n]o: 1746 die Reparation
unserer wandelbahren Orgel vorgenom[m]en, und in
brauchbahren Standt gesetzt; auch mit der nöthigen
Flickerey, biß Gott zu einem neuen Wercke geholfen
zu continniren sich verbündlich gemacht: also wer-
den Ihme aus der Bau-Cassa vor diese extra Labores
Vier und zwantzig fr: zu bezahlen seyn, und pas-
siren in Rechnung vor richtige Ausgabe. Teschen
d: 17. Martis An[n]o: 1748.*

*Carl Leopold von Fragstein
Johann von Karwinsky*

9. Kwit Martina Thielischa z 4.07.1748 r.: naprawa organów (w APEAC, sygn. 679)

Quittung

*Über Vier und Zwantzig Floren Rheinisch, welch mir Eindes
unterschriebenen aus der Bank Cassa vor die reparation
der Orgel baar und richtig sind ausgezahlet worden.
So geschehen. Teschen d[en] 4 Julij 1748.*

l. l. 24 fr. xr.

Mart[in] Thielisch

10. List Martina Thielischa z 6.10.1749 r.: prośba o przyznanie mieszkania po kantorze Fabrim (w APEAC, sygn. 256)

[s. 1 recto]

*Hoch und Wohlgebohrne Freyherren.
Wohlgebohrne Ritter und Herren*

gnädig und Hochgebietende Herren Kirchen Vorsteher.

*Euer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden Gnaden haben
mich stets einer besonderen mehr den väterlichen
Gnade gewürdiget, und nicht nur allein mich ärmsten
bey Kirche und schule gnädig zu versorgen, sondern*

auch niemahlen, wie es am Tage, so oft ich mich unterstanden mit Bitten und Flehen meiner Nothdurft zu hülffe zu kom[m]en, von dero gnädigen Angesichte ungetröstet gelassen. Ich muß es aber unter hertzlicher Reue und Betrübniß meiner Seelen aufrichtig gestehen und bekennen, daß ich durch meine böse Aufführung mich der bisherigen Gnade verlustig und unwürdig gemacht, und mir die gröste Ungnade Euer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden Gnaden zugezogen. Noch dennoch da ich mit einer mündlichen Abbitte meines Verbrechens vor Ihnen Gnädige Herren erschienen, vor mich unwürdigen so Gnädig gewesen, daß alles was geschehen, in das Buch der Vergessenheit einverleibet, und mir Schuld und Straffe allermildest erlassen

[s. 1 verso]

worden; wofür ich diese hohe Gnade lebenslang rühmen und preisen werde. Gestehn aber auch noch vor Gott und Euer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden Gnaden, daß ich mir niemahlen diesen diesen höchst straffbaren Eigensinn habe einkom[m]en lassen; als wenn ich mit denen guten und weisen Anstalten nicht zufrieden gewesen wäre, sondern mich allemahl derselben als unwürdig erklärt. Bitte nun noch unterthänigst meines großen Verbrechens und Fehlers mich nicht mehr empfinden zu laßen, sondern auch mit neuer Gnade und Hulde zu erfreuen. Es ergethet demnach an Euer Hochwohlgebohrnen Gnaden Gnaden mein demuthiges Flehen, mir noch diese einzigen Bitte in meinem Leben zwar unverdient zu gewehren, und mich die, so gut als vacant seÿende Wohnung, welche H[err]. Fabri bißhero innen gehabt, als eine Gnade u[nd] Geschenke von dero gnädigen treuen und liebe reichen Vater Händen empfangen zu lassen. Besonders wenn ich in aller Unterthänigkeit eröffne; wie ich armer Mann bey meinem schweren Kirch und Schul-Ambte noch keine bleibende Städte, welches schon Acht Jahr verwaltet, gefunden, sondern das fünffte mahl selbige verändern muß. 2) da H[err] Fabri see[lig] verstorben, die Last alleine, biß die Stellen des Cantoris ersetzt worden, verrichtet: welches denn auch jetzo (: so viel der treue Gott Kräfte verleihen wird :) biß zu installirung eines neuen Cantoris, aus allen vermögen zu verwalten verspreche. 3.) Ist es bekannt, daß

[s. 2 recto]

*mein Zweÿ Jähriges Organisten Salarium, welches
80 Fr. r. beträget dem Kirchen Aerario zufließen
lasse. Ich führe dieses nicht eben an, damit ich aus
Verdienst was verlangen sollte, sondern verlasse mich
bloß alleine auf die hohe Gnade meiner Gnädigen
Herren Kirchen-Vorsteher, In Hoffnung, noch so viel
Gnade als ein frembder, welcher seine Kräfte zum besten
dieser Kirche und Schule noch nicht zu gesetzt, zu gemeßen;
und verspreche mir desto ehender die Gnädige Erlan-
gung meiner demüthigen Bitte. Davor ich niemahls
unterlassen werde den treuen Gott in meinem täglichen
Gebete umb Euer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden Gnaden
und dero Vornehmen Häuser volkom[m]enes Wohl, be-
ständige Gesundheit und Leibes Kräfte, auch Verlänge-
rung dero höchstschätzbaren Jahre zum Trost unserer
armen Kirch und Schule demüthigst anzuflehen, wie ich
dann in zuversichtlicher Erwartung einer Gnädigen Ge-
wahrung meiner demüthigen Bitte mit submissem respect
iederzeit bin und verharre*

Hoch und Wohlgebohrne Freÿherren.

Wohlgebohrne Ritter und Herren

*gnädig und Hochgebiethende Herren Kirchen Vorsteher
Euer Hoch und Wohlgebohrnen Gnaden Gnaden*

*unterthanigst gehorsamer
Martin Thielisch.*

[s. 2 verso]

[w lewej dolnej ćwiartce strony]

An

*Ein Hochllöblich Kirchen-
Vorsteher Collegium
der Kirche Aug[ustanæ]. Confess[ionis].
vor Teschen*

[dopisek inną ręką:]

*præs. d. 6. Octobr[is].
1749.*

*demüthige Bitte
vt intus.*

11. List Ewy Katarzyny Fabri z początku grudnia 1749 r.: prośba o przyznanie mieszkania wdowiego (w APEAC, sygn. 256); por. il. 16

[s. 1 recto]

*Hoch und Wohlgebohrne Freyherrn.
Wohlgebohrne Ritter und Herren
Gnädige Herren Kirchen-Vorsteher.*

*Nach dem auf hohe Verordnung Eines Wohl-
Löb[lich]:en Kirchen-Vorsteher Collegii meiner be-
sonders Gnädigen Herrn, mir die bißherige
Schul-Wohnung, wormit ich selbige biß Wey-
nachten räumen möchte, aufgesaget wor-
den; Ich aber, als eine arme und oft täg[lich]:
kranke Wittwe nicht weiß, wo ich in einer so
kurtzen Zeit mich wenden solle. So ergehen
an Ein Wohl Löb[lich]: Kirchen Vorsteher Collegium,
als meine allerseits Gnädige Herren hiedurch
meine gehorsamste Bitte: Hochselbte wol-
len geruhen, in Ansehung deßen, daß mein
S[e]feliger Mann in die 30. Jahr bey der hiesigen
Kirch und Schule seine Kräfte zugesetzt*

[s. 1 verso]

*und verzehret, mich mit einer, von einigen
aus Hochderoselben ansehn[lichen] Collegio be-
reits verprochenen, und vielleicht nicht lange
mehr dauernden Wittwen Wohnung gnädigst
zu versorgen. Welche, mir armen Schul-
Wittib erzeugte Gnade und Wohlthat ich
nicht allein mit einem unterthänigen
danck erkennen; sondern auch in meinem
Gebeth nicht aufhören werde, vor das Hohe
Wohlergehen E[ue]r: Hoch Freyherr[liche] und Ade-
liche Gnaden, so wohl als Hoch deroselben
Hoch Freyherr[lichen]: und Ade[lich].en Familien
den Allerhöchsten anzuflehen. Die ich mit
aller geziemender Ehrbietung Verharre*

*E[ue]r: Hoch Freyherr[lichen]: und
Hoch Adelichen Gnaden
Meiner Gnädigen Herrn*

gehorsamste Dienerin

Ewa Catharina verwitibte Fabrin

[s. 2 recto niezapisana]

[s. 2 verso]

[w lewej górnej ćwiartce strony, odwrócone o 180°]

An

Eines Wohl Löb[lich]:en Kirchen-

Vorsteher Collegii der

Aug[ustanæ]: Confess[ionis]: Hoch Frey

Herr[lichen]und Hoch Adelichen

Gnaden

meine allerseits Gnädige Herrn

[dopisek inną ręką:]

pres. d. 10. Decemb[ris].

1749.

gehorsamste Bitte

[dopisek inną ręką:]

Wittwe Fabrin um freye Wohnung

[w dolnej połowie strony, inną ręką:]

Der Supplicirend[en] Verwittibt[en] Ewa Catharina

Fabrin, wird ein Stübgen in dem so genandt[en]

Sassadiuss[chen] Hause zur freyen Wohnung ad dies

vitæ, in Ansehung Ihres hohen Alters und

andern Umstände, als ein gratiosum

verwilliget. So geschehen Tesch[en] d[en]. 12.

Januarij 1750.

[pieczęć] [?] *H. Wila* [pieczęć] *Carl Leopold von Fragstein*
mowskj

4. Ilustracje

Zatus	Sumarischer Kirchen Gelder Außgab.	fl.	8g.	fl.
		7056	18	12
	Bestand Gelder - - - - - fl. 1089. 8. 16 1/2			
I Ziegel Geld.	Außgab Geschenckter Kirchen Gelder nebst dem Bestand. Nach diesem ist à parte beauftragt worden Sub Lit. D. vom 14. plen. Herrn Johann George von Zerowing zu Ziegeln 500 fl. - - - - - 500 Und ist die Außgabe in d. 1711. und 1712. richtig beauftragt worden mit - - - - - 384 fl. 10. 4 1/2			
II Glocken Geld	Reibet also im Bestand fl. 115. 9. 15 1/2 Lit. A. 4. pag. 19. ist die Beauftragung und nachher des Geschenckten Glocken Geldes ein allm. - - - - - 477 fl. 18. 6 1/2 Lit. B. 4. pag. 29. befolgt 1712. - - - - - 42 fl. 4 1/2 Zatus p. se. - 520 fl. 2. 6 1/2 - - - - - 520 2 6			
III Geschen- cke zur Music	Nach dem Außgaben Lit. D. 12. beauftragt. - - - - - 259 fl. 1 1/2 Reibet also pro Resto - - - - - fl. 261. 1. 6 1/2 So beauftragt die Annahme Lit. A. 3. pag. 18. zur Ziegel insonderheit von Hrn Director in Zielich - - - - - 444 fl. Nach der Chor Music von andern Christen 99 fl. Zatus p. se. 543 fl. - - - - - 543 Außgaben und Beauftragung Sub Lit. D. H. 3. - - - - - 486 fl. 2. 9 1/2 Reibet im Bestande. - - - - - fl. 57. 2. 9 1/2 Bestand Gelder - fl. 1523. 2. 9 1/2 1920 1 -			

1. Wpis w kościelnej księdze rachunkowej dotyczący darów pieniężnych na cele muzyczne („Geschenke zur Music“) i ich wydatkowania w latach 1709–1712 (z APEAC, sygn. 600).

26.

Wydany Pienię.		G ^{ra}	L ^{ra}	fl.
25. Jūlij	Rozwołowy dano	14	12	—
	Łojanym	2	39	9.
	H. Góły Nynow	1	—	—
	Łojanym	4	—	—
	Łojanym za 2. Okaza	5	10	—
4. Augst.	za Namonj do Lintu	5	24	—
	do Łamanj Łamoniis	2	24	—
	Łojanym Łojanym	6	—	—
	Łojanym Łojanym	1	—	—
	Łojanym Łojanym	13	36	—
	Łojanym Łojanym	2	—	—
	Łojanym Łojanym	4	—	—
7. Augst.	Łojanym Łojanym	9	—	—
	Łojanym Łojanym	1	—	—
11. Lito	za Namonj dano	43	12	—
	Łojanym Łojanym	7	12	—
	Łojanym Łojanym	6	—	—
	Łojanym Łojanym	6	—	—
Łatus		827	49	9.

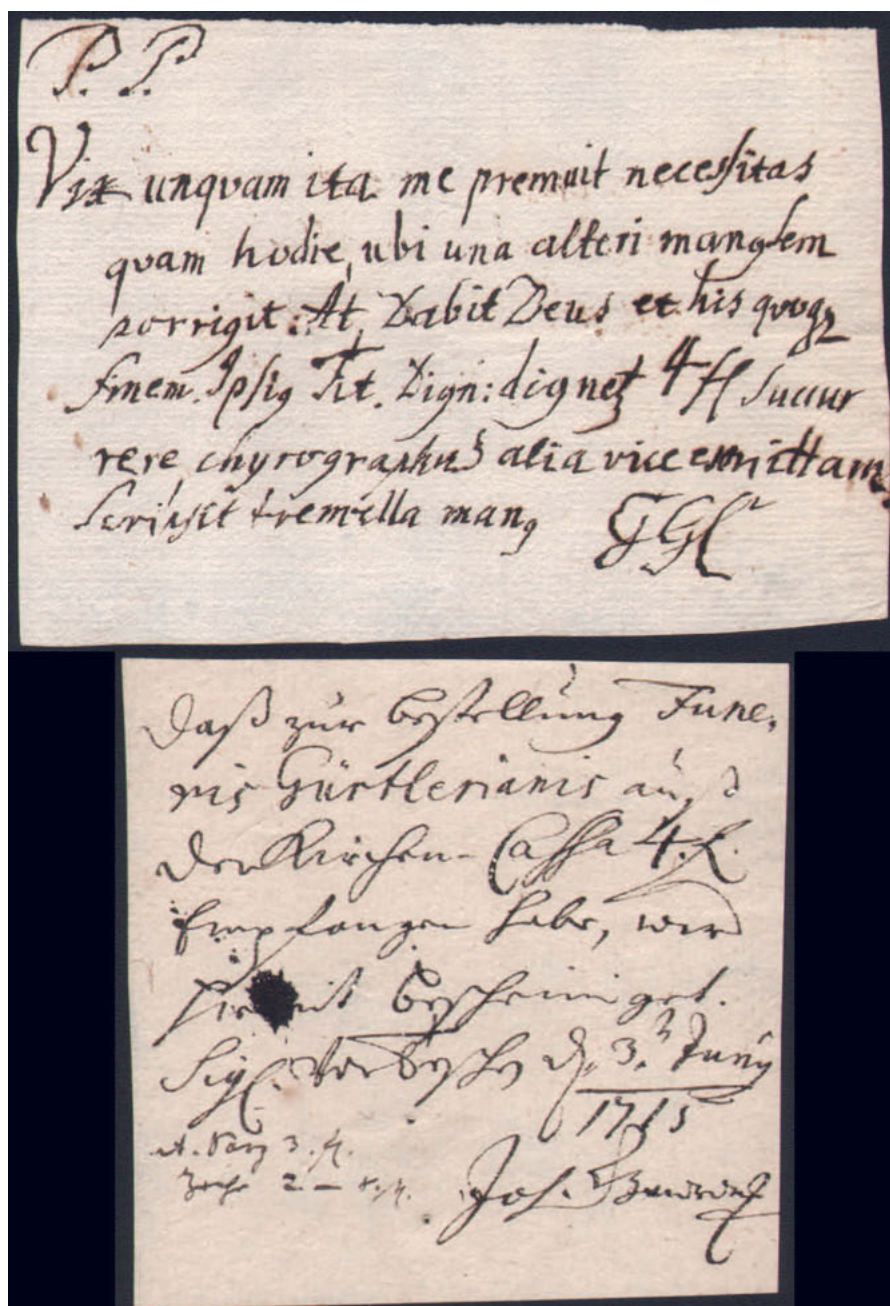
2. Wpis w kościelnej księdze rachunkowej dotyczący wypłat dla kantora i „skoczowskiego organisty” (z APEAC, sygn. 600).

Vom 26 Oct 1712 bis
 Anno 1713 v. 26. Januar. fursung 25 R. bean von H.
 Hofmarschall v. Johann Montmann verleset
 mit diesem beschienet Augustus Moebius
 Von 11. Apr. abronoff aus Lutz Salarian.
 25 R. wuf. a 26. Jan. bis 26. April
 August. Moebius
 Item fursung von 27 Jun. 1713. 15 R. wuf.
 mein Salarian August. Moebius
 Item fursung von 18 Julij. 10 R.
 Item von 31 Aug fursung abronoff 12 R.
 Item v. 25 Sept 9 R. August. Moebius
 Item v. 26 Octobr. 9 R. mit als von 26. Oct. 1712.
 bis 26 Octob. 1713. in allem wuf. beschienet
 August. Moebius

3. Kwity potwierdzające otrzymanie wypłat częściowych przez Augusta Moebiusa z lat 1712–1714 (z APEAC, sygn. 609).

[illegible]

4. Pismo pierwszego cieszyńskiego kantora, Georga Gürtlera z 11.05.1715 r., zawierające prośbę o wsparcie finansowe (z APEAC, sygn. 608).

5. Krótkie pismo kantora Gürtlera – z prośbą o wsparcie finansowe – sporządzone przez niego „drżącą ręką” nie-
 długo przed śmiercią, oraz kwit Johanna Gawrona z wyszczególnieniem wydatków na pogrzeb kantora (z APEAC,
 sygn. 608).

Ich hab' unterzeichnete hiemit kund, daß vorerwähnte
 Liebster Direction hiesige Obg. Collegij, deren Tit. plen.
 Dr. Dr. Fr. Fr. Konsektor der k. k. Hof- und Landes-
 id pro directione Coni, in ordnung aben vor
 dat Exzellenz auf der Orgel /: verlegt a 12 Augusti
 1714. b. ejender unentgelt 1716, dat ist, ganz ganze
 Jahr ohne absetzung verurtheilt /: mit dreyßig
 pf. rüftig contentiert worden. Vor welche rechte
 Gemeinen Landen Jahr ruzfangen Baldern somit
 meing allezeit Dr. Dr. Fr. Patronij allongesorgsam
 dankt, und Baldern gebührend auf d. Pachtigste
 davon grüßlich, auf meine getreue dienst auf
 Pachtigste geson ant anerkende -
 Datum 30. Junij 1716. Festl.

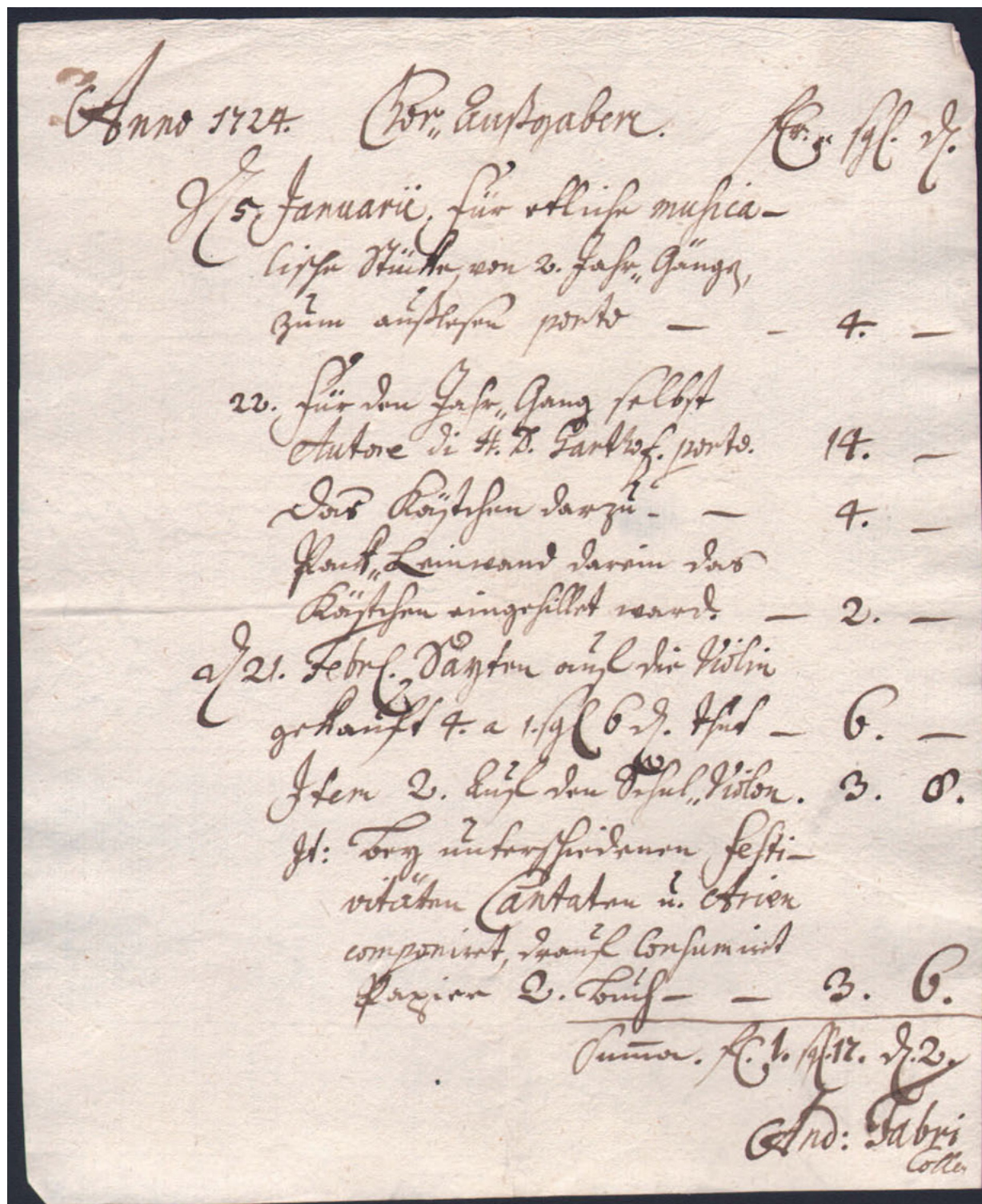
Jonas Nigrin
 Sub. Cant. et Coll.

6. Kwit rachunkowy z 30.06.1716 r., dotyczący wynagrodzenia Jonasa Nigriniego za kierowanie chórem i grę na organach (z APEAC, sygn. 611).

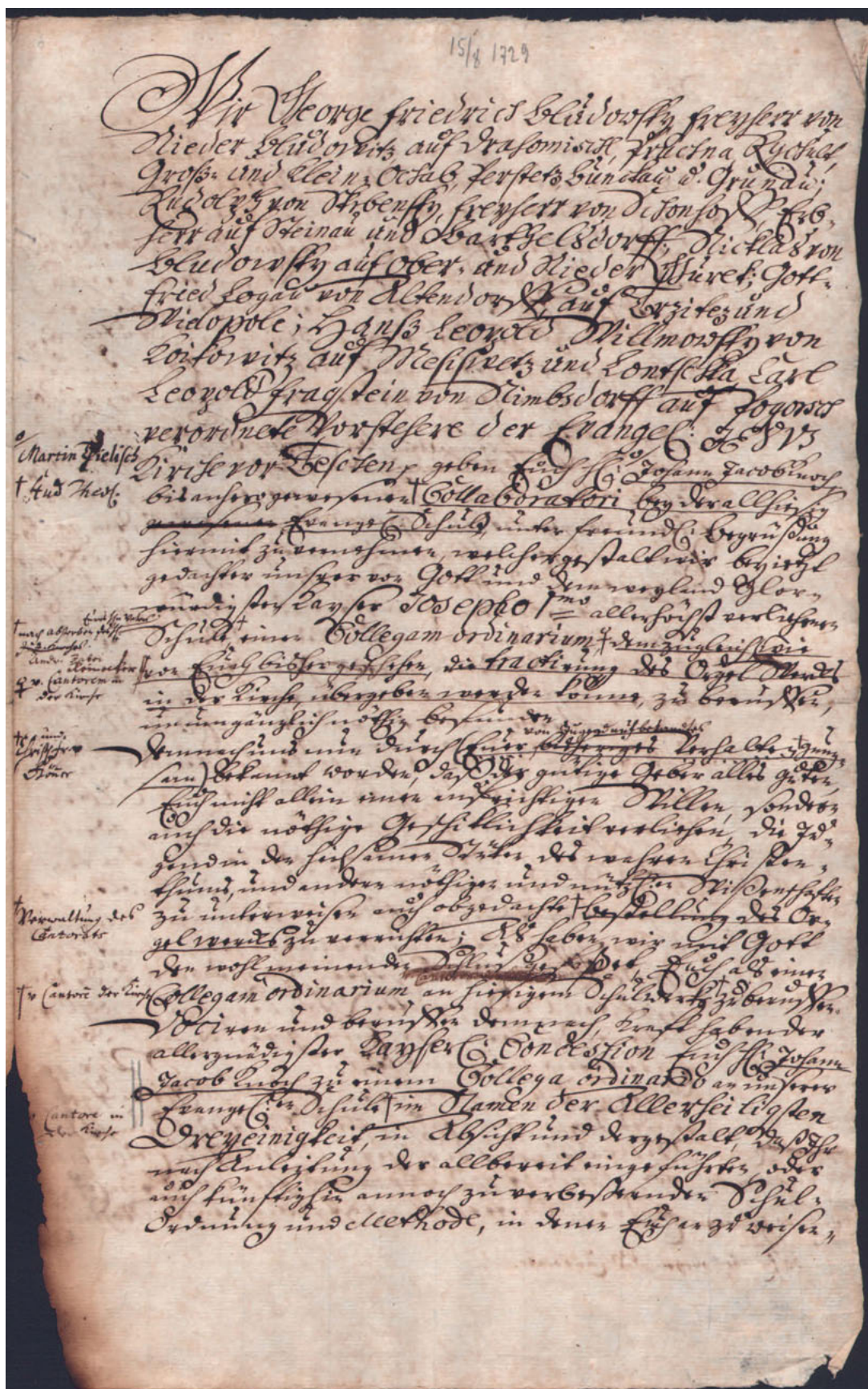
No 2716. Reise, Antwerpen. 178. 198
 25. August: von Genua bis Lüttich
 am Schiffe gezelet. - - 2. 24.
 6. Sept: Lüttich bis Brüssel. 1. 10.
 7. 2. Lüttich bis Antwerpen. - 4.
 9. 1. am Schiffe bis Vilain: 2. 8.
 15. 1. von Vilain bis Tournai - 3. 10.
 Tournai abgesetzt und waffentlich
 ausgehen müssen. - - 23.
 7. Sept - 10. 19.

A. Fabri

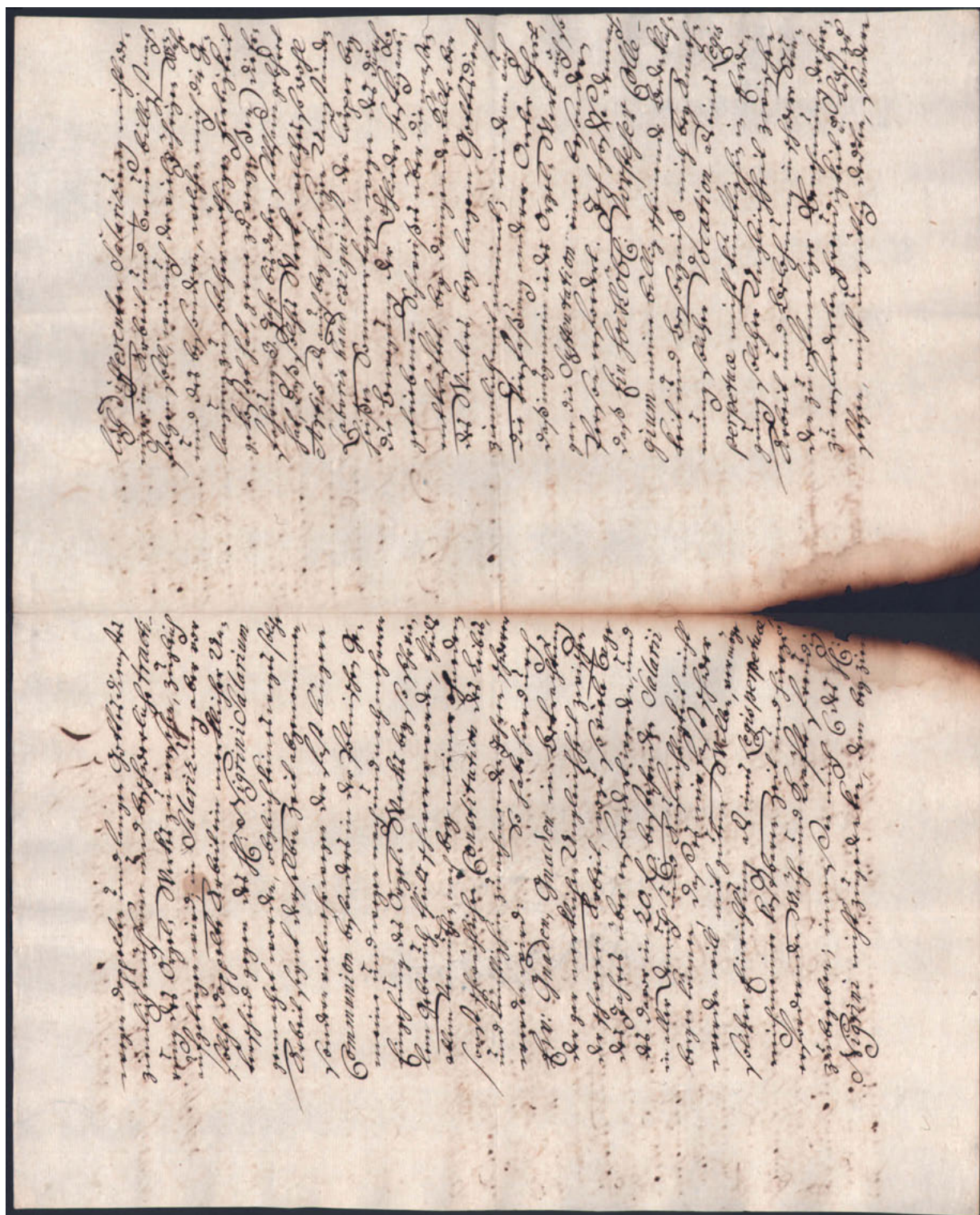
7. Kwit z zastawieniem kosztów podróży Andreasa Fabriego do Cieszyna na przełomie sierpnia i września 1716 r. (z APEAC, sygn. 611).

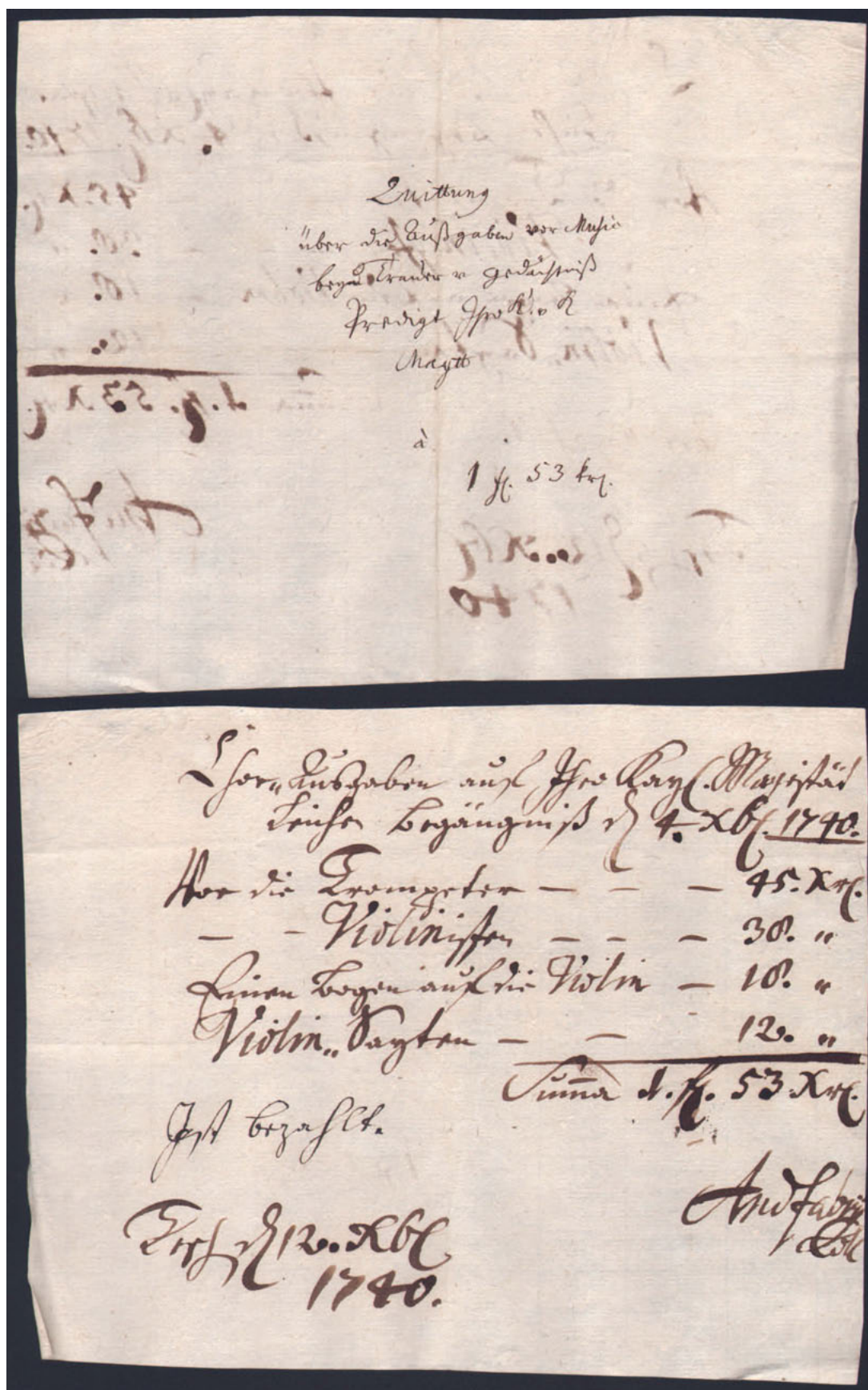
8. Kwit rachunkowy kantora Andreasa Fabriego z kwietnia 1724 r.; wymienione są tu m.in. wydatki związane z przesyłką nut (kantat Garthoffa), a także kupnem strun oraz papieru, użytego do kompozycji kantat i arii na różne okazje (z APEAC, sygn. 629).

9. Fragment brudnopisu pisma z sierpnia 1729 r., dotyczącego pełnoprawnego powołania Johanna Jacoba Knocha na stanowisko kantora (z APEAC, sygn. 240).

10. Pismo Johanna Jacoba Knocha zawierające prośbę o podwyżkę (z APEAC, sygn. 240).

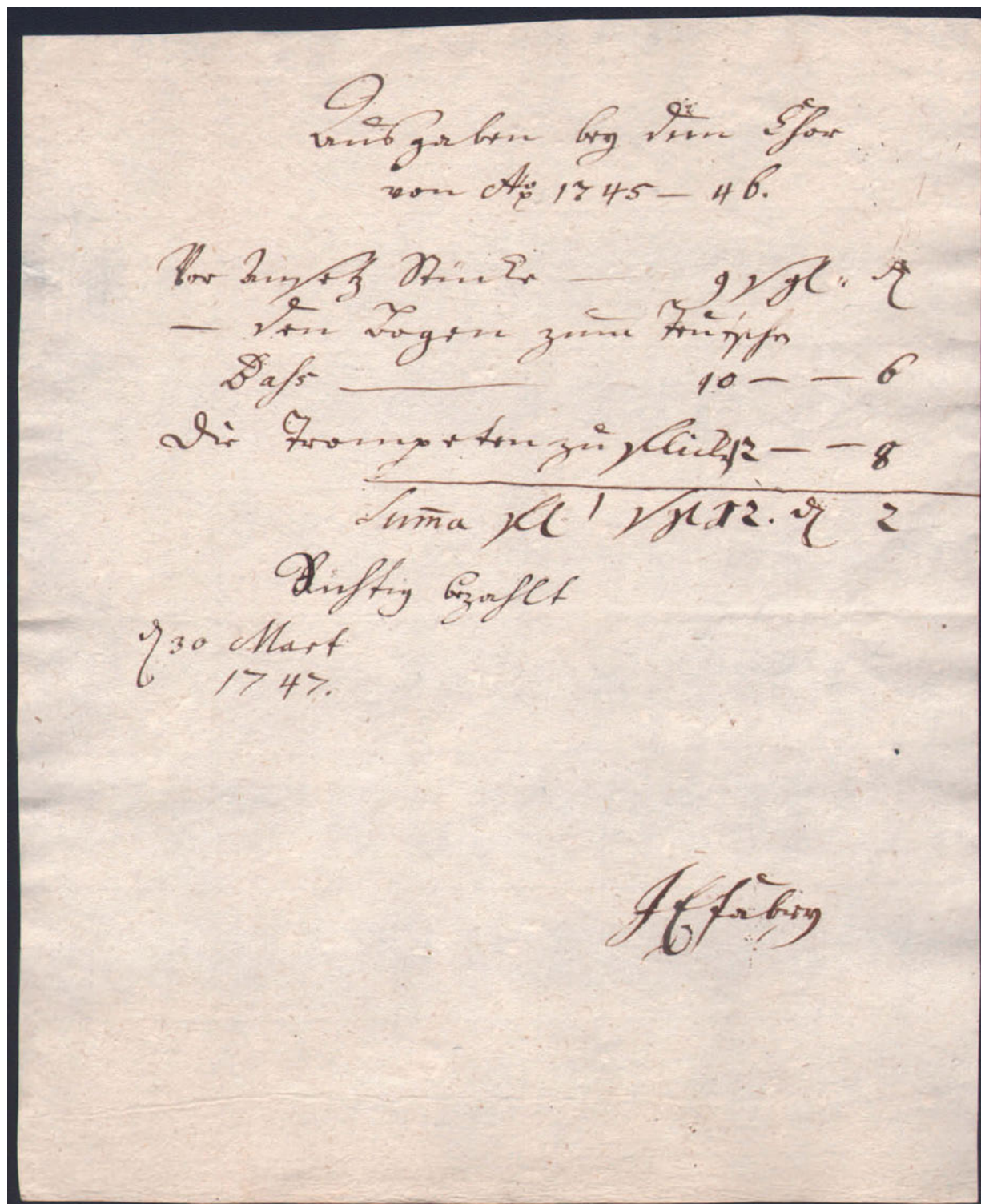
11. Kwit z zastawieniem kosztów uroczystości żałobnej w dniu 4.12.1740 r. z okazji śmierci cesarza Karola VI, podczas której wykonana została kantata „Hängt Harf und Lauten an die Weiden“ (z APEAC, sygn. 671).

Quitting

Ueber aufheben d. welsche als das
Kostekind beneficium vor mir
jungeren Sohn, als Discantisten
unserer evangelischen Kirche von
Johanne für d. 1745 ten Jahr, bis
an daselbe d. 1746 ten Jahr aus
der Kirche Laß es fallen, welsch
sinnit quitiere befehlige. So ge-
heßen von 24 Jun. 1746.

Isa Eulaxina
versutilla Fabrin

13. Pokwitowanie odbioru 18 florenów (z przeznaczonego dla najlepszych śpiewaków tzw. legatu Rostecka) dla najmłodszego syna Andreasa i Ewy Katarzyny Fabri z dnia 24.06.1746 r. (z APEAC, sygn. 677).

14. Wyszczególnienie wydatków na muzykę („Ausgaben bei dem Chor“) z lat 1745–1746 zestawione przez Johanna Ehrgotta Fabriego w dniu 30.03.1747 r. (z APEAC, sygn. 679).

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Cieszyn (APEAC)

Sygnatury i ogólna zawartość jednostek archiwalnych:

- 72 Budowa pierwszego domu parafialnego, domu pastora Jana Muthmanna – dzienniki budowy, kontrakt na budowę, kolorowy projekt fasady budynku, 2 rzuty parteru i piętra, dokumenty dotyczące założenia szkoły; 1711–1714.
- 92 Dokumenty dotyczące protestantów w księstwie cieszyńskim, skargi do cesarza; 1642–1707.
- 104 *Gedanken über die Teschen Jesuskirche und ihre besondere Führung*; 1701–1750.
- 121 *Türken Steuer der Geistlichen und Kirchenbedienten*, m.in. listy pracowników z lat trzydziestych XVIII w.; 1718–1739.
- 127 Korespondencja i instrukcje dla pastorów i szkół; 1718–1731.
- 256 Korespondencja kolatorów; dokumenty dotyczące obsadzenia wakatów nauczycielskich oraz wynagrodzenia dla nauczycieli; 1740–1749.
- 455 Korespondencja pastora Johanna Gottfrieda Schucharda, m.in. listy organisty Thielischa; 1740–1756.
- 600 Rachunki Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, ewidencja przychodów i rozchodów związanych z uruchomieniem parafii; 1706–1712.
- 601 *Verzeichnuß dessenwas der kirchen Schaffner kaspar Sauch zu bemerchen hat*: księga różnych wydatków parafialnych; 1715–1719.
- 602 Rachunki parafii (*Summaricher Extract, specieler Extract*); 1709–1796.
- 603 Rachunki parafii, różne; 1709–1799.
- 604 *Revisions Berechnung Welche von unß Endes Benahmben alß Constituirten Deputirten zu Revidirzung dieser Rechnungen ist vor die Handt genommen*. Robocizny i darowizny na rzecz kościoła; 1709–1712.
- 606 Rachunki parafii, różne; 1710–1713.
- 608 Rachunki parafii, różne; 1709–1719, cz. I.
- 609 Rachunki parafii, różne; 1709–1719, cz. II.
- 610 Rachunki parafii (*Große Kassa*); 1715–1721.
- 611 Rachunki parafii, *Klein Kasse*; 1716–1721, cz. I.
- 612 Rachunki parafii, *Klein Kasse*; 1716–1721 cz. II.
- 614 Rachunki parafii, różne; 1715–1718.
- 616 Rachunki parafii, różne; 1719–1720.
- 619 Rachunki parafii, różne; 1715–1720.
- 621 Rachunki parafii, różne; 1716–1721.
- 623 Rachunki parafii, różne; 1710–1723.
- 625 Rachunki parafii, różne; 1722.
- 626 Rachunki parafii, różne; 1722–1723.

- 627 Rachunki parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie, korespondencja, druk; *Muthmannische Bau-Cassa-Rechnung de A.* 1723; 1723.
- 629 Rachunki parafii (*Salarien Kasse*), wynagrodzenia pracowników; 1723–1725.
- 631 Rachunki parafii (*Salarien Kasse*), wynagrodzenia pracowników; 1725–1726.
- 633 Rachunki parafii, różne; 1711–1716.
- 639 Rachunki parafii (*Salarien Kasse*), wynagrodzenia pracowników; 1726–1727.
- 641 Rachunki parafii (*Salarien Kasse*), wynagrodzenia pracowników; 1726–1727.
- 645 Rachunki parafii (*Salarien Kasse*), wynagrodzenia pracowników i rachunki za wino mszalne; 1727–1728.
- 652 Rachunki parafii (*Salarien Kasse*), wynagrodzenia pracowników; 1729.
- 655 Rachunki parafii – sprawozdania 5-letnie; 1729–1737.
- 656 Rachunki parafii, różne; 1730–1734.
- 659 Rachunki parafii (*Salarien Quittungen ad rubricam I*), pokwitowania wypłat wynagrodzeń pracowników; 1730–1734.
- 662 Rachunki parafii, m.in. pokwitowania wypłat wynagrodzeń pracowników; 1735.
- 665 Rachunki parafii, m.in. pokwitowania wypłat wynagrodzeń pracowników; 1735–1737.
- 666 Rachunki parafii, m.in. wynagrodzenia pracowników; 1737–1738.
- 667 Rachunki parafii, m.in. wynagrodzenia pracowników; 1737–1738.
- 671 Rachunki parafii, m.in. wynagrodzenia pracowników; 1739–1741.
- 672 Rachunki parafii, m.in. wynagrodzenia pracowników; 1741–1748.
- 673 Rachunki parafii, m.in. wynagrodzenia pracowników; 1741–1742.
- 674 Rachunki parafii, różne; 1743.
- 675 Rachunki parafii, różne; 1744.
- 676 Rachunki parafii, różne; 1745.
- 677 Rachunki parafii, różne; 1746.
- 678 Dokumentacja dotycząca odprowadzenia w 1746 roku podatku poglównego; 1746.
- 679 Rachunki parafii, różne; 1747.
- 680 Rachunki parafii, różne; 1748.
- 681 Rachunki parafii, różne; 1731–1750.
- 683 Rachunki parafii, różne; 1748–1750.
- 1048 Księga chrztów Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, T. 1; 1709–1752.
- 1067 Księga ślubów Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, T. 1; 1709–1798.
- 1075 Księga zmarłych Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, T. 1; 1709–1850.
- 1640 *Schul-Ordnung*, program / statut szkoły; 1728.
- 1641 Programy / statuty szkoły; 1726–1810.
- 1642 Program / statut szkoły, brudnopis; 1728.
- 1643 Programy / statuty szkoły. 1701–1800.
- 1644 *Leges Scholastica*, programy / statuty szkoły; 1701–1800.
- 1684 Historia szkoły łacińskiej w Cieszynie pióra Dawida Piescha; 1796.

Publikacje (książki, czasopisma i artykuły)

Journal of Band Research. Vol. 42. Ed. W. J. MOODY. Troy 2007.

BASICOVA S.: „Juraj Tranovský und sein Kantional Cithara Sanctorum“ [praca magisterska, Wien 2009 online: <https://othes.univie.ac.at/7121/>].

BEYER J.S.: *Geistlich-Musicalische Seelen-Freude. In 72. Concert-Arien bestehend / Welche Durch das gantze Jahr So wohl auf alle Sonn- und Fest-Tage, als auch zu Hause, zur Ehre GOTTes Eines jeden gläubigen Christens selbst eigenen Vergnüßen, mit 2. Vocalß Und 5. unterschiedlichen Instrumental-Stimmen – Benebst dem Basso Continuo kan gebrauchet werden, verfertiget Von Johann Samuel Beyer, Cantore und Chori Musici Directore in Freyberg.* Freiberg 1724.

- Berthelsdorfer Gesangbuch. Sammlung geistlicher und lieblicher Lieder.* Hrsg. E. BEYREUTHER, G. MEYER, D. MEYER, G. MEYER-HICKEL. Leipzig–Hildesheim 1979.
- BIERMANN G.: *Geschichte der Evangelischen Kirche oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen. Denkschrift zum 150-Jährigen Jubelfeste der evangelischen Jesuskirche vor Teschen.* Teschen 1859.
- BIERMANN G.: *Geschichte des k. k. evangelischen Gymnasiums.* In: *Fest-Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums zu Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt.* Teschen 1859.
- BIERMANN G.: *Geschichte des Herzogthums Teschen.* Ausgabe II. Teschen 1894.
- BUDZYŃSKI J.: *Dramat i teatr szkolny na Śląsku (XVI–XVIII wiek).* Katowice 1996.
- Bibliografia polska.* Cz. 3. T. 8. Red. K. ESTREICHER. Kraków 1903.
- Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848.* Red. W. GOJNICZEK, J. SPYRA i zespół. W: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych.* Red. I. PANIC. T. 2. Cieszyn 2010.
- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet;* online: <http://dwb.uni-trier.de/de/>.
- Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku.* Red. J. BAHLCKE, W. GOJNICZEK, R. KACZMAREK. Katowice 2018.
- FELDMANN F.: *Schlesiens Musikgeschichte im Überblick.* In: L. HOFFMANN-ERBRECHT, F. FELDMANN: *Musik in Schlesien. Schlesiens Musik – einst und jetzt.* Dülmen 1970.
- Fest-Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen zur Erinnerung an die hundertfünfzigjährige Jubelfeier dieser Lehranstalt.* Cieszyn 1859.
- FRANEK J.: *Dzieje placówki jezuickiej w Cieszynie w okresie kontrreformacji.* [Maszynopis pracy doktorskiej. Cieszyn 1939].
- FREYLINGHAUSEN J.A.: [...] *Geistreiches Gesang-Buch, den Kern alter und neuer Lieder, wie auch die Noten der unbekannten Melodeyen und darzu gehoerige und nuetzliche Register in sich haltend.* Halle 1704.
- GABRYŚ M.: *Pierwsi donatorzy luterńskiej biblioteki kościelnej. Przyczynek do dziejów Biblioteki i Archiwum im. Rudolfa Tschammera w Cieszynie.* „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2013, R. 68, nr 1.
- GABRYŚ M.: *U zarania Biblioteki im. B. R. Tschammera w Cieszynie* [w druku].
- Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit.* Hrsg. K. GARBER. Tübingen 2005.
- GEFFCKEN J.: *Kirchendienstordnung und Gesangbuch der Stadt Riga nach den ältesten Ausgaben von 1530.* Hannover 1862.
- GOJNICZEK W.: *Gimnazjum Ewangelickie w Cieszynie a elity społeczności protestanckiej na Śląsku Cieszyńskim (1709–1781).* W: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego.* Red. J. SPYRA. Cieszyn 2001.
- GOJNICZEK W.: *Okupacja szwedzka księstwa cieszyńskiego w czasie wojny trzydziestoletniej i stosunek do niej miejscowego społeczeństwa.* W: *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową = On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relations between Scandinavian and Central European Countries.* T. 1. Red. J. HARASIMOWICZ, P. OSZCZANOWSKI, M. WISŁOCKI. Wrocław 2006.
- GRIM T.: *Vývoj slezské kartografie do počátku 18. století.* Praca doktorska, Masarykova univerzita Brno 2005.
- GUION D.M.: *Wind Bands in Towns, Courts, and Churches from the Middle Ages to the Baroque.* “Journal of Band Research” 2007, Vol. 42, (http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/D_Guion_Wind_061708.pdf) [dostęp: 19.04.2018].
- HAASE T.: *Inaugurations-Programm der lateinischen Jesusschule in Teschen.* In: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich.* Bd. 23. Wien 1902.
- HENSELS J.A.: „[...] *Protestantische Kirchen-Geschichte der Gemeinen in Schlesien Nach allen Fürstenthümern, vornehmsten Städten und Oertern dieses Landes, und zwar vom Anfange der Bekehrung zum christlichen Glauben vor und nach Hussi, Lutheri und Calvini Zeiten bis auf das gegenwärtige 1768ste Jahr, Nebst einem vollständigen Verzeichniss aller izt lebenden Geistlichen bey den Ewangelischen Kirchen* [...] Leipzig und Liegnitz 1768.
- HOFFMANN-ERBRECHT L., FELDMANN F.: *Musik in Schlesien. Schlesiens Musik – einst und jetzt.* Dülmen 1970.
- Hymnologisches Handbuch zum Gesangbuch der Brüdergemeine.* Hrsg. J.T. MÜLLER. Herrnhut und Gnadau 1916. Reprint: Hildesheim 1977.
- Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich.* Bd. 23. Hrsg. G. LOESCHE. Leipzig 1902.

- Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 23. Wien 1902.
- Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 24. Wien 1903.
- Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 28. Wien 1907.
- JEŹ R.: *Reformacja książęca w księstwie cieszyńskim w XVI wieku. Kilka refleksji o przemianach wyznaniowych rozwoju religii w okresie konfesjonalizacji*. W: *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*. Red. J. BAHLCKE, W. GOJNICZEK, R. KACZMAREK. Katowice 2018.
- JEŹ T.: *Kultura muzyczna jezuitów na Śląsku i ziemi Kłodzkiej (1581–1776)*. Warszawa 2013.
- KALÁB J.: *Nigriniho mapa Tešínska*. „Tešínsko” 2001, 44 (2).
- KALINA L., SIWEK Z.: *Odorum sacrarum sive hymnorum Georgii Tranosci*. Český Těšín 2009.
- KOCH E.E.: *Geschichte des Kirchenliedes u. Kirchengesanges der christl., insbesondere der deutschen ev. Kirche*. IV. Stuttgart 1847. 2. verb. u. durchaus verm. Aufl. V. 1852.
- LUDOVICI C.G.: *Allgemeine Schatz-Kammer Der Kauffmannschafft Oder Vollständiges Lexicon Aller Handlungen und Gewerbe...* Dritter Theil. Leipzig 1742.
- MACHEJ A.: *Adama Wacława, księcia cieszyńskiego, zmiana wyznania w 1610 roku i okoliczności tego wydarzenia*. „Pamiętnik Cieszyński” 1998, T. 13.
- MAŁYSZ B.: *Úřední jazyky a jazyk lidu. O těšínské polštině v dávných dobách*. V: *Poláci na Těšínku*. Vyd. R. KASZPER, B. MAŁYSZ. Český Těšín 2009.
- MATTHESON J.: *Der vollkommene Kapellmeister*. Hamburg 1739.
- METASCH F.: *300 Jahre Altranstädter Konvention. 300 Jahre Schlesische Toleranz*. Dresden 2007.
- MEUSEL J.G.: *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller*. T. 3. Leipzig 1804.
- MICHEJDA K.: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. T.J. ZIELIŃSKI. Katowice 1992.
- MIKLÓS A.: *A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora 1601–1812*. V: *Magyar protestáns egzháztörténeti adattár*. Szerkeszti M. ELEMÉR. Budapest 1930.
- MOJŻYSZ Z.: *Muzyczna działalność cieszyńskiej szkoły ewangelickiej w latach 1709–1730*. W: *Wartości w muzyce. Muzyka w środowisku społecznym*. Red. J. UCHYŁA-ZROSKI. T. 4. Katowice 2012.
- MOJŻYSZ Z.: *Muzyka ewangelików cieszyńskich w pierwszej połowie XVIII wieku – pomiędzy pietyzmem a lojalizmem*. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej*. T. 13. Red. A. WOLAŃSKI i zespół. Wrocław 2015.
- MOJŻYSZ Z.: *Muzykalia w zbiorach archiwalnych Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie*. W: *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*. Red. R. CZYŻ, W. GOJNICZEK, D. SPRATEK. Cieszyn 2011.
- MOJŻYSZ Z.: *Protestancka kultura muzyczna barokowego Cieszyna w świetle nowych badań*. W: *Kultura muzyczna na Śląsku*. Red. M. BIEDA, H. BIAS. Katowice 2011.
- MOJŻYSZ Z.: *Tzw. „Kancjonal Cieszyński” ze zbiorów Biblioteki im. Tschammera – zabytek niesłusznie nieznan i zapomniany*. W: *Edukacyjne konteksty doświadczania świata sztuki*. Red. E. KOCHANOWSKA, R. MAJZNER, E. ZAWADA. Kraków 2017.
- MOJŻYSZ Z.: *Wolfgang Caspar Printz i edukacja wokalna w ewangelickiej Szkole Jezusowej w Cieszynie w pierwszej poł. XVIII w.* W: *Kształcenie wokalne*. Red. B. TARASIEWICZ. Zielona Góra 2016.
- Oekonomische Encyclopädie oder allgemeines System der Staats- Stadt- Haus- und Landwirthschaft, in alphabetischer Ordnung*; von D. Johann Georg Krünitz; online: <http://www.kruenitz1.uni-trier.de>.
- OTTO G.F.: *Lexikon Oberlausitzischer Schriftsteller III*. Görlitz 1803.
- Pamiętnik Cieszyński*. Red. I. PANIC. T. 5: 1992. Cieszyn 1992.
- Pamiętnik Cieszyński*. Red. I. PANIC. T. 13: 1998. Cieszyn 1998.
- PATZELT H.: *Der Pietismus im Teschener Schlesien 1709–1730*. Göttingen 1969.
- PATZELT H.: *Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien*. Dülmen 1989.
- PETER A.: *Geschichte der Stadt Teschen*. Teschen 1888.
- PINDUR D.: *Století rekatolizace Těšínska*. W: *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Red. R. CZYŻ, W. GOJNICZEK, D. SPRATEK. Cieszyn 2010.
- Pisně duchovní evanjelitské*. Kralice 1615.
- PLACHTA B.: *Zensur in Schlesien*. In: *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*. Bd. 1. Hrsg. K. GARBER. Tübingen 2005.
- POŁOCZKOWA B.: *Materiały archiwalne o ośrodku protestanckim w Cieszynie w latach 1585–1644*. „Pamiętnik Cieszyński” 1992, T. 5, s. 81–82.
- POŚPIECH R.: *Muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na Śląsku w XVII i XVIII wieku*. Opole 2004.
- PRINTZ W.C.: *Anweisung zur Singe-Kunst*. Guben (Gubin) 1671 (wyd. II).

- PRINTZ W.C.: *Musica modulatoria vocalis: oder Manierliche und zierliche Singkunst in welcher Alles, was von einem guten Sänger erfordert wird, gründlich ... gelehret wird*. Schweidnitz 1678.
- RADDA K.: *Materialien zur Geschichte des Protestantismus im Herzogthum Teschen*. In: *XII. Programm der k. k. Staatsrealschule in Teschen am Schlusse des Schulsjahre 1884/1885*. Teschen 1885, s. 1–42.
- Rocznik teologiczny*. T. 2. Warszawa 1937.
- SCHMIDT A.: *Die evangelische Gemeinde Bielitz. Im Jubeljahr der Reformation 1917*, jako aneks w: WAGNER R.E.: *Die evangelische Gemeinde Augsb[urgischen]. Bek[ennntnisses]. in Bielitz. Ein Beitrag zur Geschichte der Heimat*. T. 1., Bielitz [Bielsko] 1927.
- SCHMIDT A.: *Reformation und Gegenreformation in Bielitz und Umgebung*. In: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Bd. 28. Wien 1907.
- SCHERSCHNIK L.J.: *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*. Teschen 1810.
- Słownik pisarzy śląskich*. Red. D. ROTT, J. LYSZCZYNA. T. 2. Katowice 2007.
- SPYRA J.: *Kontrreformacja w Cieszynie w latach 1653–1709*. W: *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Red. R. CZYŻ, W. GOJNICZEK, D. SPRATEK. Cieszyn 2010.
- ŠKARPOVÁ M.: *Exulantský kancionál Václava Klejcha a utváření české kolektivní paměti*. „Česká literatura” 2015, Vol. 63, No. 4.
- SZTUCHLIK J., CIOMPA-WUCKA G., GOJNICZEK W.: *Biblioteka i Archiwum im. Tschammera. Muzeum Protestantyzmu. Informator*. Cieszyn 2010.
- TRZANOWSKI J.: *Odorum sacrarum sive Hymnorum, Georgii Tranosci Teschinensis: varijs carminum generibus ijsq[ue] rhythmicis, concinnatorum; libri tres [...], Bregae Typis Gründerianis. 1629*. Brzeg 1629.
- Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Red. R. CZYŻ, W. GOJNICZEK, D. SPRATEK. Cieszyn 2010.
- TÜRK D.G.: *Von den wichtigsten Pflichten eines Organisten. Ein Beytrag zur Verbesserung der musikalischen Liturgie*. Leipzig–Halle 1787. Ausgabe II. Halle 1849.
- Visitationsberichte der Diözese Breslau*. [Cz. II]: *Archidiakonats Oppeln*. Hrsg. J. JUNGnitz. Breslau 1904.
- WAGNER O.: *Mutterkirche vieler Lander: Geschichte der Evangelischen Kirche im Herzogtum Teschen, 1545–1918/20 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte. Erste Reihe)*. Wien 1978.
- WANTULA A.: *Porządek kościelny Wacława Adama. Początki organizacji Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa 1937.
- WETZEL J.C.: *Analecta hymnica, das ist: Merckwürdige Nachlesen zur Lieder-Historie, aufs neue mit vielem Fleiß gesammelt (etc.)* T. 2. Gotha 1753.
- WORBS E.: *Der „Celaryus Polski“ von Andreas Fabri (Faber) und sein Einfluss auf nachfolgende Wörterbücher – ein Beitrag zur Geschichte der deutsch-polnischen Lexikografie im 18. Jh.* In: *Vom Wort zum Text. Studien zur deutschen Sprache und Kultur. Festschrift für Prof. Józef Wiktorowicz zum 65. Geburtstag*. Hrsg. W. CZACHUR, M. CZYŻEWSKA. Warszawa 2008.
- Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. T.J. ZIELIŃSKI. Katowice 1992.

Indeks nazw osobowych

Acoluth, Johannes 59

Aconcius, Mikulaš (Nicolaus) 19

Adam Waław; książę cieszyński z rodu Piastów,
syn Waławia III Adama 15, 17, 18, 146

Alojzy (Luigi) Gonzaga, św. 28

Augustyn, św. 28

Bahlcke, Joachim 11, 14, 16, 145, 146

Barabasz, Adam; urzędnik 42

Basicova, Susanne 60

Beeß, Otto Leopod baron von 28

Beyer, Johann Samuel; kompozytor 61, 100, 144

Beyreuther, Erich 145

Biermann, Gottlieb; nauczyciel i historyk 11, 31,
34, 41, 46, 53, 145

Bludowski, Jerzy Fryderyk (Georg Friedrich); kura-
tor zboru 12, 31, 103, 112

Bludowski, Niclas; kurator zboru 112

Brewer; rodzina drukarzy w Lewoczy 60

Buddeus, Johann Franz; profesor 50

Budzyński, Józef 53, 145

Canabius, Christian; organista 19

Chirak, Waław; nauczyciel 45

Chruzik, Johann; kalikant 49

Ciempa-Wucka, Grażyna 12, 147

Cundisius (Kuntze), Johann; wydawca 59

Czyż, Renata 11, 20, 146, 147

Dobias, Matthias; kalikant 49

Dohna, Karol (Karl) Hannibal von; margrabia 18

Eisfarth; uczeń 54

Elemér, Mályusz 40, 146

Elżbieta Lukrecja (Elisabeth Lukretia); księżna cie-
szyńska z rodu Piastów, córka Adama Waław-
wa 20, 21

Estreicher, Karol 45, 58, 59, 145

Ettrich, Joseph; organista 29

Fabri (Fabry), Andreas; nauczyciel i kantor 33, 34,
39, 42, 44–45, 48, 61, 62, 69, 70, 86–107, 113,
123, 133, 134, 139, 147

Fabri (Fabry, Fabrie), Johann Ehrgott; kantor, syn
Andreasa 33, 34, 39, 45, 48, 108, 112, 122,
140

Fabri, Bohumila Beata; córka Andreasa 46

Fabri, Eusebia Gottlieba; córka Andreasa 46

Fabri, Ewa Katarzyna (Eva Catharina); żona Andre-
asa 45, 46, 124–126, 139, 142

Fabri, Gottlieb (Bohumil); syn Andreasa 45

Fabri, Johann Christian; syn Andreasa 45

Fabri, Johann Glaubegott Leberecht; pastor, syn
Andreasa 46

Fabri, Johann Glaubegott Leberecht; syn Andre-
asa 46

Fabri, Renata Gottloba; córka Andreasa 45

Feldmann, Fritz 15, 145

Ferber, Georg Nicolaus; organista 39, 47

Ferdynand (Ferdinand) II; cesarz z dynastii Habs-
burgów 18

Ferdynand (Ferdinand) III; cesarz z dynastii Habs-
burgów 20

Ferdynand (Ferdinand) IV; cesarz z dynastii Habs-
burgów 20

Flauß, Wentzel Leopold; kantor 30

Fragstein, Carl Leopold von; kurator zboru 112,
122, 126

Franciszek I (Franz I Stephan) Lotaryński; ce-
sarz 56

Franciszek Borgiasz (Francisco de Borja y Aragón),
św. 28

Franciszek Ksawery (Francisco de Xavier), św. 28

Franek, Józef 27, 145

Freylinghausen, Johann Anastasius; teolog 60, 145

Fryderyk (Friedrich) August I; elektor saski i król
polski (jako August II) z rodu Wettynów 17,
23

Fryderyk (Friedrich) August II; elektor saski i król
polski (jako August III) z rodu Wettynów 17

Fryderyk (Friedrich) V; elektor Palatynatu 19
 Fryderyk Wilhelm (Friedrich Wilhelm); książę cieszyński z rodu Piastów, syn Adama Wacława 18, 20

Gabrieli, Andrea; organista i kompozytor 15
 Gabrieli, Giovanni; organista i kompozytor 15
 Gabryś, Marcin 12, 54, 145
 Galle, Anna Rosina; żona Balthasara 46
 Galle, Balthasar; muzyk kościelny 39, 46, 62, 85, 92, 94
 Galle, Maria Elisabeth; córka Balthasara 46
 Gallus (Handl), Jacobus (Jacob); kompozytor 15
 Garthoff, David Heinrich; oboista, organista i kompozytor 61, 95, 134
 Gawron, Jan (Johann); zakrystian 39, 40, 43, 83, 111, 112, 131
 Geffcken, Johannes 60, 145
 Goczałkowski (Gottschalkowsky) z Goczałkowic, Adam Wacław; baron 28
 Gojniczek, Wacław 10–12, 14–16, 20, 27, 35, 53, 54, 145–147
 Greupner, Georg; sekretarz 54, 58, 60, 89
 Grim, Tomáš 43, 145
 Grimm, Jacob 90
 Grimm, Wilhelm 90
 Grudecki (Grudezki), Michael; śpiewak 39, 43, 84
 Guion, David M. 46, 145
 Guretzki von Kornitz, Nicolaus; kurator zboru 31
 Gürtler, Georg; kantor 33, 39–44, 78, 79, 82, 84, 110–112, 130, 131
 Güssaw, Friedrich 59
 Gustaw Adolf; król szwedzki 19

Haase, Theodor Karl; teolog i pastor 53, 145
 Harasimowicz, Jan 10, 145
 Hartmann, Michal 59
 Hennicke, Christoph; nauczyciel i rektor szkoły 48
 Hensels, Johann Adam 145
 Hentschel, Christian; pastor 40, 82
 Herden, Johannes 59
 Hert, George (Georg); kalikant 49, 84
 Hoffmann-Erbrecht, Lothar 15, 145
 Hünefeld, Andrzej (Andreas) 58

Jadwiga, św. 28
 Jan Nepomucen, św. 28
 Jež, Radim 14, 146
 Jež, Tomasz 27, 146
 Józef (Joseph) I; cesarz z dynastii Habsburgów 9, 23, 24
 Józef (Joseph) II; cesarz z dynastii Habsburg-Lothringen, syn Marii Teresy 24, 48, 56
 Jungnitz, Joseph 22, 25, 147

Kaczmarek, Ryszard 11, 14, 16, 145
 Kaláb, Jiří 43, 146
 Kalina, Leszek 22, 146
 Karol Austriacki (Karl von Österreich); arcyksiążę, biskup wrocławski 18
 Karol (Carl) VI; cesarz z rodu Habsburgów 24, 56, 57, 105, 137
 Karol (Carl) XII; król szwedzki 23
 Karpentny, Joseph; kalikant 49
 Karwinski (Karwinsky), Johann von 122
 Kaszper, Roman 44, 146
 Keuchenthal, Johann; teolog i wydawca 60
 Klawitter, Willy 41
 Kleych, Wacław (Václav); wydawca 59
 Klippel, Mattheus 59
 Knoch, Johann Jacob; nauczyciel i organista 39, 47, 63, 103, 104, 112–114, 117, 135, 136
 Koch, Eduard Emil 59, 146
 Kochanowska, Ewa 16, 146
 Konstantyn Wielki; cesarz rzymski 28
 Koulhaas, Johann George; kantor i nauczyciel 88
 Krämer, Simon; szewc 60
 Krünitz, Johann Georg 90

Lakota, Adam; organista 29
 Larisch, Henryk Ferdynand (Heinrich Ferdinand) baron von 28
 Lasso (Lassus), Orlando di; kompozytor 15
 Leopold II; cesarz z dynastii Habsburg-Lothringen, syn Marii Teresy 56
 Leopold Johann; arcyksiążę austriacki, syn Karola VI 56
 Leopold Józef (Joseph); książę lotaryński, ojciec cesarza Franciszka I 56
 Lichnok, Christoph 93, 96, 99
 Lichnowsky auf Treppeln, T. von 60
 Liechtenstein, Karol (Karl) von; książę opawski i karniowski 18
 Loesche, Georg 145
 Logau, Gottfried; kurator zboru 112, 117
 Louge, David; lekarz 112
 Loyola Ignacy (Iñigo López de Oñaz y Loyola), św. 28
 Lyszczyzna, Jacek 16, 147

Machej, Anna 17, 146
 Maciej (Matthias); cesarz z rodu Habsburgów 18
 Majzner, Rafał 16, 146
 Małysz, Bohdan 44, 146
 Mansfeld, Peter Ernst II von; hrabia, dowódca wojskowy 18
 Maria Teresa (Maria Theresia); cesarzowa z rodu Habsburgów 24, 56, 108
 Markłowska, Helena Katarzyna; patrz: Nigrini, Helena Katarzyna, *de domo* Markłowska

- Marklowski z Żebraczy i Pernsteinu, Erdmann
Adam Krzysztof; pan na Grodźcu 56
- Marklowski z Żebraczy, Joachim 42
- Marklowsky; uczeń 54
- Mattheson, Johann; kapelmistrz, kompozytor i teo-
retyk muzyki 32, 146
- Matzura, Georg; kalikant 49
- Mazur, Willim; kalikant 49, 84
- Mesitzius, Paul 40
- Metasch, Frank 21, 146
- Meusel, Johann Georg von 48, 146
- Meyer, Dietrich 145
- Meyer, Gerhard 145
- Meyer-Hickel, Gudrun 145
- Michejda, Karol 11, 24, 31, 146
- Miklós, Asztalos 40, 42, 44, 146
- Mizia, Jan (Johann); kupiec 83, 111, 112
- Moebius, Anna Maria, *de domo* Woszczycka; żona
Augusta 41
- Moebius, August (Augustus); nauczyciel i organi-
sta 33, 39–43, 81, 129
- Mojżysz, Zenon 16, 56, 60, 146
- Monte, Philippe de; kompozytor 15
- Morawitzky; uczeń 54
- Müller, Joseph Theodor 145
- Muthmann, Johann; pastor 31, 32, 40, 43, 50, 52,
53, 78, 81, 86, 110, 143, 144
- Nigrini, Christian Gottfried; syn Jonasa
- Nigrini, Daniel Gottlob; syn Jonasa 42
- Nigrini, Elias Gottlieb (Theophil); syn Jonasa 42
- Nigrini, Ewa (Ewa Barabaszowa); żona Jonasa 42
- Nigrini, Joanna Katarzyna; córka Jonasa 42
- Nigrini, Johann Maximilian; syn Jonasa 42
- Nigrini, Jonas; nauczyciel, organista i kantor 34,
39, 41–44, 47, 82
- Nigrini, Helena Katarzyna, *de domo* Marklowska;
żona Jonasa 42
- Oppersdorff, Jerzy (Georg III) von; starosta krajo-
wy ks. głogowskiego 18
- Oszczanowski, Piotr 10, 145
- Otto, Gottlieb Friedrich 59, 146
- Paczyński, Adam Wacław hrabia z Tęczyna; staro-
sta ziemski 27
- Palestrina, Giovanni Pierluigi da; kompozytor 15
- Panic, Idzi 15, 27, 145, 146
- Patzelt, Herbert 11, 41, 43, 44, 50, 52, 146
- Pelhřim von Trzenkowitz, Wenzel; kurator zboru 31
- Pelikan, Leopold; organista 30
- Peter, Anton 146
- Petschel (Petschely, Petschelius), Johann Gottfried;
pastor i wydawca 90
- Pindur, David 20, 146
- Plachta, Bodo 41, 146
- Platani, Maciej (Matthias); pastor 49, 84
- Polockkowa, Barbara 19, 146
- Pośpiech, Remigiusz 15, 146
- Printz, Wolfgang Caspar; kantor, kompozytor i teo-
retyk muzyki 54, 55, 146, 147
- Prochartschik, Johann; kalikant 49
- Promnitz, Erdmann I von 54
- Promnitz, Erdmann II von 54
- Pronay, Gabriel 43
- Pruchenski; organista 39, 80, 81
- Radda, Karl 11, 147
- Reinecker, Johann Friedrich 33
- Rosteck und Goldmannsdorf, Bernhard Wenzel von
34, 46, 54, 139
- Rott, Dariusz 16, 147
- Rudolf (Rudolph) II; cesarz z rodu Habsburgów 17,
18
- Sachsen-Lauenburg, Sydonia Katarzyna (Sydonie
Katharina) von; księżna cieszyńska, żona Wa-
cława III Adama 15, 50, 51
- Sarkander, Mikołaj; proboszcz opawski 17
- Saul; król żydowski 28
- Schelle, Johann; kantor i kompozytor 61, 90
- Scherschnik (Szersznik), Leopold Jan; ksiądz i na-
uczyciel 27, 147
- Schimrack (Šimbracki), Johann (Jan); kompozy-
tor 45
- Schimrack, Johann; organista 45
- Schmeling, Adolf Bogusław 12, 109
- Schmidt, Arthur 16, 22, 147
- Schmidt, Gottfried; pastor 82
- Schreyer; ślusarz 63, 109
- Schwedler, Johann Christoph; teolog, pastor i poe-
ta 59
- Schwenck, Lorentz; wydawca 59
- Serwatius, Michał; pastor 21
- Siwek, Zbigniew 22, 146
- Škarpová, Marie 59, 147
- Skrbensky, Maximilian Bernhard; kurator zboru
31, 112
- Skrbenski, Rudolf von; kurator zboru 112
- Smarzowski; rzemieślnik 63
- Sobek, Ferdinand Heinrich; kurator zboru 31
- Sowa, Fabian; stolarz 103
- Spratek, Daniel 11, 20, 146, 147
- Spyra, Janusz 15, 20, 21, 27, 53, 145, 147
- Stanisław Kostka, św. 28
- Steinberger, Johann Georg 41
- Steinmetz, Adam; pastor 43
- Straus; uczeń 54
- Student (alias Piekarz), Jan; pełniący obowiązki
kantora w Cieszynie 39, 43, 44, 84

Sunnegh, Julius Gottlieb von; pan na Bielsku 12, 34, 54

Sztuchlik, Jolanta 12, 147

Thielisch, Catharina, *de domo* Henicke; żona Martina 48

Thielisch, Johann Christian; syn Martina, pastor 48

Thielisch, Johanna Gottlieba; córka Martina 48

Thielisch, Martin; nauczyciel i organista 33, 39, 47, 48, 63, 105, 106, 108, 112, 117–124, 138, 143

Thielisch, Sophia Christiana Elisabetha; córka Martina 48

Trzanowski (Tranovský, Tranoscius), Jerzy (Juraj, Georg); pastor i pisarz 22, 60, 147

Tschammer, Bogumił Rudolf; prawnik, fundator biblioteki 12, 16, 19, 22, 54, 60, 61, 145, 146, 147

Türk, Daniel Gottlob; organista, kompozytor i teoretyk muzyki 37, 147

Wacław III Adam; książę cieszyński z rodu Piastów 14, 15, 50, 51, 147

Wagner, Oskar 147

Wagner, Richard Ernst 22, 147

Wallenstein, Albrecht von; książę Friedlandu i Żagania, dowódca wojskowy 20

Wantuła, Andrzej 50, 51, 147

Wencelius, Lucas; pastor 16

Wilamowski (Willmowsky), Hans Leopold 112, 126

Wilhelm, św. 28

Wiślocki, Marcin 10, 145

Wolański, Andrzej 56, 60, 146

Worbs, Erika 45, 147

Woszczycki z Woszczyc, Franciszek Fryderyk 41

Woynar, Jakub; kalikant 49

Zasadius (Sassadius), Samuel Ludwik (Ludwig); pastor 43, 46, 126

Zawada, Ernest 16, 146

Zieliński, Tadeusz J. 11, 31, 146, 147

Żierowsky von Żierowa, Johann Georg; kurator zboru 31, 89

Zenon Mojżysz

Musical culture of Lutherans in Cieszyn Silesia in the first half of the 18th century

Vol. 1
Historical outline

Summary

The year 1709 brought great changes to the cultural landscape of Cieszyn Silesia. As a result of the turmoil in European politics, the time of brutal Counter-Reformation ended in this land, and the Lutheran congregation in Cieszyn was reactivated. At the same time local Protestants immediately began construction of a new, huge church: the Church of Jesus, and opened the church's Latin school. In a short time, Cieszyn advanced to the rank of the most important center of Lutheran culture in this part of the Habsburg dominion.

One of the most visible manifestations of that culture was music. Two short but impressive vocal-instrumental pieces were performed as early as the ceremony of laying the cornerstone of the new church in October, 1710. Despite the difficult conditions – the stone church did not yet exist and the services were held in a provisional wooden building – the new cantor, Georg Gürtler, took care of the musical aspect of the services from the very beginning. The works from the years 1710–1713 stored in the church archives are mostly solo cantatas, anonymous (with the exception of one work by G.B. Bassani), which were brought to Cieszyn from Wrocław and adapted to the local needs. Already at that time, due to the language specificity of the Cieszyn, it was customary to engage two cantors: a German and a Czech/Polish one. These cantors were officially employed as school teachers, and one of them performed the task of the organist.

A particular intensification of musical activity can be observed in the 1720s when the office of the cantor was held by Andreas Fabri from Spiš and the organist was his compatriot Jonas Nigrini. The performance capabilities of the ensemble of the Church of Jesus, whose members were mostly pupils of the Latin school, increased significantly at that time. In the cantatas of that period, in addition to soloists, the choir appears. The instrumental ensemble was also expanded – apart from string instruments of various sizes, it included oboes, bassoons, trombones, trumpets and timpani. Moreover, cantor Fabri took care to expand the repertoire. It is known that he brought to Cieszyn yearbooks of cantatas by J. Schelle, D.H. Garthoff, as well as works by J.S. Beyer. Most likely he was also the composer of some of the pieces of local provenance preserved to this day.

In addition to Sunday and holiday services, the ensemble participated in various state and dynastic celebrations. In the church archives there are records of services commemorating coronations, births of heirs to the throne, military victories and others. Other occasions that required special musical setting were school celebrations. We know of at least six such events which included elaborate *actus oratoriae*, combining musical and verbal elements. The largest one took place in 1725 on the occasion of the opening of a new school building.

Unfortunately, the following two decades were a period of stagnation and gradual reduction of the musical activity of the church. The expulsion of the most active pastors from Cieszyn in 1730 under the pretext that they promoted pietism had far-reaching consequences: the number of churchgoers and school students decreased significantly, and the church got into financial troubles. The preserved accounts from that period show, among other things, a drastic reduction of all expenses on music. The elaborate celebrations of school festivals stopped, and due to the lack of qualified students, hired musicians had to be used on other occasions. To the distress of the organists, the church organ also deteriorated considerably, and it had to be repaired numerous times.

The previously adopted model of musical activity was finally abandoned at the end of the 1740s. After the resignation of Johann Ehrgott Fabri (Andreas' son) as cantor in 1749, no successor could be found

despite numerous attempts. In time, organist Martin Thielisch took over as cantor and remained in this post until his death in 1775.

This first volume is devoted to the presentation of the musical activity of the Cieszyn church in the years 1709–1750 in its historical context. Moreover, it contains a selection of the most important related documents on this topic from the archives of the Evangelical-Augsburg parish in Cieszyn. Volume two will include an edition of the preserved vocal-instrumental works of that time from the repertoire of the Jesus Church.

Zenon Mojżysz

Musikkultur der Lutheraner im Teschener Schlesien in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts

Vol. 1
Historischer Überblick

Zusammenfassung

Das Jahr 1709 brachte große Veränderungen in der kulturellen Landschaft des Teschener Schlesiens. Dank einiger Turbulenzen in der europäischen Politik kam hier die Zeit der brutalen Konterreformation zu einem Ende – die lutherische Gemeinde in Teschen konnte reaktiviert werden. Gleichzeitig begannen die hiesigen Protestanten mit dem Bau einer neuen, riesigen Kirche: der Jesus-Kirche und öffneten eine evangelische Lateinschule. In einer relativ kurzen Zeit wurde Teschen zu einem der wichtigsten Zentren der protestantischen Kultur in diesem Teil des Habsburger Herrschaftsgebiets.

Einer der sichtbarsten Aspekte dieser Kultur war Musik. Bereits bei der Grundsteinlegung der neuen Kirche im Oktober 1710 wurden zwei kurze, aber eindrucksvolle vokal-instrumentale Stücke aufgeführt. Trotz der schwierigen Bedingungen – eine gemauerte Kirche gab es noch nicht und die Gottesdienste fanden in einem provisorischen Holzbau statt – kümmerte sich der neue Teschener Kantor Georg Gürtler von Anfang an um eine entsprechende musikalische Ausgestaltung der Gottesdienste. Bei den im Kirchenarchiv aufbewahrten Werken aus den Jahren 1710–1713 handelt es sich hauptsächlich um Solokantaten, meist anonym (mit Ausnahme eines Werkes von G.B. Bassani), die aus Breslau nach Teschen gebracht und den örtlichen Bedürfnissen angepasst wurden. Schon damals war es aufgrund der sprachlichen Verhältnisse in der Teschener Gemeinde üblich, zwei Kantoren zu beschäftigen: einen deutschen und einen tschechisch-polnischen. Diese Kantoren wurden offiziell auch als Schullehrer angestellt, und einer von ihnen übernahm dabei die Aufgaben des Organisten.

Eine bemerkenswerte Intensivierung der musikalischen Tätigkeit erfolgte in den 1720er Jahren, als gleichzeitig Andreas Fabri aus der Zips als Kantor und sein Landsmann Jonas Nigrini als Organist tätig waren. Die aufführungspraktischen Möglichkeiten der Kapelle der Jesus-Kirche (bestehend hauptsächlich aus den Schülern der hiesigen Lateinschule) stiegen damals beträchtlich an. In den Besetzungen der Kantaten aus dieser Zeit findet man neben Vokalsolisten auch den Chor. Dazu wurde das Instrumentalensemble weiter ausgebaut – abgesehen von Saiteninstrumenten unterschiedlicher Größe umfasste es auch Oboen, Fagotten, Posaunen, Trompeten und Pauken. Kantor Fabri war zudem darauf bedacht, das Repertoire ständig zu erweitern. Man weiß, dass er unter anderem Kantatenjahrgänge von J. Schelle, D.H. Garthoff sowie Werke von J.S. Beyer nach Teschen bestellte. Es ist auch sehr wahrscheinlich, dass einige der bis heute erhaltenen Musikstücke Teschener Provenienz von ihm selbst komponiert wurden.

Die Aufgaben des Musikensembles umfassten neben der Ausgestaltung von Sonn- und Festtagsgottesdiensten auch die Umrahmung diverser Feierlichkeiten zu staatlich-dynastischen Anlässen. Im Kirchenarchiv findet man Aufzeichnungen über Festlichkeiten zu Krönungen, Geburten von Thronfolgern, anlässlich militärischer Siege und ähnlichen. Auch die Schulfeste galten als Anlässe, die einen besonderen musikalischen Rahmen erforderten. Man weiß von mindestens sechs solchen Festivitäten, mit großzügig angelegten, sprachlich-musikalischen *actus oratoriae*. Das größte Fest dieser Art fand im Jahre 1725 anlässlich der Eröffnung eines neuen Schulgebäudes statt.

Leider waren die folgenden zwei Jahrzehnte eine Zeit der Stagnation und des allmählichen Rückgangs der musikalischen Aktivität der Gemeinde. Die im Jahr 1730 erfolgte Vertreibung der aktivsten Pastoren aus Teschen (wofür man ihre pietistische Gesinnung zum Vorwand nahm) hatte weitreichende Folgen: die Zahl der Gottesdienstbesucher und der Schüler ging deutlich zurück, und die Kirche geriet in finanzielle Schwierigkeiten. Die erhaltenen Rechnungen aus dieser Zeit zeigen unter anderem eine drastische Reduzierung aller Ausgaben für Musik. Das aufwendige Feiern von Schulfesten wurde eingestellt und bei anderen Gelegenheiten

musste man mangels entsprechend qualifizierter Schüler auf bezahlte Musiker von außen zurückgreifen. Zum Leidwesen der Organisten verschlechterte sich auch der Zustand der Kirchenorgel erheblich, weswegen sie mehrmals repariert werden musste.

Das Ende der 1740er Jahre brachte auch die endgültige Abkehr vom bisher praktizierten Modell der musikalischen Tätigkeit. Nach dem Rücktritt von Kantor Johann Ehrgott Fabri (Sohn von Andreas) von seiner Stelle im Jahr 1749 konnte man trotz zahlreicher Versuche keinen Nachfolger mehr finden. Im Laufe der Zeit übernahm der Organist Martin Thielisch die Aufgaben des Kantors und verblieb in diesem Amt bis zu seinem Tod im Jahr 1775.

Dieser erste Band konzentriert sich auf die Darstellung des Musiklebens der Teschener Gemeinde in den Jahren 1709–1750 in seinem historischen Kontext. Darüber hinaus enthält er eine Auswahl der wichtigsten relevanten Dokumente zu diesem Thema aus dem Archiv der Evangelisch-Augsburgischen Gemeinde in Teschen. Band zwei enthält eine Edition der erhaltenen vokal-instrumentalen Werke aus dem damaligen Repertoire der Jesus-Kirche.

Zenon Mojżysz

Kultura muzyczna ewangelików na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku

T. 1

Rys historyczny z wybranymi materiałami źródłowymi

Streszczenie

Rok 1709 przyniósł wielkie zmiany w krajobrazie kulturowym Śląska Cieszyńskiego. Na skutek zawirowań w polityce europejskiej zakończył się na tych ziemiach czas brutalnej kontrreformacji, a w Cieszynie reaktywowano zbór luterński. Miejscowi protestanci natychmiast rozpoczęli budowę nowego, ogromnego kościoła: Kościoła Jezusowego, oraz otwarli przykościelną szkołę łacińską. W krótkim czasie Cieszyn awansował do rangi najważniejszego ośrodka kultury luterńskiej w tej części władztwa Habsburgów.

Jednym z najbardziej widocznych przejawów tej kultury stała się muzyka. Już uroczystość położenia kamienia węgielnego pod nowy kościół w październiku 1710 r. uświetniono wykonaniem dwóch krótkich, lecz efektownych utworów wokalnie-instrumentalnych. Mimo trudnych warunków lokalowych – murowany kościół jeszcze nie istniał, a nabożeństwa odbywały się w prowizorycznej budowlu drewnianej – nowy cieszyński kantor, Georg Gürtler, od początku dbał o odpowiednią oprawę muzyczną nabożeństw. Przechowywane w archiwum kościelnym utwory z lat 1710–1713 to głównie solowe kantaty, w większości anonimowe (z wyjątkiem jednego dzieła G.B. Bassaniego), które zostały do Cieszyna sprowadzone z Wrocławia i dostosowane do lokalnych potrzeb. Już wówczas, z uwagi na specyfikę językową zboru cieszyńskiego, zwyczajem stało się angażowanie dwóch kantorów: niemieckiego i czesko-polskiego. Kantorzy ci formalnie zatrudnieni byli też jako nauczyciele szkolni, do tego jeden z nich pełnił zadania organisty.

Szczególne nasilenie działalności muzycznej zaobserwować można w latach dwudziestych XVIII w., kiedy urząd kantora sprawował pochodzący ze Spiszu Andreas Fabri, a organistą był jego rodak Jonas Nigrini. Możliwości wykonawcze kapeli Kościoła Jezusowego, której członkami byli przeważnie uczniowie przykościelnej szkoły łacińskiej, znacznie wówczas wzrosły. W obsadach kantat z tego czasu obok solistów występuje chór. Rozbudowano też zespół instrumentalny – w jego skład, oprócz różnej wielkości instrumentów smyczkowych, wchodziły m.in. oboje, fagoty, puzony, trąbki czy kotły. Kantor Fabri zadbał również o rozszerzenie repertuaru. Wiadomo, że sprowadzał do Cieszyna roczniki kantat J. Schellego, D.H. Garthoffa, a także utwory J.S. Beyera. Jest też wielce prawdopodobne, że to właśnie on był kompozytorem części zachowanych do dziś utworów cieszyńskiej proveniencji.

Prócz uświetniania niedzielnych i świątecznych nabożeństw kapela muzyczna brała udział w różnych celebracjach o charakterze państwowo-dynastycznym. W archiwum kościelnym zachowały się wzmianki o świętowaniu koronacji, narodzin następców tronu, zwycięstw militarnych i in. Okazjami wymagającymi specjalnej oprawy muzycznej były też uroczystości szkolne. Wiadomo o co najmniej sześciu takich wydarzeniach, zawierających rozbudowane *actus oratoriae*, łączące elementy muzyczne i słowne. Największa taka uroczystość miała miejsce w roku 1725 na okoliczność otwarcia nowego budynku szkoły.

Niestety, kolejne dwie dekady to okres zastoju i stopniowego ograniczania aktywności muzycznej zboru. Wydalenie z Cieszyna najbardziej aktywnych pastorów w roku 1730 pod pretekstem propagowania przez nich petyzmu miało daleko idące konsekwencje: zmniejszyła się znacznie liczba uczestników nabożeństw oraz uczniów szkoły, a zbór popadł w tarapaty finansowe. Zachowane rachunki z tego okresu wskazują m.in. na drastyczną redukcję wszelkich wydatków na sprawy muzyczne. Zrezygnowano z hucznego obchodzenia uroczystości szkolnych, a przy innych okazjach wobec braku odpowiednio wykwalifikowanych uczniów musiano posilkować się muzykami najemnymi. Ku utrapieniu organistów znacznie pogorszył się też stan organów kościelnych, które wielokrotnie poddawać trzeba było różnym naprawom.

Koniec lat czterdziestych przyniósł ostateczną rezygnację z wypracowanego wcześniej modelu działalności muzycznej. Po dymisji Johanna Ehrgotta Fabriego (syna Andreasa) z funkcji kantora w roku 1749

pomimo wielu starań nie udało się znaleźć następcy na jego miejsce. Z biegiem czasu zadania kantora przejął organista Martin Thielisch, który pozostał na tej posadzie do swej śmierci w roku 1775.

Niniejszy, pierwszy tom opracowania został poświęcony przedstawieniu działalności muzycznej zboru cieszyńskiego w latach 1709–1750 w jej kontekście historycznym. Zawiera też wybór najważniejszych dokumentów na ten temat z Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie. W tomie drugim zamieszczona zostanie edycja zachowanych utworów wokalnoinstrumentalnych z ówczesnego repertuaru Kościoła Jezusowego.

Na okładce: List kantora Georga Gürtlera drugiej połowy kwietnia 1715 r. (do Johanna Muthmanna?) z prośbą o wsparcie finansowe (w APEAC, sygn. 608)

Na stronie działowej cz. I: List Ewy Katarzyny Fabri z początku grudnia 1749 r.: prośba o przyznanie mieszkania wdowiego, strona verso (w APEAC, sygn. 256)

Na stronie działowej cz. II: List kantora Georga Gürtlera do Johanna Muthmanna z dnia 11.05.1715 r., strona verso (w APEAC, sygn. 608)

Redaktor Barbara Konopka

Redakcja techniczna Małgorzata Pleśniar

Korekta Marzena Marczyk

Łamanie Edward Wilk

Redaktor inicjujący Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2022:

Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.01.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach

4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0460-1474>

Mojżysz, Zenon

Kultura muzyczna ewangelików na Śląsku

Cieszyńskim w pierwszej połowie XVIII wieku.

T. 1, Rys historyczny z wybranymi materiałami

źródłowymi / Zenon Mojżysz. Wydanie I. -

Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,

2021. - (Dyskursy sztuk(i) ; 2)

<https://doi.org/10.31261/PN.4023>

ISBN 978-83-226-3875-0

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3876-7

(wersja elektroniczna)

ISSN 2719-941X

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail:wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:

Volumina.pl Daniel Krzanowski

ul. Księcia Witolda 7-9

71-063 Szczecin

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 20,0. Liczba arkuszy wydawniczych: 12,5.

Publikację wydrukowano na papierze Sora Matt Arte 100 g. PN 4023 Cena 44,90 zł (w tym VAT).

Cieszyn pierwszej połowy XVIII wieku należał do najważniejszych ośrodków ewangelickiej kultury w środkowej części Europy. Jednym z elementów bogatego życia duchowego gminy była muzyka. Przy kościele działało dwóch kantorów, a złożony głównie z uczniów szkoły łacińskiej zespół wokально-instrumentalny brał udział w większości nabożeństw i uroczystości. Wykonywana w trakcie tych wydarzeń muzyka, częściowo komponowana przez miejscowych muzyków, reprezentowała zaskakująco wysoki poziom artystyczny.

Niniejsza publikacja jest owocem kilku lat badań w archiwum cieszyńskiego Kościoła Jezusowego oraz w przykościelnej Bibliotece Tschammera, a znakomita większość przedstawionych tu faktów związanych z muzyczną działalnością cieszyńskich ewangelików była do tej pory nieznana.

Zenon Mojżysz – dr, skrzypek i muzykolog, adiunkt w Instytucie Nauk o Sztuce Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Specjalizuje się w badaniach muzyki dawnej (zwłaszcza barokowej) oraz jej kontekstów społecznych i kulturowych, a także szeroko pojętej muzyki występującej w dziełach audiowizualnych. Tematem jego pracy doktorskiej była *opera seria* J.A. Hassego *Cleofide* i szczególne okoliczności jej powstania. W ostatnich latach głównym przedmiotem jego badań jest muzyka reformacji na Górnym Śląsku.

ISSN 2719-941X	Więcej o książce
Cena 44,90 zł (w tym VAT)	
ISBN 978-83-226-3876-7	
	
9 788322 638767	